

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

на тему: **«ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ШЕСТИЛІТОК
ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ»**

Виконала: студентка 6 курсу, групи БПмз-61
спеціальності 053 Психологія

_____ Костів Ю. В.

Керівник _____ Чорна І.М.

Нормоконтроль _____ Періг І.М.

Завідувач кафедри _____ Вишньовський В.В.

Рецензент _____ Рудакевич М.І.

Тернопіль

2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ШЕСТИЛІТОК ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ	7
1.1. Поняття та структура психологічної готовності шестиліток до навчання у школі	7
1.2. Вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестиліток до навчання у школі	19
1.3. Особливості формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі	27
Висновок до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ШЕСТИЛІТОК ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ	40
2.1. Організація емпіричного дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.....	40
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.....	45
Висновок до розділу 2.....	55
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ШЕСТИЛІТОК ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ.....	56
3.1. Програма формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі	56
3.2. Психологічні рекомендації батькам і педагогам щодо формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі	63
Висновок до розділу 3.....	74
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ШЕСТИЛІТОК У ШКОЛІ.....	75
4.1. Охорона праці	75
4.2. Безпека в надзвичайних ситуаціях.....	88
Висновок до розділу 4.....	96
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Актуальність дослідження. В сучасному українському суспільстві, яке характеризується швидкими соціальними, економічними та технологічними змінами, освіта стає одним із чинників розвитку особистості та досягнення суспільного прогресу. Система освіти, починаючи від дошкільної ланки, покликана забезпечити гармонійне становлення дитини, сприяти її адаптації до нових соціальних умов і вимог сучасного життя. Особливої ваги в цьому контексті набуває проблема підготовки дітей до навчання у школі, адже саме на дошкільному етапі дитинства закладаються основи подальшого емоційного, інтелектуального та соціального розвитку особистості. Саме тому питання психологічної готовності має не лише наукове, а й соціальне значення, оскільки від рівня підготовленості дитини старшого дошкільного віку залежить ефективність її включення в освітній процес і подальша шкільна успішність.

Зазначимо, що в умовах гуманізації освіти важливим завданням педагогів і психологів стає створення оптимальних умов для розвитку дитини відповідно до її вікових та особистісних особливостей. Зниження віку вступу до школи актуалізує потребу аналізу психологічних передумов готовності шестиліток до навчальної діяльності. При цьому початок систематичного навчання в школі є важливим і водночас складним етапом у житті дитини. Перехід від переважно ігрової до навчальної діяльності вимагає не лише засвоєння нових знань, а й перебудови всієї психічної системи, формування довільності поведінки, розвитку внутрішніх механізмів саморегуляції, пізнавальної мотивації, комунікативних умінь. Тому надзвичайно важливо дослідити психологічну готовність шестирічних дітей до шкільного навчання як інтегративне утворення, що визначає успішність їхнього входження в освітнє середовище.

Дослідження проблеми психологічної готовності дітей шестирічного віку до навчання у школі охоплює широкий спектр аспектів: від особливостей розвитку пізнавальних процесів до становлення емоційно-вольової сфери та соціальної зрілості. Науковці підкреслюють, що психологічна готовність – це не стільки результат навчання, виховання та розвитку дитини у дитячому садку,

скільки показник сформованості особистісних новоутворень, які дають змогу дитині приймати нову соціальну роль – школяра. Також суспільний запит на підвищення якості початкової освіти, орієнтація на особистісно зорієнтоване навчання та інклюзивні підходи зумовлюють потребу у вивченні індивідуальних траєкторій розвитку дітей. У цьому контексті важливим завданням є своєчасне виявлення дітей, які потребують додаткової психолого-педагогічної підтримки перед вступом до школи. З практичної точки зору результати дослідження психологічної готовності мають вагоме значення для педагогів, вихователів, практичних психологів і батьків, оскільки дають змогу своєчасно скоригувати програми підготовки, врахувати особливості сприйняття, пам'яті, мислення та емоційної сфери дитини, що підвищує ефективність її навчання у школі.

Аналіз наукових джерел (Л. Авдієвський, О. Білан, С. Буцкіна, Ю. Гільбух, В. Ільман, І. Корякіна, О. Лопатнюк, Т. Піроженко, В. Прокопенко, О. Сироватко, Л. Федорович, Н. Черепаня та ін.), психологічна готовність до школи є багатокомпонентним феноменом, який охоплює інтелектуальний, емоційний, вольовий, мотиваційний аспекти розвитку. Вона не зводиться лише до певного рівня знань чи умінь, а передбачає сформованість таких якостей, які забезпечують успішну адаптацію до вимог шкільного життя. Без належного рівня готовності дитина може зазнати труднощів у навчанні, у спілкуванні з педагогом і ровесниками, що, у свою чергу, впливає на її емоційний стан, самооцінку, ставлення до школи. З огляду на це, проблема формування психологічної готовності шестилітніх дітей набуває особливого значення.

Таким чином, вивчення психологічної готовності шестирічних дітей до навчання у школі не лише відповідає потребам сучасної освіти, але й має стратегічне значення для навчання й розвитку підростаючого покоління. Наукове осмислення цього феномена дає змогу створити умови для успішного старту дитини в освітньому просторі, запобігти труднощам соціальної адаптації та забезпечити становлення її як гармонійної, творчої, соціально активної особистості. Значущість вказаних питань та їхня недостатня теоретична і прикладна опрацьованість стали причиною вибору теми кваліфікаційної роботи – **«Психологічна готовність шестиліток до навчання у школі»**.

Об'єкт дослідження – психологічна готовність до навчання у школі як науково-психологічна проблема.

Предмет дослідження – особливості психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування й емпіричне дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.

Завдання дослідження:

1. Визначити поняття та структурні компоненти психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.
2. Виявити вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.
3. Охарактеризувати особливості формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.
4. Емпірично дослідити особливості психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.
5. Обґрунтувати програму формування психологічної готовності шестиліток до навчання, а також психологічні рекомендації батькам і педагогам.
6. Описати безпеку життєдіяльності шестиліток в процесі навчання школі.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, синтез, індукція, дедукція, класифікація, систематизація, узагальнення даних науково-психологічної літератури, що дало змогу визначити поняття та структурні компоненти психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, охарактеризувати особливості формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі; *емпіричні:* методи психологічної діагностики (використано такі діагностичні методики, як тест М. Гінзбурга для вивчення мотивації, Орієнтовний тест Керна-Йїрасека для дослідження інтелектуальної готовності, тест «Графічний диктант» для встановлення рівня вольового розвитку та методика «Гарна, погана дитина і я» для вивчення емоційної сфери), що уможливило дослідження особливостей психологічної готовності шестиліток до навчання у школі; *статистичні:* математичної статистики, графічне представлення результатів дослідження, а також методи кількісної та якісної обробки здобутих емпіричних даних.

Емпірична база дослідження. Емпіричне дослідження особливостей психологічної готовності шестиліток до навчання у школі здійснене на базі закладу загальної середньої освіти «Гончарівський ЗЗСО I-II ступенів Золочівської міської ради Золочівського району Львівської області. В цьому емпіричному дослідженні взяли участь 30 дітей віком 6 років.

Теоретичне значення дослідження полягає у всебічному науково-практичному вивченні особливостей психологічної готовності шестиліток до навчання у школі. Зокрема, визначено поняття та структурні компоненти психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, виявити вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, охарактеризовано особливості формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, запропоновано дієві способи, форми, методи формування психологічної готовності шестиліток до навчання, описано безпеку життєдіяльності шестиліток в процесі навчання школі.

Практичне значення дослідження полягає в апробації діагностичного інструментарію, спрямованого на емпіричне вивчення психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, а також в розробці корекційно-розвивальної програми й низки психологічних рекомендацій, спрямованих на формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі. Основні теоретичні й практичні висновки, одержані у роботі, можуть використовувати психологи-практики для психодіагностики та формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, а також студенти – майбутні психологи і педагоги під час підготовки до занять з психологічних дисциплін.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час участі у 2-й Міжнародній науково-практичній конференції «Progressive Approaches in Science and Engineering». За результатами роботи було опубліковано тези.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 127 сторінок, з яких 100 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 96 найменувань. Кількість додатків – 2.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ШЕСТИЛІТОК

ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

1.1. Поняття та структура психологічної готовності шестиліток до навчання у школі

В умовах реформування освіти, орієнтованої на особистісний розвиток і ранній початок шкільного навчання, особливої актуальності набуває наукове обґрунтування поняття та структури психологічної готовності шестирічних дітей до школи. Адже від рівня сформованості цієї готовності залежить успішність адаптації дитини до нової соціальної ролі, ефективність засвоєння навчальної діяльності та становлення її як суб'єкта пізнання. Тому необхідність уточнення сутності цього поняття й аналізу його структурних елементів зумовлена потребою у підготовці шестиліток до школи, яка б відповідала вимогам сучасного освітнього середовища та сприяла гармонійному розвитку дитини.

Психологічна готовність шестиліток до навчання у школі розуміється Л. Федорович як комплексний стан дитини, що виявляється у здатності приймати нову соціальну роль учня, виконувати вимоги навчальної діяльності та взаємодіяти з дорослими й однолітками на основі усвідомлення норм шкільного життя. Вона охоплює емоційну врівноваженість, сформованість пізнавальних процесів, розвиток довільності поведінки та інтерес до пізнання. Така готовність відображає не лише рівень знань чи умінь, а й внутрішню налаштованість на зміну способу життя, прийняття правил і норм колективу. Вона проявляється у прагненні дитини навчатися, у впевненості у власних можливостях і здатності долати труднощі. Психологічна готовність є інтегральним показником зрілості особистості, що забезпечує успішну адаптацію до нової освітньої ситуації [94].

С. Нагорна трактує психологічну готовність шестирічної дитини до школи як цілісну характеристику її психічного розвитку, що поєднує когнітивну, емоційно-вольову та соціальну сфери. Цей стан свідчить про досягнення такого рівня розвитку, за якого дитина здатна сприймати навчальне завдання як

усвідомлену мету, а не лише як гру чи розвагу. Важливим показником виступає сформованість внутрішніх механізмів саморегуляції, уміння зосереджуватись, слухати й виконувати інструкції дорослого. Готовність охоплює і здатність до емпатії, налагодження взаємин з учителем та однокласниками, що створює сприятливий емоційний фон для навчання. Відтак така готовність постає умовою ефективного входження дитини у систему шкільної освіти [56].

Психологічна готовність дитини шести років до навчання визначається О. Губенко як узгодженість між її індивідуальними можливостями та вимогами шкільного середовища. Вона передбачає достатній розвиток мислення, пам'яті, мовлення, уваги й уваги, що дають змогу опановувати навчальний матеріал у структурованій формі. Водночас готовність виявляється у здатності дитини підпорядковувати поведінку правилам, проявляти самостійність, ініціативу й витримку. У цьому контексті вона постає як результат попереднього психічного та соціального досвіду, набутого в сім'ї та дошкільному закладі. Такий рівень розвитку створює основу для переходу дошкільника від ігрової до навчальної діяльності як провідної [27].

Л. Брикунець розглядає психологічну готовність шестиліток до школи як інтегративне утворення, у якому поєднуються мотиваційні, інтелектуальні та вольові компоненти, що забезпечують успішне оволодіння навчальною діяльністю. Її сутність полягає у сформованості внутрішньої позиції школяра – позитивного ставлення до школи, усвідомлення власної відповідальності та очікувань від навчання. Дитина здатна керувати своїми емоціями, концентрувати увагу, планувати дії та оцінювати їх результати. Такий рівень розвитку дозволяє їй адаптуватися до нових соціальних вимог і динаміки шкільного середовища. Психологічна готовність є динамічною характеристикою, що відображає зрілість особистості у процесі переходу до нового етапу життя [12].

На думку Є. Станішевської, психологічна готовність до шкільного навчання не зводиться до елементарної підготовки до наявних форм освітньої діяльності, а визначається як сформованість передумов і джерел навчальної діяльності. Як слушно зауважує дослідниця, аналіз психологічної готовності має ґрунтуватися не на окремих психічних новоутвореннях, а на розумінні

дошкільного дитинства як особливого етапу онтогенезу, який визначає головні лінії психічного розвитку та забезпечує перехід до якісно нових форм діяльності. Саме тому готовність до школи не може бути зведена до механічного набору знань і вмінь – вона охоплює внутрішню позицію дитини щодо навчання, її ставлення до соціальних вимог і здатність емоційно прийняти новий статус [87].

Погляди В. Прокопенко поглиблюють розуміння цього феномену, оскільки він пов'язує підготовку дитини до школи із дошкільною зрілістю, яку трактує як цілісний психічний стан, що характеризується розвиненістю важливих психічних функцій, чуттєвих і пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та соціальної поведінки. Для шестирічних дітей із високим рівнем зрілості, за даними автора, типовими є кооперативно-змагальні форми спілкування з ровесниками, довільність у взаємодії з дорослими, відкритість власних емоційних переживань у сфері самосвідомості. У цьому віці формуються базові умови для становлення навчальної діяльності: оволодіння елементами ігрової активності, розвиток соціальних емоцій, моральної свідомості, уява, наочно-образне мислення, пам'ять і мовлення досягають рівня, що дає змогу дитині переходити до нової соціальної ролі – ролі школяра [74].

Значний внесок у розкриття сутності психологічної готовності зробив Г. Назаренко, який розглядає феномен через призму інтелектуальних новоутворень. Дослідник підкреслює, що саме в дошкільному віці з'являються внутрішні розумові дії, які поступово формують основу самостійної пізнавальної діяльності. Спочатку вони реалізуються у сфері сприйняття й пам'яті, а пізніше – у соціально-мотиваційній площині. У процесі розвитку дитина переходить від образності до символізму, тобто від здатності створювати й перетворювати образи – до оперування знаковими системами, математичними чи мовленнєвими символами. Така зміна свідчить про формування абстрактного мислення, що є критично важливим для успішного навчання в школі [57].

Як зазначає І. Істинюк, інтегральними комплексами готовності, які визначають спроможність дитини до переходу в нову соціальну позицію школяра, є новоутворення дошкільного віку. До основних елементів цієї готовності науковиця відносить когнітивну підготовленість (сформованість

мислення, уваги, пам'яті, спостережливості), комунікативну готовність (здатність до ефективної взаємодії з ровесниками та дорослими), емоційний розвиток (уміння регулювати власні почуття, керувати поведінкою) та технологічну готовність, під якою розуміє володіння навичками самообслуговування, роботи з навчальними матеріалами та засобами [39]. Такий підхід акцентує на тому, що готовність до школи не обмежується інтелектуальним розвитком, а передбачає цілісну гармонізацію всіх психічних процесів дитини.

Водночас С. Коробко наголошує, що в дошкільному віці дитина ще не має повністю сформованих «шкільних» якостей у їх завершеній формі, адже вони виникають лише у процесі специфічної діяльності, пов'язаної безпосередньо зі шкільним навчанням. Тому, на його думку, психологічна готовність шестирічної дитини полягає не у наявності цих якостей, а у сформованості передумов до їх подальшого розвитку. У цьому контексті надзвичайно важливо розрізняти поняття «психологічна готовність» і «шкільна зрілість»: перше визначає внутрішню готовність до оволодіння новими формами діяльності, тоді як друге стосується переважно вікової, фізіологічної та інтелектуальної зрілості, необхідної для початку навчання. Вчений також підкреслює, що момент досягнення психологічної готовності не завжди збігається з календарним віком: у різних дітей цей процес може відбуватися індивідуально, залежно від темпу психічного розвитку, особливостей виховання і соціального досвіду [19].

У працях Л. Авдієвського психологічна готовність до навчання розглядається як система взаємопов'язаних якостей особистості, у якій визначальну роль відіграють мотиваційні фактори, волевна регуляція діяльності, розвиток аналітико-синтетичного мислення та пізнавальної активності. Учений підкреслює, що саме ці риси забезпечують перехід від ігрових форм поведінки до навчальної, в якій провідною стає не зовнішня дія, а внутрішня інтелектуальна операція [1]. Таким чином, психологічна готовність є системною та динамічною, включаючи елементи, що взаємно підсилюють одне одного й забезпечують цілісність особистісного розвитку шестирічної дитини.

Своєю чергою, Т. Бондаренко конкретизує показники психологічної готовності, визначаючи їх через ставлення дитини до дорослого, ровесників і

самої себе. Такий підхід дає змогу простежити, як соціальні відносини, рівень самооцінки й довіра до оточення стають важливими чинниками емоційного благополуччя та впливають на загальну готовність до навчання. Зокрема, позитивне ставлення до дорослого (передусім до вчителя) формує основу для прийняття авторитету і шкільних правил, а конструктивна взаємодія з ровесниками сприяє розвитку колективних форм діяльності [10].

О. Білан, розглядаючи поняття «психологічна готовність дітей до шкільного навчання», підкреслює його тісний зв'язок із поняттям «шкільна зрілість», вважаючи їх близькими за змістом. «Шкільна незрілість» може бути наслідком низького рівня функціональної готовності, зокрема недостатнього дозрівання мозкових структур і нервово-психічних функцій, що обмежує можливість виконання навчальних завдань. Ознаками такої неготовності є слабо розвинена дрібна моторика, порушення координації рухів, недостатній розвиток довільної поведінки, несформованість навичок слухання і точного виконання інструкцій дорослого, слабка мовленнєва активність, низький рівень пізнавальної потреби й відсутність внутрішньої позиції школяра [5].

Узагальнюючи, психологічну готовність шестиліток до навчання у школі визначимо як інтегральний показник психічного, емоційного, соціального й мотиваційного розвитку дитини, який забезпечує її здатність свідомо приймати нову навчальну діяльність як провідну. Така готовність охоплює сформованість внутрішньої позиції школяра, розвиток пізнавальних процесів, довільної поведінки, емоційної стабільності та комунікативної зрілості. Готовність є результатом природних задатків, виховних впливів і особистісного досвіду, що формують передумови навчання та відображає достатню зрілість особистості, її внутрішню готовність прийняти новий життєвий етап – статус учня.

Розгорнуту модель психологічної готовності пропонує Л. Кондратенко, який виділяє кілька важливих компонентів цього феномену. По-перше, інтелектуальна готовність охоплює розвиток мислення, уяви, спостережливості, уміння порівнювати, узагальнювати та робити висновки. По-друге, творча уява як механізм внутрішньої регуляції дає змогу дитині прогнозувати результати своїх дій, планувати навчальну активність. По-третє, важливою є вольова

готовність, що полягає у формуванні довільності поведінки, а також здатності зосереджуватись і діяти відповідно до поставлених завдань. Крім того, вчений підкреслює значення мотиваційного аспекту, який виражається у бажанні навчатися, пізнавати нове, брати участь у колективній роботі. Особистісна готовність пов'язана з усвідомленням нової соціальної ролі школяра, а соціально-психологічна – із розвитком адекватного ставлення до вчителя та ровесників, умінням будувати конструктивні взаємини [19].

Значний внесок у розуміння структури психологічної готовності зробила група дослідників Науково-дослідного інституту психології АПН України під керівництвом Ю. Гільбуха. Науковці тлумачать готовність як систему розумових здібностей, що виявляються у таких характеристиках, як інтелектуальна ініціатива, наполегливість у досягненні мети, розвинена короткочасна пам'ять, уміння робити елементарні логічні висновки, а також наявність початкових навичок саморегуляції діяльності. До важливих показників також відносять сформованість словникового запасу, розвиток фонематичного сприйняття, здатність міркувати й пояснювати власні дії [19].

Н. Голота розширює поняття психологічної готовності дитини до школи, включаючи до його структури не лише пізнавальні, а й психофізіологічні та соціальні компоненти. Дослідниця виокремлює такі складові, як психологічна та соціальна готовність, стан здоров'я, рівень розвитку пізнавальної активності. Основними параметрами, що визначають готовність до навчання, вчена вважає здатність планувати власну діяльність відповідно до поставленої мети, здійснювати контроль за її результатами, виявляти мотивацію до пізнання, прагнення знаходити закономірності у властивостях оточуючого довкілля та використовувати їх у практичній діяльності. Важливою умовою, на її думку, є також достатній рівень інтелектуального розвитку, що забезпечує продуктивне включення дитини в освітній процес [22].

Н. Дудник виокремлює три компоненти готовності: фізіологічний, психологічний і соціально-особистісний. Перший відображає фізичний розвиток і стан здоров'я, другий – сформованість мотиваційно-вольової сфери, пізнавальних процесів і розвиток елементарних навчальних умінь, третій –

здатність до соціальної адаптації, налагодження взаємин із ровесниками та прийняття авторитету вчителя. Такий підхід дає змогу розглядати готовність не лише як індивідуально-психологічну характеристику, а як цілісну інтеграцію різних аспектів розвитку особистості [32].

Особливе місце у структурі готовності, як стверджує І. Любарська, посідає спеціальна готовність, яка передбачає наявність у дитини необхідних попередніх знань, умінь і навичок, що забезпечують успішне опанування шкільних предметів – елементарних математичних уявлень, звукового аналізу слова, просторових орієнтацій тощо. Водночас провідне значення мають не окремі когнітивні навички, а рівень розвитку довільної регуляції, здатність ставити мету й діяти відповідно до неї, що відображає психологічну зрілість дошкільника [51].

Водночас В. Ільман відзначає, що неготовність шестирічної дитини до школи проявляється у трьох типових формах. По-перше, це труднощі у сприйнятті навчальної ситуації та нерозуміння ролі вчителя як провідного дорослого. По-друге, неспроможність ефективно взаємодіяти з ровесниками та працювати в умовах колективної діяльності. І, по-третє, неадекватне ставлення до власних успіхів і невдач, відсутність здатності аналізувати причини помилок. Перелічені прояви свідчать про несформованість провідних елементів навчальної мотивації, самоконтролю та соціально-емоційної зрілості, без яких адаптація до шкільного життя стає складною [37].

Психологічну готовність шестирічних дітей до навчання у школі визначимо складним, багатокomпонентним утворенням, що поєднує когнітивні, емоційні, вольові та мотиваційні компоненти, сформованість яких необхідна для успішного входження у новий тип діяльності – навчальний.

Інтелектуальний компонент психологічної готовності шестирічних дітей до шкільного навчання становить фундаментальну основу їх успішної адаптації до освітнього середовища, визначаючи потенційні можливості оволодіння новими знаннями, засобами розумової діяльності та навичками самостійного пізнання. У науковій літературі інтелектуальна готовність розглядається як складне інтегративне утворення, що охоплює рівень розвитку пізнавальних процесів – сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мовлення та уяви, – а також

сформованість елементарних навчальних умінь, необхідних для засвоєння систематичних знань. Вона забезпечує не лише здатність дитини сприймати навчальну інформацію, а й уміння її осмислювати, узагальнювати, робити висновки, тобто оперувати інтелектуальними діями, що є базовими для засвоєння змісту шкільних предметів [43].

Важливим показником інтелектуальної готовності є сформованість навчальної мотивації пізнавального типу, коли дитина проявляє стійкий інтерес до нового, прагне самостійно шукати відповіді, ставить запитання, демонструє дослідницьку активність. У цьому контексті пізнавальна допитливість виступає природним механізмом розвитку інтелекту, який необхідно підтримувати та цілеспрямовано формувати у процесі дошкільного виховання. О. Лопатнюк підкреслює, що «інтелектуальна готовність шестирічної дитини передбачає не лише достатній рівень розвитку пізнавальних процесів, а й володіння елементарними операціями – порівнянням, класифікацією, узагальненням, аналізом та синтезом, що забезпечує можливість орієнтуватися у навчальному матеріалі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки» [50, с. 12].

Особливої уваги, пише А. Богуш, заслуговує розвиток мовлення як провідного показника інтелектуальної готовності. Саме мовлення забезпечує процеси усвідомлення, вербалізації знань, спілкування з однолітками та вчителем, що безпосередньо впливає на успішність навчання. Шестирічна дитина має вміти не лише правильно вимовляти звуки, а й логічно будувати висловлювання, послідовно викладати думку, розуміти інструкції, що подаються у вербальній формі. Розвиток зв'язного мовлення, словника та граматичної будови мови є умовою ефективного засвоєння навчальної інформації [7].

Важливо також враховувати особливості розвитку наочно-образного та наочно-дійового мислення, які домінують у дошкільному віці. Перехід до словесно-логічного типу мислення, характерного для молодшого школяра, має поступовий характер і потребує педагогічної підтримки. Освітній процес у підготовчій групі або першому класі має спиратися на практичну діяльність, ігрові та наочні методи, що дають змогу дитині через дію осмислити абстрактні поняття. Такий підхід відповідає віковим можливостям і сприяє природному

переходу до навчальної діяльності як провідної. Серед важливих показників інтелектуальної готовності визначаються розвиток довільної уваги, здатність зосереджуватись на завданні впродовж певного часу, утримувати інструкцію та контролювати власні дії. Інтелектуальна готовність дітей передбачає також достатній рівень розвитку пам'яті – переважно образної, але з тенденцією до логічного запам'ятовування. Формування в дітей прийомів мнемічної діяльності (групування, асоціацій, повторення) створює передумови для успішного засвоєння дошкільниками навчальної інформації [96].

Емоційний компонент психологічної готовності шестирічних дітей до навчання у школі визначає їх здатність адекватно реагувати на нові соціальні та навчальні ситуації, контролювати власні емоції та ефективно взаємодіяти з оточенням. У наукових дослідженнях він розглядається як інтегративне утворення, що охоплює здатність дитини до емоційної саморегуляції, проявів співпереживання, усвідомлення власних переживань та коректного реагування на емоційні стани інших осіб. Формування емоційної зрілості передбачає розвиток позитивного ставлення до навчальної діяльності, здатності до прийняття норм поведінки та правил співіснування в колективі, що є необхідною умовою соціальної адаптації до шкільного середовища [71].

Одним із центральних аспектів емоційного компоненту є здатність дитини до тривалого виконання завдань, які не завжди викликають безпосередню цікавість або задоволення. Це передбачає розвиток емоційної стійкості, тобто уміння подолати первинні імпульсивні реакції, стримувати негативні емоції та підтримувати цілеспрямовану поведінку в умовах вимог навчальної діяльності. Така здатність формується в процесі систематичної роботи з дошкільником, що охоплює як навчальні, так і ігрові ситуації, у яких дитина навчається приймати правила та орієнтуватися на спільні цілі. Емоційна готовність передбачає також розвиток співчуття, емпатії та моральної оцінки поведінки інших людей. Дошкільник, що володіє сформованими емоційними навичками, здатний усвідомлювати стан однолітків та дорослих, відповідно коригувати власні дії, проявляти турботу та враховувати потреби інших у процесі спільної діяльності.

Здатність до емоційної саморегуляції пов'язана з розвитком довільної поведінки та організованості, що є проявом взаємозв'язку між емоційною та вольовою сферами готовності дитини. Діти, які володіють високим рівнем емоційної зрілості, здатні планувати власну діяльність, підтримувати цілісність дій у процесі виконання завдань, контролювати власні емоційні реакції та коректно реагувати на зауваження дорослого або вимоги однолітків. Ці навички формуються в умовах систематичної організованої діяльності, що поєднує пізнавальні, ігрові та соціальні аспекти розвитку [79].

Емоційна готовність охоплює також адекватне реагування на успіхи та невдачі, здатність до самостійного оцінювання власних результатів та переживання позитивних емоцій від досягнутого. Формування такої здатності передбачає розвиток у дитини навичок емоційної саморегуляції, здатності до самоаналізу та критичного осмислення власної поведінки. У ході підготовки до школи особлива увага приділяється виробленню у дітей уміння контролювати імпульси, стримувати спонтанні емоційні реакції та проявляти терпіння, що сприяє стабільності психоемоційного стану в умовах навчальної діяльності.

Мотиваційний компонент психологічної готовності старших дошкільників до навчання у школі виступає важливим регулятором їхньої активності, спрямованої на освоєння нових знань, умінь і навичок, а також інтегрує внутрішні психологічні установки дитини щодо навчальної діяльності. Він розглядається як комплекс позитивних мотивів, що визначають прагнення дитини до активного залучення у освітній процес, а також її готовність приймати нові соціальні ролі та дотримуватися правил поведінки в умовах шкільного колективу. Основною передумовою формування мотиваційної сфери постає усвідомлення дитиною цілі навчання, внутрішня зацікавленість до здобуття знань і позитивне ставлення до навчальної діяльності, що створює основу для тривалого та продуктивного засвоєння шкільного матеріалу [15].

Важливим показником мотиваційної готовності є прагнення дитини до самоствердження через навчальну діяльність, яке реалізується в прагненні демонструвати власні знання, вміння і навички перед однолітками та дорослими. Діти, які мають сформовану мотиваційну готовність, проявляють стійкий інтерес

до участі у колективних завданнях, прагнуть виконувати доручення вчителя та активно беруть участь у навчально-пізнавальних іграх, що формують у них позитивний досвід діяльності. При цьому мотиви навчальної діяльності мають багатовекторний характер і поєднують у собі соціальні, моральні та пізнавальні орієнтири, які стимулюють дитину до цілеспрямованих дій та розвитку особистісної компетентності [31].

Мотиваційна готовність передбачає розвиток у дитини прагнення до пізнання навколишнього світу, засвоєння знань про себе, оточення, предмети та явища, що її оточують. Це охоплює формування стійкого інтересу до навчального матеріалу, здатність концентрувати увагу на розв'язанні завдань, а також прагнення застосовувати отримані знання на практиці. Наукові дослідження свідчать, що мотиваційна сфера визначає рівень залучення дитини у навчальні процеси, її активність у поданні запитань, прояв ініціативи та самостійності, а також готовність до співпраці з педагогом і однолітками.

Складовою мотиваційного компонента є моральна та соціальна мотивація, яка формується через усвідомлення необхідності дотримання правил, взаємодії з іншими дітьми та дорослими, а також через прагнення бути прийнятим у колективі та здобути соціальне схвалення. Необхідною умовою ефективного розвитку мотиваційного компонента є позитивне ставлення до ролі учня, що охоплює усвідомлення нового соціального статусу, а також готовність приймати відповідальність за власні дії та результати діяльності. Така готовність формується у взаємодії з дорослими та однолітками, через організацію колективних ігрових та навчально-пізнавальних ситуацій, а також у процесі систематичного заохочення до самостійної діяльності та оцінювання досягнень.

Вольовий компонент психологічної готовності старших дошкільників до навчання у школі виступає однією з важливих складових, що забезпечують організацію поведінки дитини відповідно до вимог навчального процесу та соціального середовища, і характеризує здатність до свідомого управління власними діями та емоціями. Цей компонент охоплює довільну поведінку, планування дій, організованість, самоконтроль, наполегливість у виконанні завдань, а також здатність до підпорядкування власних імпульсів встановленим

цілям. Вольова готовність є невід'ємним регулятором активності дитини у навчальній діяльності, формуючи основу для успішного засвоєння знань, розвитку самодисципліни та самостійності [32].

Однією з основних ознак вольової готовності є здатність дитини визначати мету власної діяльності, формулювати план дій та послідовно реалізовувати його без постійного зовнішнього контролю. Діти, які мають високий рівень вольової готовності, здатні утримувати увагу на завданні, навіть якщо воно не є для них привабливим, долати втому, а також відкладати миттєве задоволення власних бажань заради досягнення цілі, що є показником сформованості довільної поведінки. При цьому вольова зрілість не обмежується лише навчальною діяльністю, а проявляється й у повсякденних ситуаціях, коли дитина вчиться контролювати імпульси, підкорятися правилам колективу, утримуватися від небажаної поведінки та взаємодіяти з однолітками у рамках соціальних норм.

Важливим показником вольового розвитку є організованість дитини, що охоплює здатність планувати послідовність дій, дотримуватися встановлених правил, систематично виконувати завдання та оцінювати власні результати. Організованість тісно пов'язана з розвитком інтелектуальної сфери та пам'яті, оскільки ефективне планування діяльності передбачає здатність аналізувати інформацію, передбачати наслідки та коригувати власні дії у разі потреби. Високий рівень організованості дає змогу дитині впевнено діяти у нових, незвичних для неї умовах, підтримувати дисципліну у навчальному процесі та демонструвати систематичну працездатність [90].

Вольова готовність охоплює також здатність до самоконтролю, що проявляється у вмінні регулювати власні емоції, стримувати імпульсивні реакції та адаптувати поведінку до вимог педагогів і колективу однолітків. Дослідження свідчать, що діти, які мають сформовану саморегуляцію, менш схильні до конфліктів, краще долають невдачі, проявляють наполегливість у розв'язанні складних завдань і здатні усвідомлено виконувати вказівки дорослих. Достатній самоконтроль, поряд із наполегливістю та цілеспрямованістю, є важливим фактором формування навичок навчальної діяльності та соціальної адаптації.

Важливою характеристикою вольового компонента є здатність дитини до тривалого виконання завдань, що потребують значних розумових та фізичних зусиль. Вказане охоплює довільне запам'ятовування, концентрацію уваги на абстрактних операціях, використання плану дій для досягнення результату та контроль за власною поведінкою у процесі діяльності. Наукові дослідження показують, що успішність старших дошкільників у навчанні залежить від того, наскільки ефективно вони можуть мобілізувати власні вольові ресурси, долати труднощі та реалізовувати заплановані завдання у відведений час. Вольова готовність формується у взаємодії з дорослими та однолітками, через систематичну організацію навчальних і ігрових ситуацій, які вимагають від дитини дотримання правил, концентрації уваги та планування дій [95].

Отже, психологічна готовність шестирічних дітей до навчання у школі є багатокомпонентним феноменом, що охоплює інтелектуальний, мотиваційний, емоційний та вольовий компоненти й характеризує здатність дитини до свідомої участі у навчальній діяльності, ефективної взаємодії з дорослими та однолітками, планування й організації власних дій, самоконтролю та довільного використання набутого досвіду. Структура цієї готовності відображає взаємопов'язаність усіх основних психічних функцій дитини, у якій інтелектуальна складова забезпечує розвиток мислення, пам'яті та мовлення, емоційна – здатність до адекватного реагування та співпереживання, мотиваційна – позитивне ставлення до навчання та соціальної ролі учня, а вольова – організованість, наполегливість і здатність до довільного регулювання власної поведінки.

1.2. Вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестиліток до навчання у школі

В освітньому просторі, що орієнтований на забезпечення успішного старту кожної дитини в шкільному навчанні, особливо важливим стає обґрунтування вікових та індивідуально-психологічних передумов формування психологічної готовності шестирічних дітей до школи. Саме цей аспект визначає можливість гармонійного переходу дитини від провідної ігрової до навчальної діяльності, її

адаптацію до нових соціальних умов, вимог і форм спілкування. Усвідомлення закономірностей психічного розвитку шестирічного віку, індивідуальних відмінностей у темпах дозрівання когнітивної, емоційної та вольової сфер є основою для створення ефективної системи підготовки дітей до школи, що враховує природні потенціали кожної особистості.

Дошкільний вік є фундаментальним періодом у розвитку дитини, протягом якого закладаються основні риси її особистості та формуються передумови для майбутньої навчальної діяльності. У цей час дитина перебуває в умовах, коли сім'я та соціальне оточення створюють для неї сприятливе середовище без жорстких вимог, забезпечуючи підтримку, турботу та безпеку. Вступ до школи передбачає зміну соціального статусу дитини – вона стає учнем, що потребує засвоєння нових правил, обов'язків та способів взаємодії з дорослими й однолітками, а також освоєння нових форм діяльності, зокрема навчальної [1].

Наприкінці дошкільного віку у дітей виникає природна потреба у більш серйозній, відповідальній діяльності та у включенні у соціальні процеси, що відповідають їхнім фізичним і психічним можливостям. Формується мотиваційна готовність до школи, яка охоплює не лише пізнавальні інтереси, але й соціально-рольові прагнення: бажання бути учнем, відповідати стандартам однолітків, засвоювати нові соціальні функції. Водночас старші дошкільники починають активно освоювати різні види діяльності, зокрема гру, малювання, конструювання, ліплення та побутову працю, які створюють передумови для розвитку пізнавальних процесів, пам'яті, уваги, мислення та формування особистісних якостей, необхідних для шкільного навчання [96].

Сприйняття та пам'ять дітей цього віку мають образний, наочний характер: вони здатні виділяти окремі предмети, їх властивості, але водночас спостерігаються поверховість і помилки у визначенні суттєвих ознак, кількісних і просторових співвідношень. Разом із тим вік шість років – це період формування довільної пам'яті, здатності до свідомого запам'ятовування та використання прийомів запам'ятовування, що сприяє оволодінню навчальним матеріалом. Образна пам'ять у цей час переважає й визначає «буквальність»

відтворення матеріалу, що створює базу для подальшого розвитку стратегій навчання та мнемічних прийомів [80].

Дошкільний вік є важливим періодом формування особистості дитини, під час якого закладаються базові психічні, когнітивні, емоційні та соціальні характеристики, що визначають її готовність до подальшого навчання у школі. У цей період дитина перебуває в умовах безпечного і підтримуючого середовища, де сім'я та соціум створюють сприятливі умови для розвитку, водночас не ставлячи серйозних вимог. Переходячи до шкільного віку, дитина набуває нової соціальної ролі – учня, що супроводжується необхідністю опановувати систематичні навчальні дії, нові форми спілкування з дорослими та однолітками, а також усвідомлювати власні обов'язки та відповідальність.

Наприкінці дошкільного періоду зростає потреба дитини у більш серйозній та цілеспрямованій діяльності, у реалізації своїх фізичних і психічних можливостей. Формується конкретна мотиваційна готовність до школи, яка охоплює як пізнавальні, так і соціально-рольові мотиви: бажання навчатися, прагнення до дорослості, соціального визнання, відповідності очікуванням однолітків. Одночасно продовжується освоєння різноманітних видів діяльності – малювання, конструювання, ліплення, гра, трудова діяльність – що забезпечує розвиток мислення, пам'яті, уваги, уяви та інших когнітивних функцій, необхідних для успішного включення у освітній процес [61].

Сприйняття дітей цього віку набуває цілеспрямованого характеру: вони здатні виділяти суттєві ознаки предметів та явищ, хоча все ще властиві поверхові помилки, неточності у просторі й кількості, що ускладнює засвоєння числових понять, мовних норм і правил. Шестирічні діти починають оволодівати довільною пам'яттю, здатні запам'ятовувати матеріал та використовувати прийоми мнемічної організації інформації, водночас переважає образне відтворення матеріалу, що визначає специфіку початкового навчання [74].

Мислення старших дошкільників набуває ознак наочно-дійового, наочно-образного та логічного рівнів, що дає змогу їм встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти суттєві ознаки явищ, аналізувати й узагальнювати отриману інформацію. Освоєння граматичної структури мови, логічне мислення,

розвиток образного мислення та уміння оперувати поняттями створюють передумови для оволодіння навчальними знаннями та навичками, а також формування навичок самостійної пізнавальної діяльності [84].

Пізнавальна діяльність дітей старшого дошкільного віку охоплює розвиток пам'яті, яка у шестирічок здебільшого має мимовільний, наочно-образний характер. Діти легко запам'ятовують матеріал, що викликає інтерес або має значення для них особисто. До вступу до школи вони набувають певного досвіду довільного запам'ятовування через життєві ситуації та ігри, проте «володіти своєю пам'яттю, підпорядковувати мнемічні процеси свідомо поставленій меті, діти починають лише в навчальній діяльності» [72, с. 42]. Особливістю цього вікового періоду є те, що мимовільне запам'ятовування часто забезпечує засвоєння абстрактного матеріалу без значних зусиль, особливо у навчальних ситуаціях, організованих з ігровим мотивуванням. Розвиток довільної пам'яті передбачає постановку свідомої мнемічної мети та використання спеціальних прийомів і способів запам'ятовування, тому «не слід зловживати заучуванням напам'ять, доки діти не опанують попередньо усвідомлювати матеріал» [72, с. 45]. За умови належної організації навчання у дітей відбувається якісний розвиток пам'яті, що забезпечує перехід до довільного запам'ятовування та відтворення матеріалу, з одночасним використанням логічного осмислення.

Емоційна сфера шестирічок характеризується високою імпульсивністю та перевагою емоцій над іншими психічними процесами. Емоції швидко виникають і яскраво проявляються, що робить поведінку дитини нестійкою і залежною від зовнішніх обставин. Вчитель за допомогою міміки, поз, жестів та мовленнєвої інтонації може оперативно оцінювати емоційний стан дитини і відповідно коригувати взаємодію. Як зазначає М. Савчин, «життя шестирічної дитини насичене емоціями. Один день містить переживання любові, ніжності, ревнощів, відчуття горя і радості, заздрість, страх, відчай та ін. Першокласник при цьому стомлюється від власних емоцій, перестає розуміти і виконувати правила поведінки, стає некерованим» [84, с. 169].

Взаємини з оточуючими – батьками, вихователями, однолітками – мають визначальний вплив на емоційне та психологічне становлення дитини. При

«доброзичливому та підтримуючому ставленні дитина відчуває захищеність, емоційне задоволення і впевненість у собі, що сприяє формуванню позитивного ставлення до інших» [78, с. 142]. Уявлення дитини про власні можливості формується через відчуття підтримки, довіри та радості від взаємодії з педагогами. Несприйняття дитини, постійні докори та критика з боку дорослих можуть призвести до несприйняття себе та формування внутрішньої установки на невдачу. Тому ефективне навчання та моральне виховання можливі лише за умови взаєморозуміння між педагогом і дитиною, де принципом є «зробити дитину добровільним помічником педагога у її ж вихованні» [89, с. 151].

У старшому дошкільному віці формується основа емпатії – здатності співпереживати та враховувати емоційний стан інших людей. Однак у сприйнятті шестирічки переживання іншої особи часто інтерпретуються через власний досвід, і тільки на початку шкільного життя виникає реальна здатність «стати на місце іншого». Накопичений емоційний та духовний досвід стає фундаментом для розвитку чуйної, альтруїстичної поведінки. Рівень емпатії залежить від попередніх переживань дитини та розвитку її уяви; стимулювати її прояви можливо через художні образи та ситуації, що викликають емоційне залучення. При цьому слід враховувати подвійне значення емпатії: здатність до співчуття в моменти чужого горя та доброзичливе ставлення до іншої особи, підтримка її радості. Водночас прояви неадекватних емоцій (сміх у трагічній ситуації) не свідчать про жорстокість, а відображають недостатню здатність дитини абстрагуватися та передбачати наслідки своїх дій [96].

Особливістю емоційного розвитку шестирічок є прояв ревностей та заздрості, які виникають у взаємодії з дорослими та ровесниками. Дитина може ревнувати батьків до брата або сестри, вчителів – до інших учнів. Адекватна реакція дорослих допомагає подолати егоїстичну форму любові та формує соціально спрямовану поведінку. Радість успіху та позитивний досвід навчання стимулюють активізацію мислення та зацікавленість у пізнавальній діяльності. Діти отримують задоволення від самостійного здобуття знань через досліди, спостереження та інші види діяльності. Недостатнє задоволення пізнавальної потреби спричиняє негативні емоції та знижує інтерес до школи [80].

На думку С. Мартиненко, однією з центральних передумов психологічної готовності є наявність внутрішніх протиріч між зростаючими інтелектуальними можливостями дитини і способами їх реалізації, що стимулює розвиток здатності до цілеспрямованої діяльності. Вікові особливості шестирічних дітей охоплюють сенситивність до засвоєння морально-психічних норм і правил поведінки, а також до оволодіння структурованими формами навчальної діяльності. Водночас у цьому віці виникає так званий «стан навчання», що характеризується підвищеною готовністю до організованої діяльності та сприйнятливостю до педагогічних впливів [52].

Важливою передумовою психологічної готовності дитини до навчання є розвиток довільної регуляції поведінки та вольових навичок, які частково формуються ще в дошкільному віці. Навіть при достатньому рівні засвоєння читання, письма та лічби неуважна, неорганізована дитина демонструє низьку готовність до шкільного навчання. Тому виховання волі слід починати задовго до вступу до школи, активізуючи потребу бути «хорошим» у очах дорослих.

Гра, як провідний вид діяльності старших дошкільників, поступово трансформується в учбову діяльність. При цьому навчання ефективно реалізується через гру, особливо сюжетно-рольову та ігри з правилами, які сприяють формуванню довільної поведінки та свідомому підпорядкуванню мотивів. Вольова поведінка передбачає домінування мотивів, обумовлених свідомою метою, а не безпосередніми імпульсами. Емоції водночас можуть як стимулювати, так і стримувати розвиток вольових навичок. Для формування вольових рис у першокласників важливо навчати планувати дії, відтворювати послідовність дій інших осіб або героїв, що сприяє розвитку рефлексії та самостійного мислення, закладає основи рефлексивного досвіду [60].

З огляду на дослідження О. Губенко, вступ дитини 6 років до школи супроводжується кардинальною перебудовою її повсякденного життя: безтурботні ігрові заняття поступаються обов'язковим справам, які вимагають відповідальності та послідовного виконання правил. Дитина повинна регулярно відвідувати школу, виконувати навчальні завдання за програмою, дотримуватися режиму, шкільних правил поведінки та засвоювати навчальний матеріал. Якість

її навчальної діяльності та поведінку оцінює вчитель, а ця оцінка впливає на ставлення до дитини з боку батьків, педагогів і однокласників [27].

Наукові дослідження вказують, що психологічна готовність дитини до школи визначається станом її когнітивної, емоційної, вольової та соціальної зрілості. Важливим фактором є сформованість умінь довільного регулювання поведінки, концентрації уваги, довільного запам'ятовування та мисленнєвої діяльності, а також позитивне ставлення до навчання, усвідомлення ролі учня та здатність взаємодіяти з педагогами й однолітками. Як відзначає О. Главник, джерелом внутрішньої мотивації дитини до навчання не завжди є природна потреба у знаннях; у дошкільному віці переважає прагнення бути в школі, відчувати себе учасником освітнього процесу і визнавати авторитет вчителя [38].

Вікові та індивідуальні особливості розвитку шестирічок також визначаються специфікою організації їхнього повсякденного життя та попереднього соціального досвіду. Велике значення має спосіб життя дитини до школи, зокрема відмінності між звичним домашнім режимом і вимогами навчального закладу. Діти, які відвідували дошкільні заклади, зазвичай легше охоплюються у шкільну діяльність завдяки попередньому досвіду перебування у колективі, дотримання певного розпорядку дня та виконання поставлених завдань. Натомість «домашні» діти, які не звикли до тривалого перебування у колективі та системного режиму, потребують більшої підтримки для формування психологічної готовності до шкільного навчання [47].

Разом із новими обов'язками виникають і нові права: дитина має право на власне робоче місце, відповідні умови для занять, відпочинок і дозвілля, а також на схвалення та повагу дорослих у разі успішного виконання навчальних завдань. В. Ільман підкреслює, що «перехід від дошкільного дитинства до шкільного характеризується вирішальною зміною місця дитини в системі доступних їй соціальних взаємин і всього її способу життя» [37, с. 4]. Однак для формування внутрішньої позиції учня необхідна достатня психологічна готовність до навчання. При цьому передумови, з якими дитина вступає до школи, визначають її подальші досягнення та труднощі. Якщо у дошкільника сформовано бажання йти до школи, яке відповідає реалістичному уявленню про

навчання та вимоги школи, це створює сприятливі умови для адаптації: дитина легше приймає шкільні правила, завдання й вимоги.

Фізична готовність до школи також виступає важливою передумовою психологічної готовності. Сучасні вимоги до першокласника охоплюють здатність тримати статичну позу протягом 35 хвилин, координовано виконувати дрібні рухи руками, носити портфель та активно брати участь у навчальному процесі. Фізична готовність визначається морфологічним і функціональним розвитком організму, станом психічного та соматичного здоров'я. За даними досліджень, приблизно 30–40% дітей першого класу мають функціональні особливості, що вимагають особливої уваги педагогів і психологів [48].

Дослідження І. Храпової виділяють три групи труднощів, характерні для дітей, які не готові до навчання. Перша група пов'язана з міжособистісними відносинами: недостатня здатність слухати та співпрацювати з однолітками, узгоджувати дії, підтримувати змістовне спілкування. Друга стосується взаємодії з дорослими: незрозуміння специфіки запитань учителя, умовностей учбового процесу та його правил. Третя група проблем відображає сферу самосвідомості: завищена оцінка власних можливостей, необ'єктивне ставлення до результатів діяльності, неправильне сприйняття оцінок учителя. Перелічені три аспекти охоплюють основні компоненти психічної готовності дитини до школи, й урахування їх дає змогу педагогам і психологам цілеспрямовано формувати готовність старших дошкільників до навчання, уникаючи помилкових оцінок, що можуть призводити до штучної селекції дітей на основі хибних уявлень про спадковість низького рівня готовності [56].

Узагальнимо, що вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестирічок до школи формуються через комплексний розвиток когнітивних функцій, емоційної стабільності, довільної поведінки та соціальної компетентності. Їх оптимальний рівень забезпечує не лише успішний вступ до школи, а й сприяє гармонійному розвитку особистості, підвищенню ефективності навчальної діяльності та профілактиці труднощів, пов'язаних з адаптаційними процесами у перші роки шкільного життя.

Отже, вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестирічок до навчання у школі охоплюють розвиток когнітивних, емоційних та вольових якостей дитини, формування довільності, самоконтролю, уміння планувати дії та оцінювати їх результати, здатності до взаємодії з дорослими та однолітками, а також позитивного ставлення до навчальної діяльності. Наявність цих передумов забезпечує адекватну адаптацію дитини до нових соціальних ролей та вимог шкільного життя, сприяє ефективному засвоєнню знань і розвитку пізнавальних процесів, а також визначає успішність переходу від дошкільного до шкільного дитинства.

1.3. Особливості формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі

Початок шкільного життя є переломним етапом у розвитку дитини, коли відбувається якісна зміна провідної діяльності, соціального статусу та системи міжособистісних стосунків. Успішність цього переходу значною мірою залежить від того, наскільки сформовані в дитини мотиваційна, інтелектуальна, емоційно-вольова й соціальна готовність до навчальної діяльності. Тому необхідність аналізу процесів, умов і закономірностей формування психологічної готовності шестирічок зумовлена потребою забезпечення їх повноцінного розвитку, гармонійної адаптації до шкільного середовища та створення передумов для ефективного засвоєння знань і навичок на початковому етапі навчання.

На сучасному етапі досліджень у галузі дошкільної освіти особливу увагу приділяють не лише підготовці, а саме формуванню психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до шкільного навчання. Формування готовності передбачає поступове набуття дитиною необхідних когнітивних, емоційних, вольових та соціальних якостей, що забезпечують її успішну адаптацію до шкільного середовища та ефективне засвоєння навчальної діяльності.

Нормативно-правові документи, зокрема Концепція «Нова українська школа», Закони України «Про дошкільну освіту» та «Про повну загальну середню освіту», Базовий компонент дошкільної освіти [3], а також Державний

стандарт початкової освіти [29], закріплюють принципи наступності між дошкільною та початковою освітою, що створює основу для системного формування шкільної готовності. У педагогічній науці ці питання знайшли відображення в роботах О. Савченко [83], що висвітлюють методологічні основи організації процесу формування готовності дітей до школи.

Відмінність формування психологічної готовності від простої підготовки полягає в акценті на розвиток внутрішніх передумов навчання, таких як здатність дитини усвідомлено сприймати учбову задачу, концентрувати увагу, довільно запам'ятовувати матеріал, планувати власні дії та здійснювати самоконтроль. Закон України «Про освіту» підкреслює, що дошкільна освіта повинна забезпечувати єдність цілей, організаційних форм і методів навчання та виховання з урахуванням вікових особливостей дітей, що є важливим для формування готовності. Аналогічно, Закон України «Про дошкільну освіту» та Базовий компонент дошкільної освіти визначають державні вимоги до рівня розвитку дитини, необхідного для успішного входження в шкільне середовище.

Аналіз БКДО показує, що формування готовності дітей передбачає цілісний підхід до розвитку особистості, який охоплює забезпечення умов для природного входження дитини у соціум, освоєння предметного оточення та інтеграції родинного та суспільного виховання. Це означає, що діяльність закладів дошкільної освіти повинна не лише сприяти оволодінню конкретними знаннями чи вміннями, а й стимулювати розвиток пізнавальних процесів, довільної поведінки, соціальної взаємодії, емоційної регуляції та мотивації до навчання. Відповідно до БКДО, формування психологічної готовності дітей здійснюється через розвиток семи взаємопов'язаних освітніх сфер:

- 1) формування цілісної особистості дитини;
- 2) розвиток пізнавальної активності у сенсорно-пізнавальному просторі;
- 3) засвоєння знань про природне довкілля;
- 4) використання гри як основного механізму навчання та розвитку;
- 5) інтеграцію дитини у соціальні взаємодії та колективні відносини;
- 6) розвиток мовлення та комунікативних навичок;
- 7) сприйняття та творче освоєння мистецького середовища [3].

Важливо, що формування готовності має враховувати індивідуальні особливості дитини: її нахили, здібності, темперамент, емоційну чутливість та рівень розвитку пізнавальних процесів. Саме адаптація освітніх умов до цих індивідуальних параметрів дає змогу створити оптимальні умови для поступового формування психологічної готовності, що забезпечує плавний перехід від дошкільного до шкільного віку та підвищує ефективність навчальної діяльності на початкових етапах шкільної освіти.

Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) зразка 2021 року спирається на компетентнісний підхід, що узгоджується із Державним стандартом початкової освіти. В контексті формування психологічної готовності шестирічок до навчання у школі зміст дошкільної освіти передбачає не лише розвиток соціальної адаптації та життєвої компетентності дитини, а й поступове формування системи цінностей, природодоцільного світогляду, позитивного ставлення до навколишнього середовища та активної участі у соціально значущій діяльності [3]. Особлива увага приділяється формуванню у дитини емоційно-ціннісного ставлення до практичної та духовної діяльності інших людей, а також стимулюванню потреби у самореалізації власних творчих можливостей, що є однією із передумов внутрішньої мотивації до навчання.

Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО), подібно до Державного стандарту початкової освіти, ґрунтується на компетентнісному підході, що передбачає системне формування психологічної готовності дітей до навчання у школі. Згідно з БКДО, зміст дошкільної освіти спрямований не лише на соціальну адаптацію та розвиток життєвої компетентності дитини, а й на поступове формування світогляду, орієнтованого на природоцільність, позитивного ставлення до довкілля, здатності до самореалізації та емоційно-ціннісного сприйняття діяльності інших людей [3]. Взаємодія дітей з дорослими і однолітками, організована у відповідності до освітніх ліній БКДО, сприяє послідовному формуванню особистісних, соціальних і пізнавальних передумов, що визначають готовність дитини до школи.

Освітня лінія «Особистість дитини» у рамках БКДО спрямована на формування основ особистісної культури, розвитку активної життєдіяльності,

довільності поведінки, самостійності та відповідальності [3]. На цьому етапі відбувається становлення базових якостей, необхідних для шкільної готовності: креативності, ініціативності, безпечності, свободи поведінки, самосвідомості та позитивного образу «Я». Виховання культурно-гігієнічних і оздоровчих навичок, а також умінь безпечної життєдіяльності сприяє формуванню внутрішньої організованості та здатності до самоконтролю, що є важливими компонентами психологічної готовності.

Освітня лінія «Дитина в соціумі» реалізує формування соціальної компетентності та емпатії, включаючи здатність до співпереживання, співпраці та врахування інтересів інших людей [3]. Через взаємодію з дорослими як носіями соціального досвіду та участь у колективних іграх і діяльності дитина поступово набуває умінь координувати власні дії з іншими, оцінювати свої можливості та враховувати бажання й інтереси ровесників. Саме ці процеси забезпечують формування готовності до шкільної соціальної взаємодії та адаптації до колективних навчальних ситуацій.

Освітня лінія «Дитина у природному довкіллі» спрямована на формування природознавчої компетентності та емоційно-ціннісного ставлення до природи, що охоплює усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у природі, розуміння впливу людини на довкілля та готовність до практичної діяльності у природі [3]. Такі дії сприяють розвитку відповідального ставлення до світу, формуванню пізнавальних інтересів і вміння діяти у різних умовах, що є невід'ємною частиною психологічної готовності до навчальної діяльності.

Освітня лінія «Дитина в світі культури» орієнтована на формування естетичного сприйняття, творчих умінь та мотивації досягнень, розвитку трудових, технологічних і художніх навичок [3]. Поступове включення дитини у творчу діяльність забезпечує формування внутрішньої потреби у самовираженні та досягненнях, що стимулює її готовність до виконання шкільних завдань і опанування нових знань та вмінь.

Освітня лінія «Гра дитини» відіграє важливу роль у формуванні організованості, самостійності та довільної поведінки через ігрову діяльність. У грі дитина засвоює правила, співпрацює з ровесниками, виробляє навички

оцінювання себе та інших, а також розвиває творче мислення і імпровізацію. Це створює психологічну базу для сприйняття навчальної діяльності, формування внутрішньої мотивації та позитивного ставлення до навчання [3].

Освітня лінія «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» сприяє формуванню когнітивної готовності, забезпечуючи розвиток наочно-образного, наочно-дієвого та початкового словесно-логічного мислення, а також пошуково-дослідницьких умінь і здатності до системного аналізу явищ. Освітня лінія «Мовлення дитини» забезпечує розвиток комунікативних компетентностей, культури мовлення та здатності до взаємодії в різних соціальних ситуаціях, що є невід'ємною складовою психологічної готовності до шкільного навчання [3].

Формування психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі в закладах дошкільної освіти здійснюється через цілісну організацію освітнього середовища та використання програм і навчально-методичного забезпечення, затверджених Міністерством освіти і науки України. Згідно з інструктивно-методичними рекомендаціями «Про організацію роботи в закладах дошкільної освіти у 2025/2026 навчальному році» від 21.05.2025 р., педколективи мають можливість обирати програми, що створюють умови для поступового формування внутрішніх передумов шкільної діяльності [73].

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» реалізує особистісно зорієнтовану модель дошкільної освіти, орієнтовану на формування базових якостей особистості та цілісного уявлення про довкілля, суспільство, культуру і природу. Лінії розвитку, представлені у програмі – соціальний, емоційно-ціннісний і креативний – забезпечують становлення внутрішніх психологічних передумов для успішного входження дитини у шкільну систему. Матеріал організовано не за календарним віком, а відповідно до вікових етапів онтогенезу, що створює умови для формування самостійного мислення, цілеспрямованості та соціальної компетентності [73].

Програма «Упевнений старт» передбачає формування готовності дітей до шкільного навчання через інтеграцію компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, що охоплює взаємодію закладу дошкільної освіти та родини. Основна мета програми полягає у розвитку

фізичних, мовленнєвих, пізнавальних, художньо-естетичних, трудових та ігрових умінь, що формують внутрішню готовність до навчальної діяльності та забезпечують розвиток саморегуляції й довільності дій дитини [73].

Програма «Дитина в дошкільні роки» акцентує увагу на формуванні ціннісного ставлення дитини до світу та збереженні дитячої субкультури, забезпечує взаємозв'язок усіх сфер розвитку дитини і сприяє становленню особистісних якостей, які визначають готовність до шкільної діяльності. Зміст програми розподілено на інваріантну частину, що визначає обов'язковий рівень засвоєння знань і умінь, та варіативну частину, яка враховує етнічні, соціокультурні та індивідуальні особливості дитини, створюючи умови для диференційованого формування психологічної готовності [73].

Програма «Дитина» охоплює весь дошкільний період (від 2 до 7 років) і передбачає поступове формування різних сфер особистості дитини, що стає базою для подальшого шкільного навчання. Структура програми дає змогу формувати психологічну готовність дитини через послідовну організацію її життєдіяльності: особливості розвитку, завдання виховання, організація освітньої діяльності, орієнтовний режим дня. Тематичні розділи, такі як «Зростаємо дужими», «Мова рідна, слово рідне», «Чарівні фарби й талановиті пальчики», «Математична скарбничка» та «Разом із сім'єю», спрямовані на формування когнітивних, соціальних, емоційних та творчих компетенцій, що складають психологічну готовність до школи [73].

Державний стандарт початкової освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. №87, визначає освітні галузі (мовно-літературну, технологічну, інформатичну, соціальну і здоров'я-збережувальну, математичну, природничу, громадянську і історичну, мистецьку, фізкультурну), інтеграція яких із змістом дошкільної освіти створює умови для безперервного формування психологічної готовності [29].

На основі аналізу освітніх ліній БКДО та галузей ДСПО можна констатувати, що формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі здійснюється через цілісне інтегрування всіх сфер розвитку дитини, поступове набуття компетентностей та розвиток особистісних, соціальних і

пізнавальних умінь у взаємодії з дорослими та ровесниками. Це забезпечує формування внутрішньої готовності до шкільної діяльності та створює міцну базу для подальшого успішного навчання (рис. 1.1).

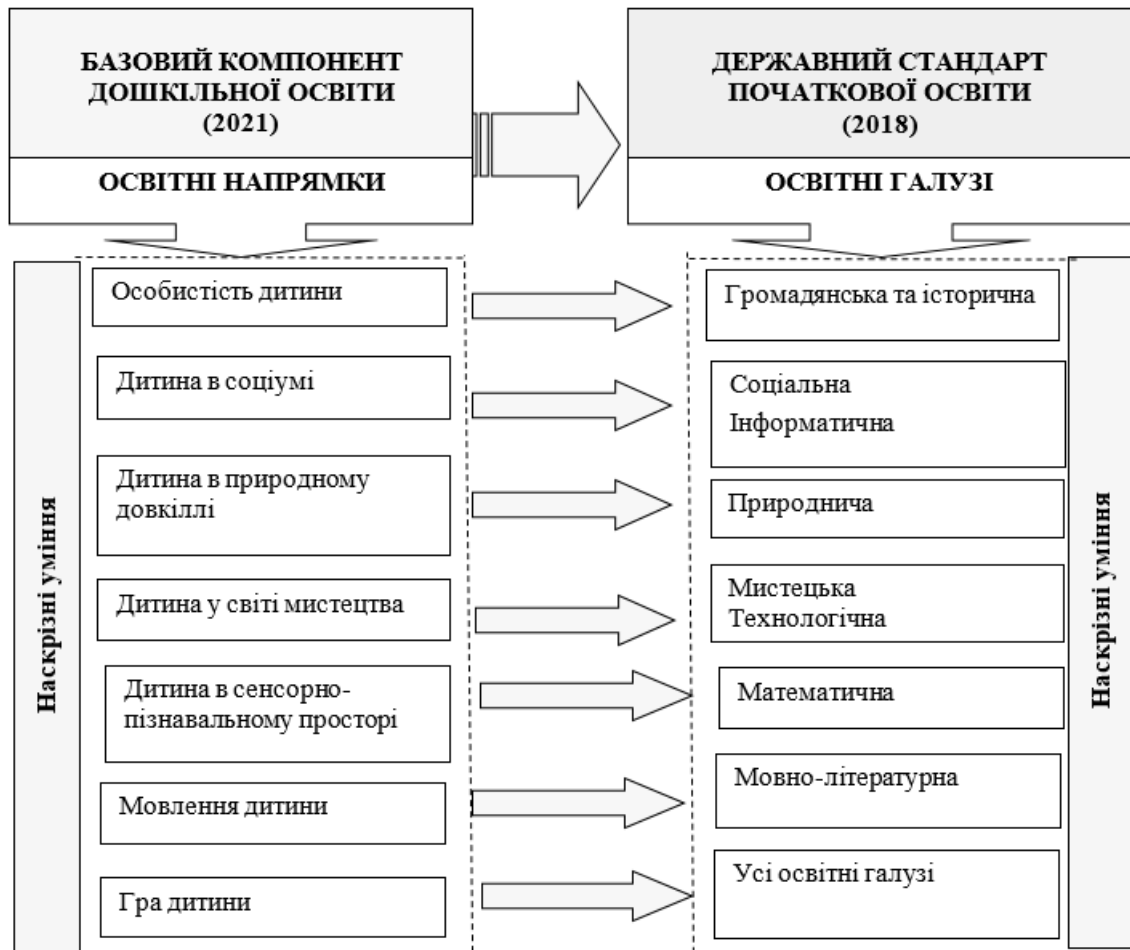

Рис. 1.1 Базовий компонент дошкільної освіти та Державний стандарт початкової освіти в контексті підготовки дітей до навчання у школі

Зауважимо, що ключові компетентності БКДО продовжуються у Державному стандарті початкової освіти через відповідні навчальні галузі, що забезпечує безперервність формування психологічної готовності дитини до шкільного навчання. Зокрема, освітні напрями «Дитина в природному довкіллі» та «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» у початковій школі трансформуються у математичну та природничу освітні галузі, а напрям «Дитина у світі мистецтва» продовжує мистецьку й технологічну галузі [29]. Така наступність дає змогу формувати у дітей наскрізні уміння, що стають основою психологічної готовності: прояви творчості та ініціативності, уміння регулювати

емоції, аргументувати власну думку, критично мислити, ухвалювати рішення, розв'язувати проблеми та ефективно співпрацювати в колективі. Водночас БКДО спрямовує зусилля педагогів, психологів і батьків на підтримку індивідуальної своєрідності кожної дитини та створення умов для психолого-педагогічного супроводу її розвитку у дошкільні роки.

Оскільки формування психологічної готовності до навчання у школі передбачає всебічний розвиток особистості шестирічок, важливим є зв'язок усіх програм, методів і форм освітньої діяльності, які застосовуються у закладі дошкільної освіти та початковій школі. При цьому слід враховувати специфіку організації освітнього процесу: наприклад, пряме перенесення структури уроку у ЗДО або ігрових методів у школу не забезпечує ефективності формування готовності. Водночас ті елементи навчальної діяльності, які формуються у дошкільному періоді, закладають психологічні передумови успішного навчання, а школа їх поглиблює, розширює та систематизує [46, с. 20].

У процесі формування психологічної готовності шестиліток у закладі дошкільної освіти використовуються різноманітні форми організації діяльності: спеціально організована навчальна діяльність (заняття), ігрова та самостійна діяльність, індивідуальна робота та спостереження, екскурсії, походи, свята, розваги, гурткова робота та ін. Вони можуть бути організовані фронтально, підгрупами або індивідуально, залежно від віку дітей, педагогічної мети, матеріально-технічних умов та професійної майстерності вихователя. Основною формою організованої діяльності залишається заняття за різними розділами, включно з тематичними, комплексними, інтегрованими, домінантними комбінованими заняттями. Для старших дошкільників тривалість заняття становить 25–35 хвилин (7–8 групових занять на тиждень), здебільшого у першій половині дня. Елементи навчальної діяльності також інтегруються до ігор, самостійної діяльності та індивідуальної роботи, забезпечуючи формування умінь самостійно планувати дії та регулювати власну поведінку [58].

Як зазначають Г. Беленька, С. Васильєва та Н. Гавриш, особливості розвитку старших дошкільників визначають доцільність вибору форми й тривалості освітнього процесу. На цьому етапі діти здатні усвідомлено ставити

завдання перед собою, прагнути здобути нові знання та навички, що у результаті сприяє формуванню навичок самостійно спланованої діяльності та внутрішньої саморегуляції, важливих для психологічної готовності до школи [16, с. 78].

У контексті формування психологічної готовності старших дошкільників до шкільного навчання у закладі дошкільної освіти велике значення набувають заняття навчального типу, які передбачають роботу з дітьми не лише в ігровій формі, а й у форматі свідомого засвоєння інформації. У процесі таких занять у дітей розвиваються уміння концентрувати увагу на демонстрації та поясненнях вихователя, систематично засвоювати матеріал шляхом повторення, а також керуватися дорученнями дорослого під час виконання завдань. Як зазначають дослідники, «дошкільники не лише засвоюють знання та навички, паралельно у них виробляється вміння вчитися» [1, с. 32], що є важливим компонентом формування психологічної готовності до шкільної діяльності.

Водночас підкреслимо, що провідною діяльністю старших дошкільників залишається гра, яка виконує роль фундаментальної форми прояву активності дитини та сприяє розвитку особистісних якостей. Гра використовується в освітньому процесі як самостійна форма діяльності та як ефективний засіб розвитку, навчання та виховання у поєднанні з іншими організаційними формами. Особливо значущими є творчі ігри (сюжетно-рольові, будівельно-конструктивні, ігри-драматизації, інсценівки, ігри із елементами праці та художньо-творчої діяльності) та ігри з правилами (дидактичні, інтелектуальні, рухливі, хороводні). Організація ігрової діяльності здійснюється з урахуванням віку, інтересів дошкільників, місця гри в режимі дня та характеру попередньої чи наступної освітньої діяльності, включаючи сезонні умови та навантаження [23].

Ігрова діяльність є своєрідним механізмом формування соціальних, пізнавальних та регулятивних навичок, у межах якої дитина відтворює дії дорослих, пізнає предмети та їх функції, вчиться орієнтуватися в соціальній дійсності. Вплив гри на розвиток особистості проявляється у формуванні унікальних навичок спілкування та здатності встановлювати контакти з однолітками, розвитку емоційної та волевої саморегуляції. Як підкреслюють дослідники, «у грі дитина набуває унікальних навичок спілкування й якостей,

необхідних для встановлення контакту із однолітками. Гра сприяє розвитку почуттів та вольовій регуляції поведінки, захоплюючи дитину та змушуючи її підкорятись правилам, які є в ігровій ролі» [26, с. 101].

Переорієнтація освітнього процесу ЗДО на формування психологічної готовності дитини до школи підкреслює особливу роль самостійної діяльності та індивідуальної роботи з дітьми. Самостійна діяльність організовується щоденно у першій та другій половині дня, поєднуючи різні види активності: художню та рухову, мовленнєву та ігрову, трудову та дослідницьку. Поступово до неї залучаються всі діти групи, а зміст і рівень самостійної діяльності залежать від досвіду дитини, наявних знань, умінь та навичок, розвитку творчої уяви й ініціативи, організаторських здібностей, а також від матеріально-технічного забезпечення та кваліфікації вихователя. Безпосереднє керівництво з боку педагога забезпечує цілісність та організованість цієї форми роботи, що сприяє формуванню внутрішньої готовності дітей до навчання у школі [44].

У контексті організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, орієнтованого на формування психологічної готовності старших дошкільників до навчання в школі, індивідуальна робота з дітьми набуває особливого значення. Вона охоплює два взаємопов'язані напрями: зовнішній, який очевидний і для дорослих, і для дітей, – діловий, що визначає структуру спілкування та взаємодії, і внутрішній, прихований, духовно-моральний, – педагогічний, спрямований на формування емоційно-морального та соціально-психологічного досвіду дитини. Зовнішня мета полягає в тому, щоб через індивідуальні взаємодії вихователь передавав дитині знання, уміння та навички, забезпечуючи опанування конкретних компетенцій, необхідних для шкільної діяльності. Внутрішній напрям реалізується через налагодження дружнього та довірливого емоційного контакту, стимулювання прагнення обмінюватися набутим досвідом, обговорювати проблеми, розвивати уявлення про власні потреби, інтереси та цінності [53].

Особливе місце у формуванні психологічної готовності займає гурткова діяльність, яка є додатковою формою організації життєдіяльності старших дошкільників і дає змогу реалізовувати індивідуальні інтереси дітей, сприяти

розвитку загальних і спеціальних здібностей, а також зміцнювати внутрішню мотивацію до навчальної та творчої діяльності. У закладах дошкільної освіти доцільно організовувати такі гуртки: художньо-естетичні (образотворчі, хореографічні, музичні, театральні), фізкультурно-спортивні (гімнастика, акробатика, ритмічна гімнастика, плавання, настільний теніс), пізнавальні та мовленнєві, логіко-математичні та з іноземної мови. Ефективність гурткової діяльності забезпечується наявністю відповідної матеріальної бази (приміщення, обладнання, технічні засоби) та кадрового забезпечення, тобто кваліфікованих фахівців – керівників студій образотворчої діяльності, хореографів, хормейстерів, учителів іноземної мови, спортивних тренерів. При цьому враховуються інтереси та здібності дітей, а також запити батьків [4].

Гурткова діяльність планується у другій половині дня, у проміжку, відведеному для ігор та самостійної художньої діяльності, з тривалістю, аналогічною навчальним заняттям (25–35 хвилин), та періодичністю 1–2 рази на тиждень. Оптимальна наповнюваність груп становить 10–12 дітей на заняття, причому кожна дитина відвідує один гурток на день. Керівництво гуртками здійснюється за авторськими програмами, розробленими фахівцями на основі педагогічного досвіду та аналізу інноваційних підходів, що забезпечує послідовне формування психологічної готовності дітей до навчання у школі, розвиток їхньої ініціативності, самостійності, навичок планування діяльності та здатності до продуктивної взаємодії з однолітками та дорослими [16].

У сучасних закладах дошкільної освіти застосовуються інноваційні педагогічні технології, які сприяють формуванню психологічної готовності старших дошкільників до навчання у школі. До таких технологій належать спадщина С. Русової («Український дитячий садок»), педагогічні підходи М. Монтесорі («Будинок вільної дитини») та вальдорфська педагогіка («Вальдорфський дитячий садок»). Інноваційними є також система освіти «Довкілля» за В. Ільченко та діагностична методика Т. Піроженко («Мовленнєве зростання дошкільника»). Важливе значення має технологія фізичного виховання за М. Єфименком («Театр фізичного розвитку й оздоровлення дітей») і технологія розвитку творчої особистості Г. Альтшуллера («Теорія розв’язання

винахідницьких завдань»). Серед сучасних інструментів формування готовності до шкільної діяльності застосовуються методики використання схем-моделей Т. Ткаченко та К. Крутій у лексико-граматичній роботі, а також особистісний розвиток дитини через різні види мистецтв на основі спадщини педагога В. Сухомлинського [63]. Педагоги активно використовують методику навчання дітей читанню М. Зайцева, методику раннього розвитку Г. Домана, ігри Нікітіних (кубики, гра «Танграм») та гуманну педагогіку [30].

У процесі формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, заклад дошкільної освіти забезпечує не лише оволодіння школярем базовими знаннями та вміннями, а й розвиток його загальних психічних функцій, які становлять основу навчальної діяльності. Психологічна готовність охоплює розвиток концентрації уваги, самоконтролю, навичок планування та емоційної регуляції, вміння співпрацювати та взаємодіяти у колективі. Водночас у школі передбачаються умови, що оптимально використовують позитивні досягнення розвитку дитини, набуті у дошкільному віці, сприяючи подальшому розширенню когнітивних та соціально-психологічних компетенцій [37].

Отже, формування психологічної готовності старших дошкільників до навчання у школі реалізується через взаємозв'язок освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти та освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти. Така інтеграція забезпечує поступове, системне та всебічне формування готовності, що охоплює емоційний, мотиваційний, когнітивний та соціальний аспекти розвитку шестирічок. Наявність сформованих компонентів психологічної готовності створює умови для успішного включення дитини у шкільну діяльність та підвищує ефективність навчального процесу у перші роки здобуття дитиною початкової освіти.

Висновок до розділу 1

1. Психологічна готовність шестиліток до навчання у школі – інтегральний показник психічного, емоційного, соціального й мотиваційного розвитку дитини, який забезпечує її здатність приймати нову навчальну діяльність як

провідну. Психологічна готовність шестирічних дітей до навчання у школі охоплює інтелектуальний, мотиваційний, емоційний та вольовий компоненти.

2. Вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестиліток до навчання у школі охоплюють сформованість довільної уваги та пам'яті, здатність усвідомлено планувати свої дії та оцінювати їх результати, розвиток мислення, здатність до засвоєння знань, формування пізнавальних інтересів і внутрішньої мотивації до навчальної діяльності. Важливою є емоційна готовність – уміння регулювати власні почуття, проявляти співчуття, долати ревності та заздрість, а також підтримувати доброзичливі взаємини з однолітками і дорослими. Вольові якості, сформовані в дошкільному віці, дають змогу дитині підпорядковувати поведінку свідомо поставленій меті, дотримуватися правил, адекватно реагувати на оцінку дорослих і продовжувати навчальну діяльність навіть у разі труднощів.

3. Формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі здійснюється через цілеспрямовану організацію освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти з використанням інноваційних педагогічних технологій, ігрових та інтегрованих форм роботи, індивідуальної та групової взаємодії з вихователем, а також гурткових та творчих занять. Особливістю такого процесу є поетапне накопичення дитиною досвіду саморегуляції, уміння планувати й оцінювати власні дії, встановлювати соціальні контакти та керувати емоційними станами, що забезпечує включення у навчальну діяльність початкової школи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ШЕСТИЛІТОК ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

2.1. Організація емпіричного дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі

В сучасній системі освіти, що орієнтована на особистісно зорієнтоване навчання та індивідуальний підхід до розвитку дитини, особливої значущості набуває визначення діагностичного інструментарію для вивчення психологічної готовності шестирічних дітей до школи. Відсутність узгодженого підходу до діагностики цього феномена часто призводить до труднощів адаптації дітей шестирічного віку, їх перевантаження або зниження мотивації до навчання. Тому необхідність обґрунтування ефективного діагностичного інструментарію зумовлена потребою у визначенні достовірних критеріїв оцінки психологічної готовності шестиліток до навчання в початковій школі.

Діагностичний інструментарій дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі охоплює різні методики, що дають змогу оцінити рівень розвитку важливих складових такої готовності, зокрема мотиваційного компонента. Мотиваційна сфера готовності дитини старшого дошкільного віку визначає її внутрішню зацікавленість у навчанні, здатність до активного включення у освітній процес та усвідомлене ставлення до власної освітньої діяльності. Для оцінки застосовується методика М. Гінзбурга [15], яка дає змогу виявити домінуючі мотиви навчальної діяльності шестирічок та визначити рівень сформованості внутрішньої мотивації до навчання.

Методика М. Гінзбурга базується на принципі персоніфікації мотивів: дітям пропонується оповідання, у якому кожен мотив представлений через позицію конкретного персонажа. В оповіданні відображаються такі мотиви: навчально-пізнавальний (вмотивований пізнавальною потребою дитини), соціальний (обґрунтований розумінням суспільної необхідності навчання), позиційний (бажання зайняти нове місце в системі взаємин), зовнішній (підпорядкування вимогам дорослих), ігровий (перенесення ігрового інтересу у

навчальну сферу) та мотив отримання високої оцінки. Після прослуховування оповіді дитина тричі обирає персонажа, з яким вона себе асоціює, пояснюючи свій вибір, що дає змогу зафіксувати її мотиваційні пріоритети.

Оцінювання здійснюється за бальною системою: зовнішній мотив – 0 балів, навчальний – 5 балів, позиційний – 3 бали, соціальний – 4 бали, мотив оцінки – 2 бали, ігровий – 1 бал. Сумування балів дає змогу визначити домінуючий мотив навчання, а також виявити наявність або відсутність різних мотивів у мотиваційній структурі дитини. Відсутність виразних переваг у виборі свідчить про несформованість мотиваційного компоненту готовності до навчання. Таким чином, методика М. Р. Гінзбурга забезпечує комплексну діагностику мотиваційної складової психологічної готовності шестирічок до шкільної діяльності, дозволяючи виявити як переваги, так і потенційні труднощі у формуванні внутрішньої готовності до навчання.

Інструментарій, призначений для оцінювання рівнів сформованості інтелектуального компоненту психологічної готовності шестирічок до навчання у школі, охоплює стандартизовані тести, які дають змогу оцінити функціональну готовність дитини, її шкільну зрілість та рівень розвитку когнітивних здібностей. Одним із таких інструментів є орієнтований тест Керна-Йїрасека [37], широко застосовуваний у країнах Східної Європи для первинної оцінки готовності дітей до шкільного навчання. Цей тест дає змогу отримати загальну картину розвитку дитини, виявити рівень тонкої моторики, координацію зору та рухів руки, здатність концентрувати увагу та наслідувати зразок, що є критично важливим для оволодіння письмом і організованою навчальною діяльністю.

Тест Керна-Йїрасека [38] складається з трьох графічних завдань і одного вербального: малювання чоловічої фігури по пам'яті, змальовування письмових букв і групи крапок. Кожне завдання оцінюється за п'ятибальною шкалою (1 – вищий рівень, 5 – нижчий), після чого обчислюється сумарний бал для визначення загального рівня готовності. Розвиток дитини, що отримала 3–6 балів, вважається вищим за середній, 7–11 – середнім, 12–15 – нижчим за норму. Діти з результатами 12–15 балів підлягають поглибленому індивідуальному обстеженню, оскільки серед них можуть бути випадки затримки розвитку.

Перший графічний субтест методики Керна-Йіресека оцінює загальний інтелектуальний розвиток дитини через малювання фігури людини, другий і третій – її здатність наслідувати зразок та концентрувати увагу на тривалий час над завданням, що не є надто цікавим. Тест може проводитися як індивідуально, так і групами по 10–15 дітей, у період найбільшої працездатності (9.00–11.00). Для виконання завдань дітям надають спеціальні бланки з місцем для малювання і копіювання зразків літер і крапок, а психолог фіксує додаткові спостереження: яка рука використовується, чи змінює дитина руку під час малювання, наскільки вона зосереджена, чи прагне «гарно» виконати завдання та ін.

Після завершення тестування бланки підлягають аналізу, під час якого дітей групують за рівнями готовності: дуже високий, високий, достатній, середній, низький і дуже низький. Це дає змогу визначити рівень інтелектуальної готовності дитини до шкільного навчання, виявити слабкі сторони когнітивного розвитку та спрямувати педагогічну й психологічну підтримку на формування необхідних навичок для успішного входження у шкільну систему.

Вольовий компонент психологічної готовності шестирічок до навчання у школі оцінюється за допомогою спеціалізованих методик, що дають змогу визначити рівень розвитку самоконтролю, наполегливості, точності та здатності дитини доводити завдання до завершення. Одним із таких інструментів є методика «Графічний диктант» [90], спрямований на діагностику сформованості вольових якостей та координаційних навичок, необхідних для успішного включення шестирічної дитини у шкільну діяльність.

У межах тесту «Графічний диктант» дитина отримує завдання розпочати малювання заданого узору з конкретної крапки, після чого продовжує його відтворювати самостійно, не відриваючи олівець від паперу. Процедура передбачає три диктанти за формою А і три за формою Б, що дає змогу оцінити послідовність виконання, точність дій і здатність до самостійного завершення завдання. Інструкції надаються чітко, покроково, із демонстрацією початкового положення олівця та поясненням кожного руху по клітинках, що дає змогу зафіксувати рівень розуміння завдання, уважність та контроль дитини над власними діями.

Оцінювання результатів здійснюється за кількістю допущених помилок та наявністю самостійно зображених ідентичних фігур. Лінія в узорі вважається помилковою лише у випадку, якщо її напрямок не відповідає диктованому, і навіть при спотворенні частини малюнка після помилки зараховується тільки один промах. Система балів така: 5 балів – відсутність помилок у трьох диктантах і наявність хоча б однієї самостійно відтвореної фігури; 4 бали – 1–2 помилки; 3 бали – 3–4 помилки; 2 бали – більше 4 помилок, але менше половини елементів; 1 бал – кількість помилок перевищує кількість правильних елементів.

Аналіз результатів «Графічного диктанту» дає змогу визначити ступінь сформованості вольового компонента та його вплив на загальну психологічну готовність дитини до навчання в школі. При цьому комплексне оцінювання готовності передбачає інтеграцію даних інтелектуальної, мотиваційної, емоційно-вольової та соціальної складових, що дає змогу об'єктивно визначити сильні та слабкі сторони розвитку шестирічок і планувати відповідні розвивальні заходи для підвищення ефективності входження дитини у освітній процес.

Емоційний компонент психологічної готовності шестирічок до навчання у школі досліджується за допомогою проєктивних методик, які дають змогу виявити особливості емоційного стану, рівень тривожності, соціально-психологічної адаптації, особливості сприйняття та уявлень, а також прояви самосвідомості та емоційної регуляції дитини. Одним із ефективних інструментів є методика «Гарна, погана дитина і я» [45], що дає змогу оцінити індивідуальні характеристики особистісного розвитку та емоційного досвіду дітей у межах підготовки до шкільного навчання.

Методика передбачає послідовне виконання трьох етапів малювання, під час яких дитина реалізує свої уявлення про позитивні та негативні образи, а також власну особистість. На першому етапі дитині пропонується обрати два найкращих олівці та намалювати у верхній частині аркуша два кола, а далі – «найкращого хлопчика» або «найкращу дівчинку». Цей етап дає змогу зафіксувати сприйняття дитиною позитивних характеристик інших людей та власного «ідеального» образу. На другому етапі діти вибирають два «погані» олівці і виконують аналогічне завдання, створюючи у нижній частині аркуша

кола та зображення «найгіршого хлопчика» або «найгіршої дівчинки». Така проекція дає змогу досліднику виявити негативні асоціації, прояви тривожності, внутрішньої напруженості та сприйняття соціальних взаємодій у дитячому віці.

На завершальному етапі дитині пропонують об'єднати два «найкращих» і два «погані» олівці для створення власного портрету («Я»). Ця частина завдання забезпечує комплексну оцінку емоційної самосвідомості, здатності до інтеграції позитивних і негативних аспектів себе та розвитку уявлень про власну особистість у контексті соціальної взаємодії. Діти можуть малювати не тільки олівцями, а й фломастерами, що підвищує проєктивність завдання та дає змогу виявити індивідуальні стилі самовираження.

Особливу увагу під час методики приділяють підтримці дітей, які відчують труднощі або відмовляються від малювання («Я не вмію!»), надаючи їм позитивну вербальну підтримку («Тобі дуже добре вдається! Малюй, як зможеш!»). Психолог фіксує вибір кольорів, послідовність малювання, обрану локалізацію зображень на аркуші та реакції дитини, що дає змогу комплексно оцінити емоційний компонент готовності шестирічок до навчання, включно з їх здатністю до саморегуляції, соціальної адаптації та емоційної стабільності.

Отже, діагностичний інструментарій для дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі передбачає оцінку важливих компонентів такої готовності: мотиваційного, інтелектуального, вольового та емоційного. Використання спеціалізованих методик, таких як тест М. Гінзбурга для вивчення мотивації, Орієнтовний тест Керна-Йїрасека для дослідження функціональної (інтелектуальної) готовності, тест «Графічний диктант» для встановлення рівня вольового розвитку та методика «Гарна, погана дитина і я» для вивчення емоційної сфери, дає змогу всебічно виявити рівень сформованості навичок, умінь, мотивів, саморегуляції та соціальної адаптованості дитини.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі

Емпіричне дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі проводилося у закладі дошкільної освіти. Обсяг вибірки становив 30 дітей віком 6 років. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі проводилися на основі даних, одержаних за методикою вивчення мотивації М. Гінзбурга (мотиваційний компонент), орієнтовного тесту Керна-Йірсека (інтелектуальний компонент), методикою «Гарна, погана дитина і я» (емоційний компонент), тестом «Графічний диктант» (вольовий компонент).

Охарактеризуємо результати емпіричного дослідження компонентів психологічної готовності шестиліток до навчання у школі – мотиваційного, інтелектуального, емоційного та вольового, які подано на рис. 2.1-2.4.

Мотиваційну готовність дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі визначали за допомогою методики вивчення мотивації шестирічок (за М. Гінзбургом), яка дає змогу виявити основні мотиви, що спонукають дитину до участі у навчальній діяльності та соціалізації у шкільному середовищі. Методика передбачає аналіз проявів інтересу до навчальної діяльності, активності у виконанні завдань, здатності долати труднощі та реагування на соціальні й освітні вимоги.

Результати аналізу показали, що у структурі мотиваційної готовності дітей переважають навчально-пізнавальні мотиви, спрямовані на задоволення потреби у пізнанні нового та освоєнні освітніх завдань. Встановлено, що 9 дітей (30 %) виявляють високий рівень навчально-пізнавальної мотивації, активно цікавляться новими знаннями, проявляють самостійність у навчальній діяльності та зацікавленість у результатах своєї роботи. Значну частину становлять соціальні мотиви, обумовлені розумінням суспільної необхідності навчання та прагненням відповідати очікуванням дорослих і колективу; цей мотив визначено у 7 дітей (23%). Позиційний мотив, що виражається у прагненні зайняти певне місце у взаєминах із однолітками та дорослими, виявлено у 5 дітей (17 %).

Зовнішні мотиви, пов'язані з виконанням вимог дорослих і очікувань оточення щодо навчальної поведінки, спостерігаються у 7 дітей (23%). Нарешті, ігровий мотив, який у ряді випадків неадекватно переноситься на навчальну сферу і проявляється у прагненні до гри під час освітньої діяльності, зафіксований у 4 дітей (13%). Аналіз отриманих даних свідчить, що мотиваційна готовність дітей старшого дошкільного віку є неоднорідною і вимагає диференційованого підходу в корекційно-розвивальній роботі, зокрема через використання методів стимулювання внутрішньої мотивації та активізації навчальної діяльності через ігрові та сюжетно-рольові завдання.

Узагальнення результатів дослідження мотиваційної готовності шестиліток до навчання в школі, здобутих за допомогою методики вивчення мотивації шестирічок (за М. Гінзбургом), показано на рис. 2.1.

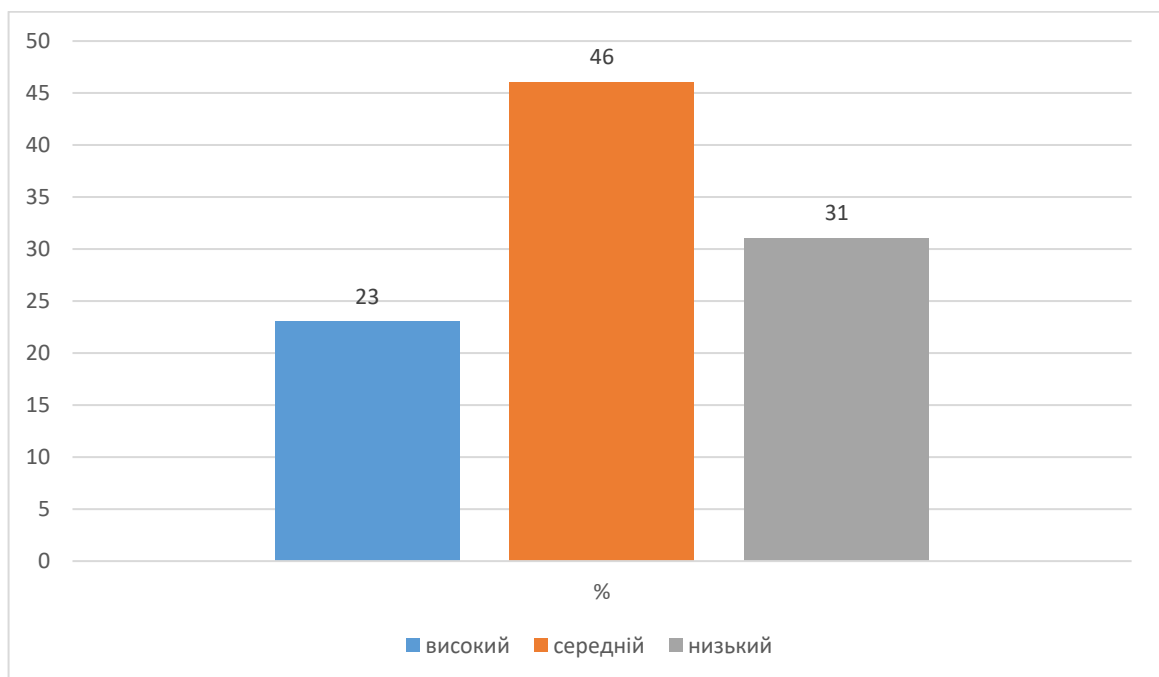

Рис. 2.1. Рівні мотиваційної готовності шестиліток до навчання в школі (%)

Високий рівень мотиваційної готовності виявлено у 23% шестиліток. До цієї групи належать діти, які проявляють стійку зацікавленість у навчальній діяльності, активно прагнуть здобувати нові знання і самостійно виконують завдання, що пропонуються педагогом. Діти з високим рівнем мотиваційної

готовності демонструють переважання навчально-пізнавальних мотивів (30 % вибірки), що характеризується внутрішнім прагненням дізнаватися нове, досліджувати, ставити запитання і брати участь у групових навчальних іграх. Такі діти легко долають труднощі в навчанні, проявляють ініціативу, мають адекватне уявлення про шкільні обов'язки і готові взаємодіяти з однолітками та педагогами на основі правил і норм шкільного життя.

Середній рівень мотиваційної готовності виявлено у 31% шестиліток. Сюди входять діти, які частково зацікавлені у навчанні, але їхня активність нерівномірна і залежить від зовнішніх стимулів, заохочення дорослих або участі однолітків. Такі діти здатні брати участь у навчальній діяльності, але потребують підтримки для утримання уваги і послідовного виконання завдань. Мотивація у них частково формальна, вони часто керуються очікуваннями дорослих, прагнуть отримати схвалення або уникнути негативної оцінки, а навчально-пізнавальні мотиви реалізуються переважно у ситуаціях, що передбачають ігрові або сюжетно-рольові компоненти. Педагогам важливо стимулювати внутрішню мотивацію таких дітей, застосовуючи методи позитивного підкріплення, диференційовані завдання та інтерактивні навчальні ситуації.

3. Низький рівень мотиваційної готовності виявлено у 23% шестиліток. До цієї групи відносяться діти, у яких навчальна діяльність не викликає стійкого інтересу, а мотивація значною мірою зовнішня або фрагментарна, ігровий мотив домінує над навчально-пізнавальними та соціальними. Такі діти часто відволікаються, уникають виконання завдань, проявляють низьку самостійність і недостатню ініціативу, а також мають труднощі у взаємодії з однолітками в навчальному контексті. Вони потребують систематичного супроводу з боку педагога, використання стимулюючих ігрових методів, сюжетних вправ, що поєднують навчальні та ігрові елементи, а також регулярного позитивного підкріплення для формування внутрішньої зацікавленості до навчання.

Інтелектуальна готовність шестирічних дітей до навчання в школі є однією з важливих складових психологічної готовності, оскільки вона визначає здатність дитини до сприйняття навчальної інформації, виконання завдань різного рівня складності, а також до самостійного опанування шкільної

програми. Для оцінки цього компоненту було застосовано орієнтовний тест Керна-Йірсека, який спрямований на визначення функціональної готовності дітей до шкільного навчання. Тест охоплює графічні та вербальні завдання, що дають змогу оцінити рівень розвитку пізнавальних функцій, таких як сприймання, увага, мислення, пам'ять і здатність до узагальнення.

Під час проведення дослідження були оцінені результати виконання графічних завдань, які, згідно з методикою, класифікуються за трьома рівнями: високий рівень готовності – 3–5 балів, середній рівень – 6–10 балів і низький рівень – 11–15 балів. Ці межі дають змогу диференційовано охарактеризувати пізнавальні здібності дітей і виявити тих, хто потребує додаткової корекційно-розвивальної підтримки перед вступом до школи (рис. 2.2).

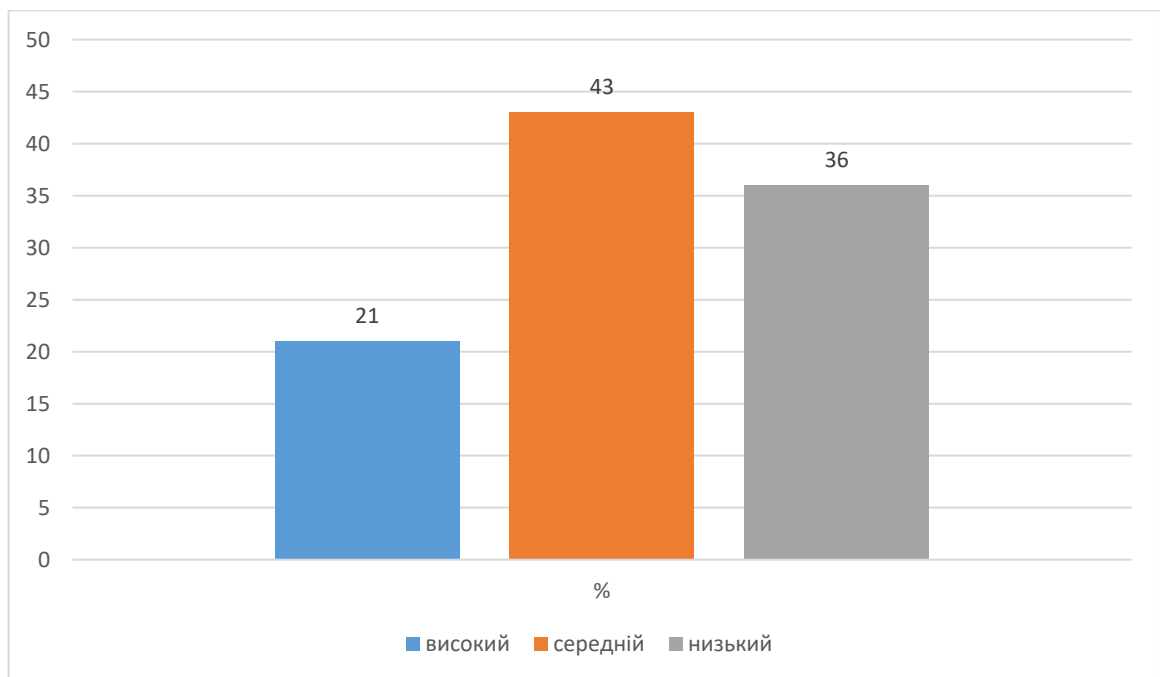

Рис. 2.2. Рівні інтелектуальної готовності шестиліток до навчання в школі (%)

Аналіз результатів, представлених на рис. 2.2, демонструє, що високий рівень інтелектуальної готовності спостерігається у 21 % дітей (7 осіб), що свідчить про достатню сформованість пізнавальних навичок, здатність до концентрованої уваги, логічного мислення та самостійного виконання завдань у навчальній діяльності. Ці діти зазвичай активно цікавляться новою інформацією,

легко засвоюють інструкції педагога і проявляють ініціативу під час вирішення різних завдань, що є позитивним показником готовності до шкільного навчання.

Середній рівень інтелектуальної готовності зафіксовано у 43 % дітей (12 осіб), що є найбільш чисельною групою досліджуваних. Діти цієї категорії демонструють достатній рівень пізнавальних функцій, але їхні навички ще не сформовані повністю; вони здатні до навчання за умови підтримки педагога та використання спеціально структурованих завдань, які стимулюють увагу, пам'ять і логічне мислення. Такі діти можуть проявляти коливання в рівні концентрації уваги, іноді потребують додаткових пояснень і допомоги під час виконання графічних або вербальних завдань, але загалом володіють потенціалом для успішної адаптації до шкільного середовища.

Низький рівень інтелектуальної готовності спостерігається у 36 % дітей (11 осіб), що свідчить про наявність значних складнощів у розвитку пізнавальних функцій, які безпосередньо впливають на здатність до навчання в школі. У цій групі діти демонструють нестійку увагу, обмежену здатність до логічних узагальнень, труднощі з орієнтацією в просторі та виконанням графічних завдань. Для таких дітей особливо важливо застосовувати диференційовані методики навчання, корекційно-розвивальні вправи, ігрові та сюжетно-рольові форми діяльності, які сприятимуть розвитку сприймання, пам'яті, мислення і дрібної моторики, а також формуванню внутрішньої мотивації до навчання.

Емоційна готовність шестирічних дітей до навчання в школі є надзвичайно важливим компонентом психологічної готовності, оскільки визначає здатність дитини адекватно реагувати на нові навчальні ситуації, взаємодіяти з однолітками та педагогами, а також адаптуватися до вимог шкільного середовища. Для оцінки цього компоненту було використано методику «Гарна, погана дитина і я», яка дає змогу виявити рівень сформованості соціальних та емоційних навичок, характер взаємин із дорослими та однолітками, емоційну стійкість і здатність дитини до саморегуляції в нових соціальних ситуаціях. Методика передбачає використання проєктивних малюнкових завдань, що допомагає виявити суб'єктивне сприйняття дитиною себе, інших дітей, а також

її здатність до емоційного співпереживання і адекватного оцінювання соціальних ситуацій (рис. 2.3).

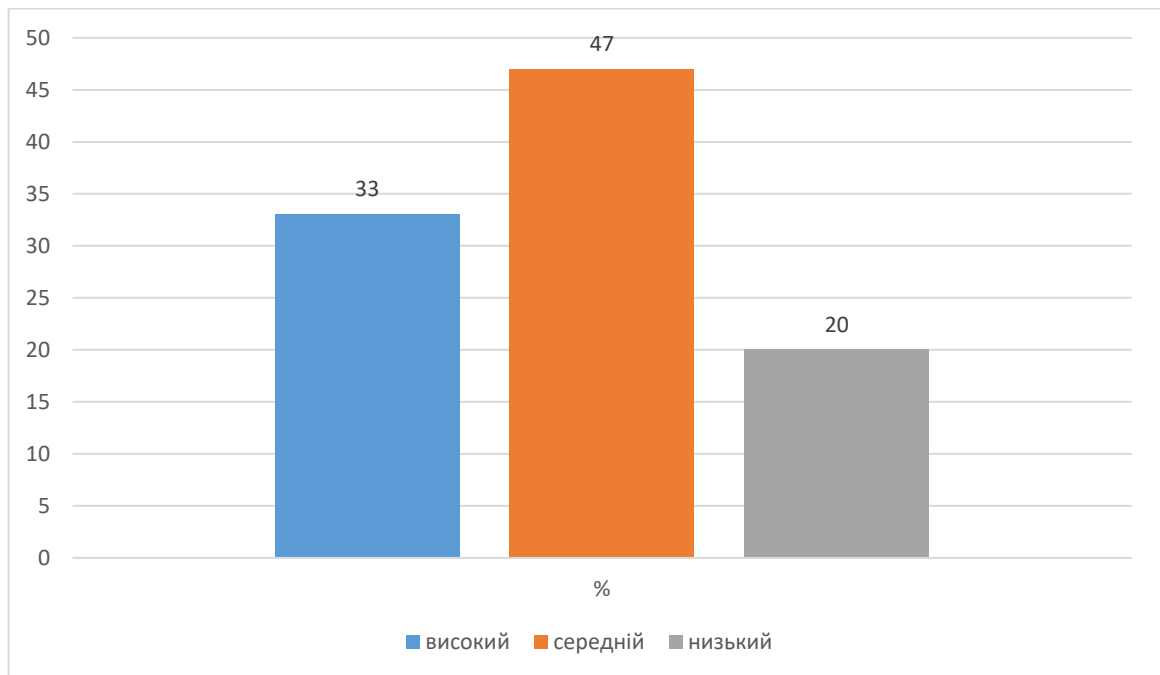

Рис. 2.3. Рівні емоційної готовності шестиліток до навчання в школі (%)

Аналіз отриманих результатів показав, що високий рівень емоційної готовності спостерігається у 33 % дітей (10 осіб). Діти демонструють високу здатність до емоційного регулювання, проявляють впевненість у нових ситуаціях і позитивне ставлення до взаємодії з дорослими та однолітками. Вони активно охоплюються у групові ігри та спільну діяльність, демонструють здатність до співпраці та конструктивного вирішення конфліктів. Такі діти швидко адаптуються до нових вимог, легко долають емоційні труднощі, а їхня поведінка під час занять характеризується спокоєм, врівноваженістю та відповідальністю.

Середній рівень емоційної готовності був виявлений у 47 % дітей (14 осіб), що вказує на достатній, але ще не повністю сформований рівень емоційної саморегуляції та соціальної адаптації. Діти цієї категорії здатні адекватно взаємодіяти з однолітками, проте іноді виявляють коливання у емоційних реакціях, проявляють сором'язливість або невпевненість у нових ситуаціях.

Вони потребують підтримки дорослого для правильного розуміння соціальних правил, розвитку навичок співпраці та самоконтролю.

Низький рівень емоційної готовності спостерігається у 20 % дітей (6 осіб), що свідчить про значні труднощі в адаптації до шкільного середовища та обмежену здатність до самоконтролю емоцій. Такі діти часто проявляють підвищену тривожність, страх перед новими завданнями та соціальними взаємодіями, схильні до конфліктної поведінки або пасивності в групових ситуаціях. Їм притаманна низька здатність до співпереживання та труднощі у встановленні контакту з однолітками.

Вольова готовність шестирічних дітей до навчання в школі є важливим компонентом психологічної готовності, оскільки вона визначає здатність дитини послідовно виконувати навчальні завдання, контролювати власну поведінку та емоційні реакції у процесі навчальної діяльності, подолати труднощі та досягати поставлених цілей. Для оцінки цього компоненту в нашому дослідженні застосовували тест «Графічний диктант» за методикою Ельконіна, який дає змогу визначити рівень розвитку вольових якостей дітей через аналіз точності та послідовності виконання графічних завдань.

Тест передбачає тричі виконувати серію графічних диктантів, оцінюючи правильність відтворення фігур та здатність дітей до самостійного відтворення хоча б одного елемента після завершення завдання. За критеріями оцінювання, високий рівень вольової готовності визначався, якщо дитина виконала три диктанти без помилок і при цьому відтворила хоча б одну фігуру самостійно, що свідчить про наявність стійкої концентрації уваги, послідовності дій та внутрішньої мотивації до виконання завдання. Середній рівень вольової готовності спостерігався у випадках, коли допущено 2–4 помилки в трьох диктантах, що вказує на сформованість базових вольових навичок, але одночасно демонструє необхідність подальшого розвитку самоконтролю та послідовності дій. Низький рівень вольової готовності встановлювався у дітей, які допустили більше ніж 4 помилки, але менше ніж половину усіх елементів, що відображає недостатню сформованість вольових здібностей, слабку стійкість уваги та непослідовність у виконанні завдань (рис. 2.4).

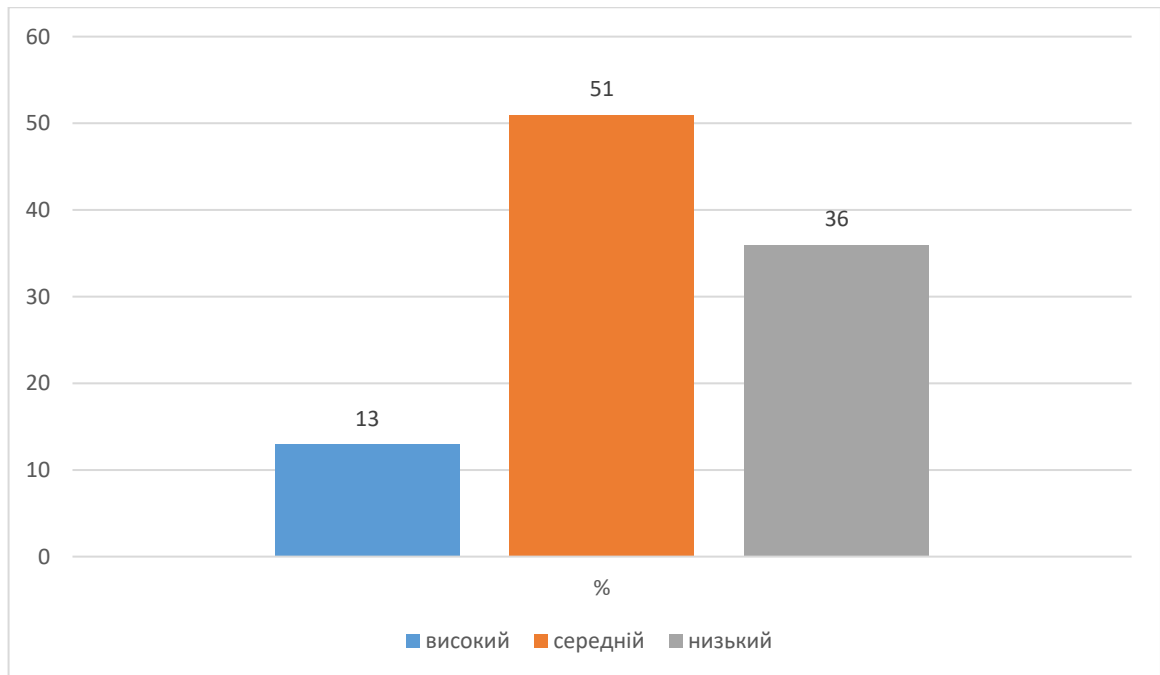

Рис. 2.4. Рівні вольової готовності шестиліток до навчання в школі (%)

Результати дослідження показали, що високий рівень вольової готовності був характерний для 13 % дітей (4 особи), які відзначалися здатністю послідовно виконувати завдання, витримувати регламентований час виконання диктанту, демонструвати концентрацію уваги навіть у складних ситуаціях і успішно самостійно завершувати завдання без допомоги дорослого. Діти проявляли внутрішню мотивацію до досягнення результату та стійкість у подоланні труднощів, що є позитивним прогностичним показником шкільної адаптації.

Середній рівень вольової готовності спостерігався у 51 % дітей (15 осіб), які демонстрували базові вольові навички, але одночасно виявляли коливання у концентрації уваги та точності виконання завдань. Такі діти могли виконувати завдання з частковими помилками, потребували додаткового стимулювання та контролю з боку педагога або психолога для підтримки послідовності дій.

Низький рівень вольової готовності був виявлений у 36 % дітей (11 осіб), які демонстрували нестійку концентрацію уваги, часті помилки у виконанні графічних завдань та недостатню самостійність у завершенні завдань. Ці діти часто проявляли імпульсивність, слабку мотивацію до досягнення результату та низький рівень внутрішньої організації дій.

Як бачимо, в результаті дослідження компонентів психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі можна стверджувати, що найбільше у випробуваних дітей розвинені мотиваційний, інтелектуальний та емоційний компоненти, дещо менше – вольовий.

Узагальнення результатів усіх використаних діагностичних методик дозволило провести комплексний аналіз сформованості психологічної готовності шестирічних дітей до навчання в школі. Аналіз показників дає змогу виділити високий, середній та низький рівні готовності, що характеризуються специфічними ознаками розвитку відповідних психологічних функцій, сформованості навичок та способів поведінки дітей у навчальній діяльності (рис. 2.5).

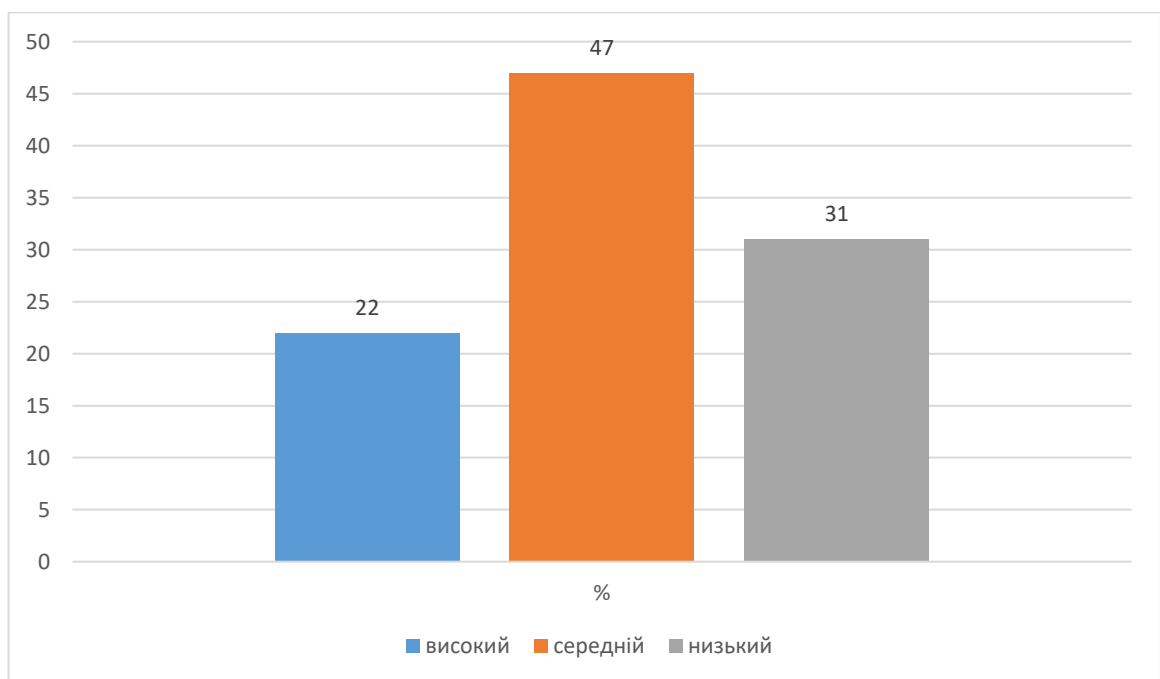

Рис. 2.5. Рівні психологічної готовності шестиліток до навчання в школі (%)

Високий рівень готовності шестиліток до навчання у школі виявлено у 22% дітей. Його представники характеризуються внутрішньою налаштованістю на навчальну діяльність, позитивним ставленням до школи та усвідомленням її значущості. Такі діти проявляють стійкий інтерес до пізнання, здатні доволіно регулювати поведінку, зосереджуватись на завданні й завершувати розпочате.

Вони легко встановлюють контакт із дорослими та ровесниками, демонструють упевненість у власних силах і прагнення до самостійності. Їхнє мислення гнучке, пам'ять і увага достатньо розвинені для опанування навчального матеріалу. Емоційний стан цих дітей переважно врівноважений, що сприяє швидкій адаптації до нових умов і ефективному засвоєнню знань.

Середній рівень готовності виявлено у 47% дітей, він виявляється у вибіркового ставленні до навчання: дитина зацікавлена у нових знаннях, але потребує додаткової підтримки для збереження уваги та доведення завдань до кінця. Її ставлення до школи позитивне, проте не завжди стійке – іноді мотивація знижується через втому або труднощі в організації діяльності. Такі діти загалом володіють необхідними пізнавальними навичками, але можуть мати труднощі у переключенні між завданнями або плануванні власних дій. Вони здатні до елементарного самоконтролю, хоча емоційна реакція на невдачі ще недостатньо врівноважена. При належній педагогічній підтримці й поступовому тренуванні вольових якостей ці діти швидко адаптуються до шкільних вимог.

Низький рівень готовності виявлено у 31% дітей, він характеризується фрагментарним ставленням їх до навчальної діяльності, поверховим або ситуативним інтересом до школи. Дитина часто уникає зосередження, легко відволікається, демонструє труднощі у виконанні завдань, що вимагають посидючості й логічного мислення. Її поведінка імпульсивна, емоційно нестійка, а реакції на зауваження чи невдачі можуть бути різко негативними. Такі діти зазвичай мають недостатньо сформовані навички організації власної діяльності, можуть відчувати тривогу або невпевненість у новому середовищі. Для них необхідна індивідуальна підтримка з боку вчителя й психолога, спрямована на зміцнення внутрішньої мотивації, розвиток саморегуляції та створення ситуації успіху, що поступово підвищує рівень їхньої готовності до навчання.

Інтерпретація результатів дає змогу стверджувати, що більшість дітей (78 %) мають низький та середній рівні психологічної готовності до навчання в школі, що свідчить про позитивний розвиток основних компонентів готовності. Разом із тим, близько чверті дітей (22 %) перебувають на низькому рівні, що є ознакою недостатньої сформованості психологічної готовності та потенційно

може вплинути на успішність навчальної діяльності на початковому етапі шкільного навчання. У зв'язку з цим виникає потреба у систематичній реалізації диференційованих корекційно-розвивальних програм, спрямованих на посилення когнітивних, мотиваційних, вольових та емоційних компонентів підготовки до школи, що дозволить оптимізувати процес адаптації та забезпечити успішне навчання всіх дітей старшого дошкільного віку.

Висновок до розділу 2

1. Діагностичний інструментарій для вивчення психологічної готовності шестиліток до навчання у школі передбачає оцінку важливих компонентів такої готовності: мотиваційного, інтелектуального, вольового, емоційного. При цьому використання спеціалізованих методик, таких як тест М. Гінзбурга для вивчення мотивації, Орієнтовний тест Керна-Йірсека для дослідження функціональної (інтелектуальної) готовності, тест «Графічний диктант» для встановлення рівня вольового розвитку та методика «Гарна, погана дитина і я» для вивчення емоційної сфери, дає змогу всебічно виявити рівень сформованості навичок, умінь, мотивів, саморегуляції та соціальної адаптованості дитини.

2. Узагальнюючи результати емпіричного дослідження компонентів психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, зазначимо, що інтегральний аналіз за всіма методиками засвідчив, що 22 % дітей мають високий рівень загальної психологічної готовності до навчання, 47 % середній, а 31 % низький. Це свідчить про переважання середнього рівня сформованості основних компонентів готовності та потребу в цілеспрямованій педагогічно-психологічній підтримці дітей з нижчим рівнем підготовленості для забезпечення їх успішної адаптації до шкільного середовища.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ШЕСТИЛІТОК ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

3.1. Програма формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі

У сучасному освітньому просторі, який орієнтований на забезпечення успішного старту кожної дитини в шкільному житті, актуальності набуває необхідність обґрунтування програми формування психологічної готовності шестирічних дітей до навчання у школі. Перехід від дошкільного дитинства до шкільного віку супроводжується складними змінами у сфері пізнавальної активності, емоційно-вольової регуляції, мотивації та соціальних взаємин, що потребує цілеспрямованої психологічної підтримки. Саме програма формування психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі забезпечує системність, послідовність і результативність підготовчого процесу, створюючи умови для розвитку необхідних психічних якостей і новоутворень.

У сучасних умовах освітньої практики спостерігається посилена увага до формування психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі, що охоплює як діяльність закладів дошкільної освіти, так і сімейне середовище, а також пошук ефективних підходів до організації дошкільного навчання. У цьому контексті створюються різноманітні програми, методики та технології, спрямовані на розвиток важливих компетентностей дітей, формування їхніх навичок саморегуляції, пізнавальної активності та соціальної адаптації, а також визначаються вимоги до компетентності педагогів і батьків (Л. Артемова, А. Богуш, Г. Беленька, Н. Гавриш та ін.).

З метою цілеспрямованого формування психологічної готовності дошкільників розроблено програму «Готуємося до школи», що охоплює 10 тематично структурованих занять. Програма орієнтована на дітей із середнім та низьким рівнем сформованості готовності до навчання, що було встановлено за результатами попередньої діагностики. Вважаємо, що системне опрацювання вправ, ігор та інтерактивних завдань сприятиме розвитку всіх основних

компонентів психологічної готовності, забезпечить здатність дітей долати труднощі шкільного навчання та стимулюватиме впевненість у власних силах.

Мета програми – формування психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі шляхом розвитку її когнітивних, мотиваційних, емоційних та вольових компонентів, що забезпечує успішну адаптацію до навчальної діяльності, активну участь у навчальному процесі та ефективну взаємодію з педагогами та однолітками.

Завдання програми:

1. Розвивати когнітивні навички дітей старшого дошкільного віку, включаючи увагу, пам'ять, мислення та мовленнєві здібності, необхідні для успішного навчання в школі.
2. Формувати мотиваційну готовність до навчання, підтримуючи позитивне ставлення до школи та інтерес до пізнавальної активності.
3. Розвивати емоційно-вольові якості, зокрема самоконтроль, здатність долати труднощі, довільність поведінки та адекватну самооцінку в процесі виконання завдань.
4. Сприяти соціальній адаптації дітей шляхом формування вміння співпрацювати з однолітками, приймати соціальні ролі та дотримуватись правил групової взаємодії.
5. Підвищувати рівень самостійності та відповідальності дітей у навчальній діяльності через структуровані ігрові та навчальні вправи.
6. Створювати умови для поступового подолання страхів та тривожності, пов'язаних із майбутньою шкільною діяльністю, шляхом психологічної підтримки та ігрових технік.
7. Забезпечувати цілісність психолого-педагогічного супроводу, що охоплює взаємодію практичного психолога, вихователів та батьків, для ефективного формування всіх компонентів психологічної готовності.
8. Впроваджувати диференційований підхід до дітей із різним рівнем підготовленості, враховуючи індивідуальні особливості кожної дитини та темп її розвитку.

Зміст та структуру програми формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі узагальнено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Програма формування психологічної готовності
шестиліток до навчання у школі**

№	Тема заняття	Мета заняття	Вправи та ігри
1	Знайомство та орієнтація на шкільне життя	Створити позитивний психологічний клімат, ознайомити дітей з особливостями шкільного середовища	Вступна бесіда, правила групи, гра «Інтерв'ю», гра «Пантоміма», бесіда-гра «Я йду до школи», рефлексія
2	Мотивація до навчання та подолання страхів	Формування позитивного ставлення до школи та навчальної діяльності, профілактика тривожності	Гра «Готуємося до школи», малювання «Я малюю школу», обговорення, рефлексія
3	Довільна увага та саморегуляція	Розвиток здатності концентрувати увагу та контролювати поведінку під час навчання	Гра «Пташка», вправа «Знайди і розфарбуй фігурки», гра «Сокіл і лис», вправа «Я не можу – я можу – я спробую», рефлексія
4	Зорово-просторове сприйняття та пам'ять	Удосконалення довільної уваги, пам'яті та просторових навичок	Гра «Пташка», вправа «Складаємо фігурки», гра «Сусід», вправа «Знайди і розфарбуй фігурки», рефлексія
5	Розвиток слухової та зорової пам'яті, дрібної моторики	Формування когнітивних і моторних навичок, необхідних для письмової діяльності	Вправа «Нагодуй цуценя», вправа «Муха», вправа «Складаємо фігурки», гра «Сусід», вправа «Штрихування елементів картинки», рефлексія
6	Комплексний розвиток уваги та моторики	Поглиблене опрацювання інтегрованих когнітивних і моторних навичок	Вправа «Нагодуй цуценя», вправа «Муха», вправа «Складаємо фігурки» (ускладнена), гра «Сокіл і лис», вправа «Штрихування елементів картинки», рефлексія
7	Розвиток мовлення та логічного мислення	Удосконалення мовленнєвих навичок, формування логіки та мислення	Вправи «Назви одним словом», «Назви три предмети», вправа «Муха», вправа «Штрихування елементів картинки», гра «Сокіл і лис», вправа «Складаємо фігурки» (ускладнена), рефлексія
8	Просторове мислення та логічні операції	Формування логічного мислення, довільної уваги та просторового сприйняття	Вправа «Назви предмет за ознакою», вправа «Намалюй фігуру по крапках», вправа «Австралійський дощик», вправа «Магічний квадрат», рефлексія
9	Розвиток аналізу та синтезу	Закріплення зорового аналізу, логічного мислення, просторового сприйняття	Вправи «Заміни на протилежне», «Живе чи не живе», «Підбери предмет за ознакою», вправа «Намалюй по клітинках», вправа «Австралійський дощик», вправа

			«Монгольський квадрат», рефлексія
10	Закріплення знань та навичок	Актуалізація та закріплення набутих умінь за вибором дітей	Ігри та вправи на закріплення навичок, підсумкова бесіда, рефлексія, обговорення побажань

Програма охоплює моніторинг психічного розвитку старших дошкільників із урахуванням сформованості компонентів психологічної готовності, надання диференційованої корекційної підтримки дітям із середнім та низьким рівнем готовності, удосконалення знань дітей про особливості шкільного навчання та формування навичок ефективної адаптації до шкільного середовища. Реалізація програми «Готуємося до школи» створює умови для цілісного розвитку особистості дитини, зміцнює її впевненість і підвищує готовність до успішного вступу у системне освітнє середовище початкової школи.

Програма формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі «Готуємося до школи» складається з трьох взаємопов'язаних блоків: підготовчого (2 години), основного (6 годин) та заключного (2 години). Кожне заняття передбачає чітке планування та структуру: актуалізація попереднього досвіду дитини, формулювання цілей, пошук засобів розвитку психологічної готовності, підтримка саморозкриття, довірливе спілкування та підведення підсумків. Програма спрямована на дітей із низьким рівнем психологічної готовності, визначеним за результатами попередньої діагностики, та охоплює систематичну роботу над розвитком довільної уваги, саморегуляції, пам'яті, просторового сприйняття, дрібної моторики, комунікативних навичок, логічного мислення. Заняття проводяться у формі бесід, ігор, вправ, роботи в парах.

Охарактеризуємо зміст занять програми формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.

Заняття 1

Тема. Знайомство та адаптація до групової діяльності.

Мета: створити позитивну атмосферу для роботи в групі, ознайомити дітей з правилами взаємодії, активізувати знання про школу та шкільне життя, сприяти розвитку орієнтації в оточуючому середовищі.

Заняття починається з інтерактивного знайомства, де діти представляють себе та дізнаються одне про одного. Потім проводиться гра «Інтерв'ю», що стимулює розвиток навичок орієнтування у навколишньому середовищі та формування комунікативних навичок. У бесіді-грі «Я йду до школи!» активізуються знання про школу та шкільне життя, а гра «Пантоміма» допомагає дитині прийняти роль школяра, знижує рівень тривожності, страхи та сприяє розвитку емоційної сфери.

Заняття 2

Тема. Формування позитивної навчальної мотивації.

Мета: сприяти розвитку позитивного ставлення до навчання, профілактика страху перед шкільними заняттями.

Заняття розпочинається з актуалізації знань і навичок, отриманих на попередньому занятті. Гра «Готуємося до школи» спрямована на корекцію негативного ставлення до школи та стимуляцію позитивної мотивації. Руханка «Ведмедики» знижує психофізичну напругу та активізує енергію дітей, а малювання «Я малюю школу» дає змогу дитині виразити свої страхи та очікування, пов'язані зі школою, через творчість, що сприяє їх корекції.

Заняття 3

Тема. Довільна увага та саморегуляція діяльності.

Мета: розвивати здатність до концентрації, самоконтроль та мотивацію до навчальної діяльності.

Актуалізація минулого досвіду створює основу для роботи. Гра «Пташка» сприяє розвитку довільної уваги та саморегуляції поведінки. Вправа «Знайди і розфарбуй фігурки» розвиває концентрацію уваги та дрібну моторику рук. Гра «Сокіл і лис» моделює навчальну ситуацію, вчить діяти відповідно до правил, а вправа «Я не можу – я можу – я спробую» стимулює розвиток у дошкільників мотивації до навчання та самостійності.

Заняття 4

Тема. Довільна увага та зорове сприйняття.

Мета: виховувати здатність до контролю уваги, розвивати зорову пам'ять і спостережливість.

Заняття починається з повторення матеріалу минулого заняття. Гра «Пташка» активізує увагу та концентрацію, а вправа «Складаємо фігурки» стимулює розвиток зорової пам'яті та просторового мислення. Гра «Сусід» виховує довільність, навчає дотримуватися правил і взаємодіяти з іншими, а вправа «Знайди і розфарбуй фігурки» додатково розвиває у дошкільників дрібну моторику та концентрацію уваги.

Заняття 5

Тема. Пам'ять, увага та дрібна моторика рук.

Мета: розвивати слухову і зорову пам'ять, довільну увагу, просторове сприйняття та дрібну моторику.

Заняття починається з актуалізації попередніх знань. Вправа «Нагодуй цуценя» спрямована на розвиток слухової пам'яті, а вправа «Муха» допомагає тренувати довільну увагу та просторову орієнтацію. Вправа «Складаємо фігурки» розвиває координацію рук та зорове сприйняття, гра «Сусід» формує навички взаємодії, а вправа «Штрихування елементів картинки» стимулює у дошкільників дрібну моторику та увагу.

Заняття 6

Тема. Комплексний розвиток когнітивних навичок.

Мета: розвивати у дошкільників слухову та зорову пам'ять, довільну увагу, саморегуляцію, просторове сприйняття та дрібну моторику.

Актуалізація попередніх знань створює основу для розвитку когнітивних навичок. Вправа «Нагодуй цуценя» тренує слухову пам'ять, «Муха» розвиває увагу та орієнтацію у просторі, а вправа «Складаємо фігурки» з ускладненням стимулює зорове сприйняття. Гра «Сокіл і лис» розвиває концентрацію та навички моделювання навчальної ситуації, а вправа «Штрихування елементів картинки» зміцнює дрібну моторику та увагу.

Заняття 7

Тема. Логічне мислення та узагальнення.

Мета: розвивати здатність до узагальнення, логічне мислення, довільну увагу, саморегуляцію, зорову пам'ять, просторове сприйняття та дрібну моторику рук.

Актуалізація минулого досвіду, гра «Назви одним словом» та «Назви три предмети» розвиває логічне мислення і навички узагальнення. Вправа «Муха» та «Штрихування елементів картинки» стимулюють увагу та моторику, гра «Сокіл і лис» підтримує саморегуляцію, а вправа «Складаємо фігурки» розвиває зорове сприйняття та просторову уяву.

Заняття 8

Тема. Класифікація та просторове мислення.

Мета: розвивати логічне мислення, навички класифікації, просторове сприйняття, довільну увагу, здатність виділяти елементи цілого та дрібну моторику рук.

Заняття починається з актуалізації минулого досвіду. Гра «Назви предмет за ознакою» розвиває класифікаційні навички. Вправа «Намалюй фігурку по крапках» тренує просторове мислення та моторику. Руханка «Австралійський дощик» знімає психофізичну напругу, а вправа «Магічний квадрат» навчає виділяти окремі елементи предмета та складати з частин ціле.

Заняття 9

Тема. Логічне мислення та аналіз.

Мета: розвивати у дошкільників логічне мислення, зоровий аналіз та просторове сприйняття.

Актуалізація попереднього матеріалу, вправи «Заміни на протилежне» та «Живе чи неживе» формують навички логічного мислення. Вправа «Намалюй по клітинках» стимулює зоровий аналіз і довільну увагу. Вправи «Австралійський дощик» та «Монгольський квадрат» розвивають у дошкільників просторове мислення та координацію рук.

Заняття 10

Тема. Підсумкове заняття та закріплення навичок.

Мета: актуалізувати та закріпити набуті знання, вдосконалити навички, стимулювати самостійність та готовність до навчання в школі.

Заняття починається з повторення попереднього матеріалу та бесіди-ігри «Я йду до школи!» для активації знань про шкільне життя. Гра «Готуємося до школи» формує позитивну мотивацію, а «Сокіл і лис» та «Пташка» підтримують

довільність уваги та саморегуляцію. Вправа «Складаємо фігурки» та «Нагодуй цуценя» стимулюють зорову та слухову пам'ять, а руханки «Ведмедики», «Австралійський дощик» та «Будь уважний» розвивають увагу, логічне мислення та просторове сприйняття.

Також нами розроблено психолого-педагогічний семінар для батьків дошкільників «Формуємо психологічну готовність дитини до школи», який може використовуватися у процесі роботи психолога з вихователями закладу дошкільної освіти (додаток Б).

Отже, розроблена програма «Готуємося до школи» забезпечує системне та послідовне формування психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі. Вона охоплює ключові компоненти готовності – розвиток довільної уваги, саморегуляції, пам'яті, просторового сприйняття, дрібної моторики, комунікативних та мотиваційних навичок, а також зниження тривожності, пов'язаної зі школою. Використання комплексного набору ігор, вправ, творчих та рухових завдань дає змогу адаптувати освітній процес до індивідуальних особливостей кожної дитини, стимулює активну участь і саморозвиток, а також сприяє підвищенню впевненості у власних здібностях. Тому програма може бути рекомендована практичним психологам закладів дошкільної освіти для ефективної підготовки дітей до шкільного навчання.

3.2. Психологічні рекомендації батькам і педагогам щодо формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі

В умовах трансформації освітнього середовища та підвищення вимог до якості початкової освіти особливої значущості набуває необхідність наукового обґрунтування психологічних рекомендацій для батьків і педагогів щодо формування психологічної готовності шестирічних дітей до навчання у школі. Взаємодія родини та закладу освіти створює базу для гармонійного розвитку дитини, формування в неї позитивного ставлення до школи, впевненості у власних силах і мотивації до навчання. Однак часто батьки та педагоги не мають

достатніх знань про вікові особливості шестирічок, механізми становлення їхньої готовності до навчальної діяльності, що може призводити до труднощів адаптації та емоційного напруження у дітей. Тому розроблення науково обґрунтованих психологічних рекомендацій є важливою умовою для узгодження зусиль сім'ї та школи, створення сприятливого психолого-педагогічного середовища й забезпечення успішного входження дитини у нову роль школяра.

Охарактеризуємо низку психологічних рекомендацій для педагогів щодо формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.

1. Педагогам слід систематично стимулювати інтерес дітей до пізнавальної діяльності, використовуючи активні та інтерактивні методи, такі як навчальні ігри, рольові ситуації та проєктивні завдання, які моделюють шкільне середовище. Важливо створювати умови, де кожна дитина відчуває успіх, навіть при виконанні найпростіших завдань, що сприяє мотивації та розвитку прагнення до навчання. Доцільно застосовувати позитивне підкріплення, вербальні схвалення та ігрові символічні винагороди, що дають змогу дитині усвідомлювати цінність власних зусиль. Застосування ігор на прогнозування результату та підсумкових обговорень дає змогу дітям усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки, що підвищує їх готовність до навчання.

2. Під час роботи з шестилітками педагогам слід розвивати довільну увагу, використовуючи поступове збільшення складності завдань і тривалості їх виконання, що дає змогу дитині концентруватися на завданні протягом більш тривалого часу без зовнішніх підказок. Ефективними засобами є вправи на пошук відмінностей, складання пазлів, розфарбовування за схемою та виконання завдань із поступовим нарощуванням кількості елементів. Використання ритмічних та музичних сигналів допомагає формувати здатність переключати увагу між різними видами діяльності та утримувати її на обраному об'єкті. Рекомендується застосовувати ігрові моделі навчальної ситуації, де дитина виконує роль учня, а педагог моделює шкільні вимоги, що одночасно тренує концентрацію та послідовність дій.

3. Формування саморегуляції поведінки у дітей старшого дошкільного віку є важливим компонентом психологічної готовності до школи, оскільки дає змогу

дитині усвідомлено контролювати власні дії та емоції у колективі. Педагогам рекомендується застосовувати методи моделювання навчальних ситуацій, де діти виконують роль школярів і поступово засвоюють правила поведінки та черговість дій. Ефективними прийомами є групові ігри з обмеженням часу на виконання завдань, вправи «Я роблю правильно – я роблю неправильно», де дитина аналізує власні помилки, а також методика самоперевірки, яка стимулює відповідальність за результати діяльності. Для зміцнення саморегуляції важливо включати вправи на релаксацію та дихальні техніки, що допомагають зменшити рівень емоційної збудливості та стресу. Педагогу слід постійно давати зворотний зв'язок, підкреслюючи успіхи, а також коректно коригувати помилки, щоб дитина навчалася самоконтролю без формування страху невдачі.

4. Педагогам слід активно включати завдання на розвиток зорової пам'яті, оскільки вона є однією з основних когнітивних компетенцій, необхідних для успішного навчання у школі. Рекомендується застосовувати вправи «Запам'ятай та відтворіть», складання пазлів, малювання за схемою та вправи на порівняння образів, що дають змогу дитині формувати здатність утримувати в пам'яті зорові образи та відтворювати їх із деталей. Використання послідовних інструкцій і повторення завдань сприяє формуванню довготривалої пам'яті, а гра «Знайди відмінності» тренує уважність і точність сприйняття. Педагог може вводити елементи змагання та заохочення, що підвищує мотивацію дітей до активного запам'ятовування. Важливо чергувати завдання на коротко- і довгострокову пам'ять, щоб забезпечити комплексний розвиток когнітивних процесів.

5. Для ефективної підготовки до школи педагогам слід застосовувати вправи, спрямовані на розвиток слухової пам'яті, оскільки вона є важливою для сприйняття вербальної інформації і розвитку письмових навичок. Також рекомендується використання ігор на запам'ятовування послідовностей звуків, ритмічних мелодій та коротких текстових інструкцій, де дитина відтворює почуте у правильній послідовності. Вправи «Повторюємо за мною» і «Слухові ланцюжки» допомагають розвивати здатність концентрувати увагу на аудіальній інформації та утримувати її у свідомості протягом необхідного часу.

6. Педагогам слід організовувати завдання, спрямовані на формування у дітей здатності сприймати просторові взаємозв'язки об'єктів та орієнтуватися у навколишньому середовищі, оскільки цей компонент є базовим для засвоєння письмових і математичних навичок. Ефективними засобами є вправи на складання фігур із частин, побудову моделей із конструкторів, розташування предметів у заданому порядку та ігри на орієнтування в просторі («Знайди шлях», «Переведи предмет по маршруту»). Педагог може застосовувати рухові завдання, де діти пересуваються по класу або дошкільному приміщенню за певними схемами, що сприяє формуванню просторових уявлень у практичному досвіді. Використання наочних схем, кольорових маркерів та таблиць для завдань допомагає дітям зосередитися на взаємному розташуванні об'єктів, а пояснення та демонстрація педагогом послідовності дій дає змогу уникнути плутанини і розвиває здатність аналізувати просторові структури.

7. Формування дрібної моторики є важливою складовою підготовки до письма, і педагогам рекомендується використовувати різноманітні вправи, що стимулюють координацію рухів пальців та кисті. До таких вправ належать штрихування, малювання по контурах, вирізання, складання фігурок з паперу, конструктори та маніпулювання дрібними предметами. Рекомендується поєднувати ці вправи з ігровими ситуаціями, наприклад, «Нагодуй цуценя» або «Знайди та поклади предмети у контейнер», що підвищує мотивацію та емоційне включення дитини. Педагог може використовувати пальчикову гімнастику та сенсорні вправи з різними текстурами для розвитку відчуттів і точності рухів. Систематична робота з дрібною моторикою не лише сприяє формуванню навичок письма, а й покращує когнітивні процеси, включаючи увагу, пам'ять.

8. Педагогам слід активно працювати над зменшенням страхів і тривожності дітей перед навчанням, використовуючи як індивідуальні, так і групові методи. До ефективних прийомів належать ігри на рольову імітацію шкільних ситуацій («Я йду до школи», «Пантоміма учня»), бесіди-ігри на обговорення очікувань і емоцій, а також вправи на релаксацію і дихальні техніки, які дають змогу дитині знизити емоційну напруженість. Педагог має забезпечити безпечне емоційне середовище, де дитина може відкрито висловлювати свої

переживання та отримувати підтримку, а також вводити позитивне підкріплення при прояві спокою та впевненості. Використання групових обговорень і спільного вирішення завдань допомагає дитині відчувати підтримку однолітків, формує соціальні навички і зменшує страх невдачі. Поєднання гри та структурованих завдань забезпечує інтеграцію емоційної регуляції з навчальною діяльністю, що є важливим для успішної адаптації в школі.

9. Педагогам слід включати завдання на класифікацію, порівняння, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та виділення суттєвих ознак предметів, що сприяє розвитку логічного мислення. Ефективними прийомами є ігри «Назви одним словом», «Назви три предмети», вправи на складання магічних і монгольських квадратів, сортування та розміщення предметів за ознаками. Педагог може використовувати моделювання навчальних ситуацій із включенням проблемних питань, де дитина самостійно або в групі шукає рішення. Використання візуальних наочних схем і послідовного демонстрування процесу вирішення завдань дає змогу формувати навички системного мислення. Важливо чергувати завдання на логіку з руховими та творчими вправами, що сприяє інтеграції когнітивних процесів та активізації пізнавального інтересу.

10. Формування психологічної готовності до школи передбачає розвиток умінь ефективної комунікації та взаємодії з однолітками, тому педагогам рекомендується включати у заняття вправи на групову взаємодію, рольові ігри та дискусійні вправи. Ігри «Сусід», «Інтерв'ю» та колективні творчі завдання дають змогу дітям навчитися слухати, домовлятися, дотримуватися правил і приймати різні точки зору. Педагог повинен моделювати конфліктні ситуації у безпечній ігровій формі, навчати дітей конструктивним способам вирішення суперечок і підтримувати атмосферу взаємної підтримки. Використання обговорень після виконання завдань сприяє розвитку навичок рефлексії та самоконтролю у взаємодії з іншими дітьми.

11. Педагогам рекомендовано систематично інтегрувати ігрові методики у освітній процес, оскільки гра забезпечує природну мотивацію, емоційне включення та розвиток когнітивних навичок. Доцільно застосовувати сюжетно-рольові ігри, настільні навчальні ігри, рухливі ігри з правилами та проєктивні

вправи, що відображають шкільні ситуації. Ігровий підхід дає змогу дитині моделювати навчальні процеси, експериментувати та помилятися у безпечному середовищі, що сприяє формуванню впевненості та адаптивності. Педагог має поєднувати індивідуальні та колективні ігрові завдання для розвитку комунікативних і когнітивних навичок одночасно. Використання гри як основного методу стимулює внутрішню мотивацію, зменшує рівень тривожності та формує позитивне ставлення до навчання.

12. Педагогам слід активно залучати дітей до рефлексивних процесів, щоб вони навчалися усвідомлювати свої емоції, успіхи та труднощі у навчальній діяльності. Для цього рекомендується використовувати вправи «Я можу – я не можу – я спробую», обговорення малюнків та колективні рефлексивні обговорення результатів гри або завдання. Педагог може застосовувати методи самооцінки та взаємної оцінки в доступній для дітей формі, що допомагає формувати усвідомлене ставлення до власної діяльності та розвитку навичок самоконтролю. Важливо підтримувати дитину під час висловлення власних думок і емоцій, надаючи позитивне підкріплення та конструктивні поради.

13. Розвиток уяви та творчих здібностей сприяє формуванню гнучкого мислення та адаптивності, тому педагогам рекомендовано включати вправи на малювання, ліплення, конструювання та драматизацію. Вправи «Малюю школу», «Складаємо фігурки», рольові ігри та спільні творчі проекти дають змогу дітям проявляти ініціативу, експериментувати та відчувати задоволення від процесу. Педагог має створювати безпечне середовище, де немає «правильних» або «неправильних» рішень, що стимулює розвиток критичного мислення та самовираження. Такий підхід допомагає дитині розвивати когнітивні навички одночасно з емоційним та соціальним розвитком.

14. Педагогам слід інтегрувати рухливі вправи та фізичні активності у щоденні заняття для розвитку координації, уваги та емоційного стану дітей. Руханки «Ведмедики», «Австралійський дощик» та вправи «Будь уважний» сприяють психофізичному розвантаженню, зміцненню моторних навичок та підтримці оптимального рівня збудження. Педагог має чергувати статичні та рухові завдання, поєднуючи їх із навчальними вправами для підтримки

концентрації та інтересу. Використання ігор з правилами також розвиває самоконтроль, вміння дотримуватися черговості та колективні навички. Рухова активність створює позитивне емоційне середовище, підвищує готовність до навчання та покращує загальний психофізичний стан дитини.

15. Формування готовності дітей до школи потребує активної співпраці педагогів із батьками та вихователями закладів дошкільної освіти. Педагоги повинні проводити психолого-педагогічні семінари, консультувати батьків щодо розвитку уваги, пам'яті, емоційної регуляції та комунікативних навичок дітей, а також надавати рекомендації щодо організації домашніх ігор і завдань, що стимулюють навчальну мотивацію. Важливо, щоб батьки активно підтримували дитину під час виконання завдань, заохочували самостійність і відзначали успіхи, а також спільно з педагогами контролювали дотримання режиму та навантажень. Така системна взаємодія дає змогу створити цілісне середовище розвитку дитини та забезпечує ефективну підготовку до шкільного навчання.

Охарактеризуємо низку психологічних рекомендацій для батьків щодо формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі.

1. Батькам важливо забезпечити для дитини атмосферу емоційної безпеки, у якій вона може вільно висловлювати свої переживання, сумніви та радощі, оскільки емоційна стабільність є основою психологічної готовності до школи. Необхідно регулярно обговорювати з дитиною її почуття, приділяючи увагу позитивним і негативним емоціям, та демонструвати власну емпатію, що формує довіру і підтримку. Рекомендовано використовувати методи активного слухання, коли батьки повторюють або перефразовують слова дитини, щоб вона відчула розуміння. Важливо також уникати критики або осуду під час навчання нових навичок, оскільки страх невдачі може знизити мотивацію до навчання.

2. Батькам рекомендується заздалегідь знайомити дитину зі шкільним середовищем, включаючи відвідування класів, розмови про навчальні предмети, роль вчителя та розпорядок дня, оскільки це знижує рівень тривожності і формує позитивне ставлення до навчання. Можна використовувати методи рольової гри, наприклад, «Гра у школу», де дитина виступає і вчителем, і учнем, що сприяє розумінню шкільних правил та соціальних норм. Важливо під час таких ігор

моделювати типові ситуації, які дитина може зустріти на уроках, і разом обговорювати способи реагування. Поступове введення структурованих завдань, таких як навчальні ігри, розфарбовування за зразком або складання простих пазлів, формує відчуття компетентності та впевненості у власних силах. Батькам слід активно стимулювати дитину ставити запитання і висловлювати свої очікування щодо школи, що розвиває навички саморефлексії.

3. Батькам слід систематично підтримувати у дитини інтерес до навчання, демонструючи позитивне ставлення до читання, письма, рахунку та пізнання нового, оскільки мотиваційна готовність є важливим компонентом психологічної підготовки до школи. Рекомендується використовувати методи заохочення, включаючи похвалу за проявлену старанність, а не лише за результат, що стимулює внутрішню мотивацію. Ефективним засобом є включення навчальних завдань у гру, наприклад, складання слів із букв, рахункові ігри або малювання сюжетів за завданням, що поєднує навчання з творчістю. Батьки можуть організовувати короткі домашні «уроки», де дитина сама обирає послідовність виконання завдань, що розвиває відчуття контролю.

4. Батькам рекомендується використовувати вправи, спрямовані на тренування здатності концентруватися на завданні та утримувати увагу протягом певного часу, оскільки довільна увага є важливою для успішного засвоєння навчального матеріалу. Практичними засобами є настільні ігри, складання пазлів, малювання за схемою або виконання завдань «знайди і розфарбуй фігурки», що тренують фокусування на деталях та послідовність дій. Важливо починати з коротких і простих завдань і поступово збільшувати складність та тривалість, що стимулює розвиток стійкої концентрації. Батьки можуть застосовувати таймери або ігрові правила («завершити завдання до дзвінка») для формування навички регуляції уваги та самоконтролю.

5. Батькам рекомендується використовувати різноманітні методи для розвитку пам'яті дитини, ігрові вправи на запам'ятовування, повторення, асоціативне зв'язування та використання мнемотехнік, оскільки пам'ять є критичним компонентом навчальної діяльності. Наприклад, вправи «Нагодуй цуценя» та «Муха» тренують слухову та зорову пам'ять через необхідність

запам'ятовувати послідовності дій та розташування елементів. Батьки можуть також включати в повсякденне життя ігри на запам'ятовування назв предметів, їхніх властивостей або просторових розташувань. Використання візуальних схем, карток, кольорових позначок та повторюваних вправ стимулює формування довготривалої пам'яті та покращує здатність до запам'ятовування.

6. Батькам слід систематично допомагати дитині розпізнавати власні емоції та навчати її способам емоційного самоконтролю, адже саморегуляція є важливим компонентом психологічної готовності до школи. Можна застосовувати методи «емоційних карток», коли дитина визначає свій емоційний стан через обрану картинку або колір, а батьки обговорюють можливі способи регулювання цих емоцій. Практичними прийомами є дихальні вправи, релаксаційні ігри та короткі паузи для відпочинку після навчальних або рухових завдань. Важливо також демонструвати власний приклад самоконтролю в побутових ситуаціях, пояснюючи, як справлятися з емоційним напруженням. Регулярні ігрові ситуації, наприклад, «Я спокійний – я дію правильно», сприяють формуванню у дитини навички послідовного реагування у нових умовах.

7. Батькам рекомендується регулярно організовувати вправи, спрямовані на розвиток дрібної моторики, оскільки вона безпосередньо пов'язана з підготовкою руки до письма та навчальної діяльності. Ефективними є завдання, які поєднують навчання та гру, наприклад, складання конструкцій, нанизування намистин, штрихування за шаблоном або ліплення з пластиліну. Важливо чергувати рухові та інтелектуальні завдання, щоб підтримувати увагу і мотивацію дитини, а також включати вправи на координацію обох рук, що зміцнює нейропсихологічні механізми письма. Батьки можуть проводити ігрові змагання, наприклад, хто швидше або акуратніше виконає завдання, але з обов'язковим позитивним підкріпленням.

8. Батькам слід створювати ситуації для активного спілкування дитини з дорослими та однолітками, оскільки соціальні навички є важливою складовою психологічної готовності до школи. Рекомендується використовувати рольові ігри, де дитина відтворює шкільні ситуації, а батьки або друзі виступають «учнями» або «вчителями». Важливо також навчати дитину висловлювати думки

чітко та послідовно, через вправи «Розкажи історію» або «Що сталося сьогодні?». Практичним методом є вправи на слухання і повторення, де дитина повинна уважно вислухати інформацію і потім відтворити її власними словами. Систематичне тренування комунікативних навичок забезпечує легку адаптацію до колективу та підтримує позитивне ставлення до навчання у школі.

9. Батьки можуть застосовувати завдання, що стимулюють мислення, класифікацію та логічні операції, наприклад, складання блоків за формою, розв'язування простих логічних задач, знаходження «непари» серед предметів, що сприяє розвитку аналітичних здібностей. Важливо пояснювати дитині, чому правильне виконання завдання важливе, і спонукати її робити висновки самостійно, використовуючи прийоми запитань «чому», «що буде, якщо». Такі вправи формують здатність до узагальнення, класифікації та систематизації інформації, що є критичною складовою готовності до навчання в школі.

10. Батькам рекомендується проводити вправи, що тренують орієнтацію у просторі, наприклад, складання мозаїки, побудова кубиків за схемою, малювання фігур по точках, орієнтація на карті або «лабіринтах». Важливо чергувати вправи на зорове і тактильне сприйняття, а також поєднувати їх із руховими завданнями, щоб дитина могла інтегрувати різні види сприйняття. Використання карток із геометричними фігурами, рухливих ігор «Знайди предмет» або «Покажи дорогу до...» допомагає розвивати уяву і здатність до планування.

11. Батькам варто давати завдання, що сприяють розвитку самостійності, наприклад, самостійне складання портфеля для школи, підготовка робочого місця, самостійне виконання коротких навчальних завдань. Рекомендується використовувати систему похвали і стимулів за завершення завдань без сторонньої допомоги. Такі дії формують у дитини відповідальне ставлення до навчальної діяльності та розвиток внутрішньої мотивації, що є складовою психологічної готовності до школи. Важливо надавати дитині право вибору, наприклад, у послідовності виконання завдань, що зміцнює почуття автономії.

12. Батькам слід активно включати рольові ігри, які імітують шкільне середовище, наприклад, «Вчитель і учень», «Бібліотека», «Класні заняття», оскільки такі ігри формують розуміння соціальних норм і правил взаємодії.

Важливо давати дитині можливість самостійно приймати рішення у межах сюжету, що стимулює розвиток критичного мислення та самоконтролю. Рольові ігри можна поєднувати з малюванням, аплікаціями або розвивальними завданнями, що забезпечує розвиток когнітивних та соціальних навичок.

13. Батькам рекомендується включати щоденну фізичну активність, оскільки розвиток координації, сили та витривалості сприяє підвищенню концентрації уваги та ефективності навчальної діяльності. Практичними засобами є рухливі ігри вдома або на свіжому повітрі, естафети, вправи на баланс та дрібну моторику. Важливо дотримуватися регулярності занять і поступового збільшення складності вправ, що формує у дитини навички дисципліни та самоконтролю, необхідні для шкільного навчання.

14. Батькам рекомендується включати в щоденне життя дитини творчі завдання, такі як малювання, аплікації, ліплення або складання історій, оскільки розвиток уяви сприяє формуванню когнітивної гнучкості та творчого підходу до вирішення навчальних завдань. Важливо поєднувати ці заняття із вербальним описом дій та поясненням процесу, що розвиває мовленнєві навички. Використання методів «малювання емоцій» або «створи свій світ» сприяє розвитку емоційного інтелекту і зменшує тривожність перед школою.

15. Батькам слід організовувати короткі підсумки і обговорення пройденого матеріалу або виконаних завдань щодня, використовуючи методи вербальної рефлексії, малювання або «емоційні смайлики», що дає змогу дитині усвідомити власні успіхи та труднощі. Важливо заохочувати дитину висловлювати свої почуття, аналізувати помилки та пропонувати способи їх виправлення. Такий підхід стимулює саморефлексію, критичне мислення, а також формує вміння оцінювати власну діяльність, що є невід'ємною складовою психологічної готовності до навчання у школі.

Отже, психологічні рекомендації батькам і педагогам щодо формування психологічної готовності шестирічних дітей до навчання у школі мають бути спрямовані на створення гармонійного, емоційно безпечного та стимулюючого середовища, у якому дитина зможе поступово опановувати нову соціальну роль школяра. Важливо забезпечити єдність підходів сім'ї та закладу освіти, узгодити

виховні впливи, підтримувати позитивну мотивацію до навчання, формувати впевненість у власних можливостях і сприяти розвитку в дитини самостійності, довільності, пізнавальної активності. Ефективна реалізація таких рекомендацій дає змогу попередити труднощі адаптації, зменшити рівень тривожності, зміцнити віру дитини у власний успіх і забезпечити успішний старт у шкільному житті, що є запорукою подальшого особистісного та інтелектуального розвитку.

Висновок до розділу 3

1. Розроблена програма «Готуємося до школи» забезпечує системне та послідовне формування психологічної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі. Вона охоплює ключові компоненти готовності – розвиток довірливої уваги, саморегуляції, пам'яті, просторового сприйняття, дрібної моторики, комунікативних та мотиваційних навичок, а також зниження тривожності, пов'язаної зі школою. Використання комплексного набору ігор, вправ, творчих та рухових завдань дає змогу адаптувати освітній процес до індивідуальних особливостей кожної дитини, стимулює активну участь і саморозвиток, а також сприяє підвищенню впевненості у власних здібностях. Тому програма може бути рекомендована практичним психологам закладів дошкільної освіти для ефективної підготовки дітей до шкільного навчання.

2. Психологічні рекомендації батькам і педагогам щодо формування психологічної готовності шестирічних дітей до навчання у школі мають бути спрямовані на створення гармонійного, емоційно безпечного та стимулюючого середовища, у якому дитина зможе поступово опановувати нову соціальну роль школяра. Важливо забезпечити єдність підходів сім'ї та закладу освіти, узгодити виховні впливи, підтримувати позитивну мотивацію до навчання, формувати впевненість у власних можливостях і сприяти розвитку в дитини самостійності, довірливості, пізнавальної активності.

РОЗДІЛ 4

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ШЕСТИЛІТОК У ШКОЛІ

4.1. Охорона праці

Охорона праці шестирічних першокласників у сучасній школі є одним із важливих чинників забезпечення безпечного, здорового та психологічно комфортного освітнього середовища, що відповідає їхнім віковим особливостям і потребам. У цьому віці діти лише адаптуються до нових соціальних умов, режиму навчання, просторової організації класу та взаємодії з дорослими й однолітками, тому вони особливо вразливі до ризиків, пов'язаних із фізичними, емоційними та інформаційними навантаженнями. Необхідність чіткої системи охорони праці зумовлена потребою захистити дітей від потенційних небезпек, сформувати в них основи безпечної поведінки та створити умови, за яких навчальна діяльність сприятиме їх гармонійному розвитку.

Шестилітні діти, що розпочинають систематичне шкільне навчання, становлять категорію з особливою фізіологічною та психофізичною чутливістю, що зумовлює підвищені вимоги до організації охорони праці в освітньому середовищі. У цьому віці відбувається інтенсивний розвиток нервової системи, зростання кістково-м'язової структури, удосконалення дрібної та великої моторики, що робить організм вразливим до перевантажень, одноманітних статичних поз, надмірних сенсорних і когнітивних стимулів. Діти швидше стомлюються, потребують частіших змін видів діяльності та більш тривалої відновлювальної фази, оскільки механізми саморегуляції ще перебувають у стадії формування. Внаслідок цього недотримання вимог охорони праці може спричинити не лише миттєві прояви перевтоми та зниження працездатності, але й довготривалі наслідки для фізичного та психічного здоров'я.

Значення охорони праці для успішної адаптації шестирічних учнів до шкільного середовища є фундаментальним, оскільки саме вона створює умови, за яких навчальний процес не порушує природний ритм розвитку дитини. Безпечне та здоров'язбережувальне освітнє середовище забезпечує оптимальне

поєднання навчальних навантажень і відпочинку, сприяє формуванню позитивного ставлення до школи, знижує ризик стресових реакцій, соматичних порушень та емоційного виснаження. Крім того, правильно організовані умови охорони праці допомагають дитині швидше адаптуватися до нових соціальних ролей, навчальних вимог і режиму дня, підтримуючи відчуття комфорту та безпеки. Водночас створення відповідних умов охорони праці сприяє формуванню в учнів здорових звичок, орієнтованих на дбайливе ставлення до власного організму, що матиме довготривалу педагогічну та соціальну цінність.

Шестилітні діти вступають у шкільне навчання на етапі інтенсивного фізичного, психологічного та соціального розвитку, що зумовлює підвищену потребу в ретельному забезпеченні охорони праці та створенні сприятливих і безпечних умов освітньої діяльності. Фізіологічно організм шестирічної дитини перебуває у стадії становлення: нервова система ще недостатньо зріла, її збудливі та гальмівні процеси не досягли рівноваги, а механізми саморегуляції та розподілу уваги функціонують нестабільно. Це спричиняє швидшу втомлюваність, труднощі з тривалим зосередженням і потребу в регулярних рухових паузах, які забезпечують підтримання оптимальної працездатності.

Також м'язово-скелетна система лише формується, тому неправильна організація робочого місця, тривале сидіння або надмірні фізичні навантаження можуть призвести до порушень постави та розвитку функціональних відхилень. З огляду на ці особливості охорона праці шестиліток має передбачати раціональний режим навантажень, правильну організацію навчального простору та обов'язкове включення рухової активності в повсякденний освітній процес.

Психологічні особливості учнів також визначають необхідність чутливого та продуманого підходу до охорони праці. У цьому віці діти відзначаються високою емоційною чутливістю та схильністю до швидкого емоційного виснаження в умовах перевантажень або стресових ситуацій. Вони гостро реагують на зміни звичного середовища, підвищені вимоги, невпорядкованість організаційних процесів, що може впливати на їхню загальну поведінку, працездатність і здатність засвоювати навчальний матеріал. Формування

механізмів саморегуляції лише розпочинається, тому дитина потребує постійної підтримки дорослого, зрозумілих інструкцій та чіткої структури діяльності.

Соціальні чинники віку також відіграють суттєву роль у формуванні вимог до охорони праці шестиліток. Перехід від дошкільного середовища до шкільного режиму є значним життєвим викликом, який потребує часу для адаптації та поступового освоєння нових соціальних ролей. Дитина вперше стикається з формалізованою системою навчання, новими правилами, тривалішим часом перебування в колективі та необхідністю дотримання шкільних норм поведінки. Соціальна ситуація розвитку стає складнішою, оскільки розширюється коло взаємодій, збільшується кількість джерел соціального впливу, а відповідальність дитини поступово зростає. У цих умовах охорона праці повинна охоплювати не лише фізичну безпеку, а й соціально-психологічний супровід.

Нормативно-правова база охорони праці шестилітніх дітей у школі є системою взаємопов'язаних документів, що встановлюють державні вимоги до безпечних умов навчання, перебування та розвитку молодших школярів. Центральне місце посідають положення законодавства України про охорону праці, освіту й охорону здоров'я, що регулюють обов'язковість створення безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу. Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та «Про охорону праці» визначають відповідальність керівника закладу освіти та педагогічного персоналу за забезпечення умов, які відповідають віковим, фізіологічним і психологічним особливостям молодших учнів.

Особливе значення у регулюванні умов навчання першокласників мають Державні санітарні правила і норми (ДСанПіН), які встановлюють санітарно-гігієнічні вимоги до організації навчального процесу. Вони містять положення щодо параметрів навчальних приміщень, освітлення, температурного режиму, тривалості уроків, вимог до меблів, рівнів фізичного та розумового навантаження, а також регламентують час для активних перерв і відпочинку. Саме відповідність освітнього простору цим нормам є критично важливою для шестиліток, з огляду на їх швидку втомлюваність та фізіологічну незрілість.

У структурі нормативної бази важливим є внутрішні регламенти закладу освіти, які конкретизують загальнодержавні вимоги та адаптують їх до специфіки конкретної школи. Ці документи включають положення про організацію охорони праці, інструкції з безпеки для учнів і працівників, посадові обов'язки педагогічного та технічного персоналу, а також порядок проведення інструктажів з безпеки життєдіяльності. У школі формується система обов'язкових інструктажів: вступний, первинний, повторний, позаплановий і цільовий, які спрямовані на формування у дітей елементарних навичок безпечної поведінки та розуміння ризиків. Для їх документування ведуться спеціальні журнали обліку інструктажів, що є підтвердженням виконання педагогами своїх обов'язків та інструментом контролю за станом безпеки.

Роль педагогів у забезпеченні охорони праці молодших школярів чітко окреслена у посадових інструкціях, що визначають їхні функції щодо створення безпечного освітнього середовища, організації режиму навчання, контролю за поведінкою учнів та профілактики травматизму. Учитель зобов'язаний ознайомлювати дітей із правилами поведінки в класі, коридорах, на подвір'ї, під час рухливих ігор, роботи з навчальним обладнанням та участі в позакласних заходах. Крім того, педагог несе відповідальність за дотримання норм навантаження, організацію регулярних фізкультхвилинок, оптимізацію простору класної кімнати та врахування індивідуальних особливостей учнів, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Адміністрація закладу забезпечує проведення інструктажів для працівників, технічний контроль приміщень, проходження медичних оглядів персоналом, відповідність навчального обладнання нормам безпеки та моніторинг умов перебування дітей у школі.

Одним з найважливіших аспектів створення безпечного освітнього простору є облаштування класної кімнати. Меблі мають відповідати зросту шестилітніх учнів, оскільки невідповідність парт і стільців анатомічним параметрам призводить до порушень постави, швидкого стомлення та зниження концентрації уваги. Шкільні меблі повинні мати маркування, що відповідає ростовим групам, а вчитель має контролювати правильність їх підбору для кожної дитини. Рациональне розміщення меблів створює вільний простір для

безпечного переміщення, знижує ризик зіткнень і травм. Важливою складовою безпечної організації класу є оптимальний рівень освітлення: природне освітлення має переважати, а штучне повинно бути рівномірним, без мерехтіння й надмірної яскравості. Недостатнє або неправильно організоване освітлення провокує перенапруження зору, головний біль, швидко втому та зниження навчальної працездатності. Також необхідне регулярне провітрювання класу, що забезпечує доступ свіжого повітря та запобігає накопиченню вуглекислого газу, який негативно впливає на самопочуття й когнітивні функції дітей.

Організація безпечного простору для рухової активності є ще однією критично важливою умовою охорони праці шестиліток. Цей віковий період характеризується високою потребою в русі, що пов'язано з фізіологічними особливостями нервової системи та процесами розвитку опорно-рухового апарату. Дефіцит рухової активності спричиняє підвищену тривожність, дратівливість, зниження уваги, м'язову напругу та проблеми зі здоров'ям. Тому класна кімната та шкільне подвір'я мають бути облаштовані таким чином, щоб забезпечити безпечні умови для динамічних пауз, рухливих ігор та фізичних вправ. У приміщенні потрібно передбачити вільну зону для активних хвилинок, а під час перерв дітям мають бути доступні безпечні маршрути пересування, спортивні куточки або спеціально обладнані простори для руху. Дотримання безпеки передбачає відсутність слизьких поверхонь, гострих кутів, небезпечних предметів та перепадів висоти. Учитель відіграє ключову роль у контролі за безпечністю рухових заходів, навчаючи дітей орієнтуватися в просторі, виконувати інструкції та дотримуватися правил поведінки.

Невід'ємною складовою безпечного освітнього середовища є створення умов для відпочинку, зміни діяльності та раціонального чергування навантажень. Оскільки шестилітки швидко виснажуються під час тривалих інтелектуальних навантажень, навчальний процес має враховувати межі їх працездатності. Кожний урок повинен містити фізкультхвилинки та вправи на релаксацію, які допомагають відновити працездатність, зняти напруження та покращити емоційний стан. Перерви між уроками мають бути достатньо тривалими для відпочинку та руху, особливо перша велика перерва, під час якої

діти повинні мати можливість побути на свіжому повітрі. У класній кімнаті бажано облаштувати куточок відпочинку — невеликий затишний простір із м'якими подушками або килимком, де дитина може перепочити кілька хвилин, якщо відчуває перевтому або емоційне перенапруження. Такий простір сприяє розвитку саморегуляції й зменшує ризик емоційних зривів.

Профілактика дитячого травматизму серед шестилітніх школярів є одним із важливих аспектів охорони праці у початковій школі, оскільки діти цього віку характеризуються високою руховою активністю, недостатньою зрілістю фізіологічних систем та обмеженим досвідом безпечної поведінки в організованому шкільному середовищі. Молодші школярі ще не повністю володіють навичками передбачення небезпечних ситуацій, тому потребують систематичного інструктажу, контролю та підтримки з боку вчителів і шкільного персоналу. Профілактична робота має комплексний характер і включає навчання дітей правилам безпечної поведінки, створення безпечного простору та чітку організацію діяльності дорослих у випадку нещасних випадків.

Важливим напрямом профілактики є навчання шестилітніх учнів правилам поведінки в різних шкільних приміщеннях. У класній кімнаті діти мають знати, що не можна бігати між партами, гратися предметами, які не призначені для ігор, штовхатися або голосно кричати, адже це створює загрозу падінь і зіткнень. Під час роботи з навчальними матеріалами учні повинні дотримуватися обережності, акуратно користуватися канцелярськими приладами та не торкатися електричних розеток і технічного обладнання. У коридорах школярів навчають рухатися у визначених напрямках, не бігти, не ковзатися по підлозі та не створювати натовпу біля дверей. У спортивній залі правила безпеки є особливо важливими: діти повинні виконувати вправи лише під керівництвом учителя, не використовувати спортивний інвентар без дозволу та дотримуватися дистанції під час рухових вправ. В їдальні шестиліток ознайомлюють із нормами безпечної поведінки: не бігати між столами, не носити гарячі страви без допомоги дорослого, не торкатися обладнання та дотримуватися черги.

Окремої уваги потребує супровід дітей на перервах та під час переміщення школою, оскільки саме у ці періоди найбільше зростає ризик травм. Шестилітки

часто надмірно захоплюються рухливими іграми, не завжди усвідомлюють небезпеку та схильні діяти імпульсивно. Тому педагогам важливо організовувати перерви так, щоб забезпечити контрольовану рухову активність і запобігти конфліктним або небезпечним ситуаціям. Учитель або черговий педагог має супроводжувати учнів під час виходу з класу, спрямовувати їхній рух у коридорі, контролювати поведінку біля сходів, де ризик падінь найбільший. Під час руху організованою групою шестилітки повинні йти в колоні, дотримуватися спокійного темпу, не штовхатися і не відволікатися на сторонні подразники.

Профілактика травматизму також передбачає чіткий алгоритм дій педагогів у разі виникнення нещасного випадку. Учитель повинен уміти швидко оцінити ситуацію, забезпечити постраждалій дитині першу домедичну допомогу на рівні, передбаченому своїми компетенціями, та негайно повідомити адміністрацію закладу й медичного працівника. Якщо травма є серйозною, організовується виклик бригади швидкої допомоги та інформування батьків. Педагог має забезпечити безпеку інших дітей, ізолювати місце події та запобігти виникненню паніки. У подальшому проводиться фіксація випадку в журналі реєстрації травм, аналіз причин і розробка профілактичних заходів для недопущення аналогічних ситуацій у майбутньому.

Збереження фізичного здоров'я шестилітніх учнів у шкільних умовах становить пріоритетний напрям охорони праці, оскільки саме в цьому віці діти переживають інтенсивний фізичний, емоційний і когнітивний розвиток, що потребує створення цілісного комплексу умов для підтримання їхнього благополуччя. Одним із важливих аспектів є раціональна організація режиму дня, адже шестилітки мають обмежену здатність до тривалої концентрації уваги та швидко втомлюються через незрілість нервової системи. Тривалість уроків у першому класі становить 35 хвилин, що є науково обґрунтованою нормою, яка дозволяє підтримувати оптимальний рівень працездатності та попереджати перевантаження. Водночас перерви між уроками мають бути не коротшими за 10 хвилин, а одна велика перерва протягом дня – не менше 20 хвилин.

Організація режиму дня також включає чергування інтелектуального навантаження з фізичною активністю, що є особливо важливим для школярів

шестилітнього віку. Діти цього віку ще не здатні довго сидіти нерухомо, тому педагогам рекомендовано планувати різні форми діяльності так, щоб уникати монотонності та статичної пози, яка може спричиняти м'язову втому, порушення постави та зниження навчальної мотивації. Саме тому особливе значення мають фізкультхвилинки та динамічні паузи. Їхня тривалість має становити 1–2 хвилини для коротких активізаційних вправ або 3–5 хвилин для повноцінної рухової паузи. Такі вправи повинні відповідати віковим особливостям дітей, бути простими, ритмічними та спрямованими на зняття напруження з різних груп м'язів, нормалізацію кровообігу та активізацію уваги.

Динамічні паузи, які проводяться переважно на довгих перервах або під час переходів між видами роботи, виконують функцію більш глибокого рухового розвантаження. Для шестиліток вони мають бути організовані так, щоб діти могли вільно рухатися, не наражаючись на небезпеку, а також брати участь у простих колективних рухливих іграх. Це сприяє формуванню навичок комунікації, знижує рівень стомлюваності й водночас зміцнює опорно-руховий апарат, що є надзвичайно важливим у період активного росту.

Невід'ємним елементом системи збереження здоров'я є продумана організація харчування та питного режиму. Шестилітні діти мають підвищену потребу в енергії та поживних речовинах, тому харчування має бути збалансованим, регулярним і відповідати санітарно-гігієнічним нормам. Важливо, щоб прийоми їжі в шкільній їдальні відбувалися у спокійній атмосфері, без поспіху та перевантаження шумовими подразниками. Меню повинно передбачати достатню кількість овочів, фруктів, білкових продуктів і страв, що легко засвоюються дитячим організмом.

Питний режим для дітей цього віку також має вирішальне значення. Через високу інтенсивність обміну речовин шестиліткам потрібно регулярно поповнювати запаси рідини, особливо в період фізичних вправ або підвищеної розумової активності. У школі слід забезпечити постійний доступ до чистої питної води, а вчитель має нагадувати учням про необхідність пити невеликими порціями протягом дня. Нехтування питним режимом може спричиняти швидку втому, головний біль, зниження уваги та загального самопочуття.

Психологічна безпека та емоційний комфорт шестилітніх учнів у шкільному середовищі є ключовими передумовами їхнього успішного розвитку, адаптації та збереження загального здоров'я. У цьому віці діти особливо чутливі до змін соціального оточення, мають недостатньо сформовані механізми саморегуляції, а тому потребують чітко організованої системи підтримки, яка знижує рівень стресу та сприяє формуванню відчуття захищеності. Створення атмосфери підтримки та довіри є базовим елементом психологічної безпеки. Вона реалізується через доброзичливе ставлення педагога, передбачуваність правил, послідовність вимог, а також можливість для кожної дитини вільно висловлювати свої думки та переживання. Учитель має бути уважним до емоційних реакцій шестиліток, оскільки вони часто проявляються невербально, через поведінку, рухи, міміку або уникнення діяльності.

Формування позитивного психологічного клімату в класі потребує цілеспрямованої роботи. Педагогу важливо застосовувати методи емоційної підтримки, які сприяють розвитку довіри між дітьми та дорослими. До таких методів належать вербалізація емоцій дітей, спокійне обговорення конфліктних ситуацій, заохочення співпраці й формування навичок емпатії. Атмосфера поваги та безпеки дає можливість шестиліткам почуватися впевнено, не боятися помилок, відкрито взаємодіяти з однокласниками та вчителем. Це особливо важливо в перші місяці навчання, коли адаптаційний процес може супроводжуватися підвищеною тривожністю.

Попередження перевтоми, шкільного стресу та тривожності є ще одним суттєвим аспектом психологічної безпеки. Для шестилітніх дітей характерна швидка зміна працездатності, тому надмірні вимоги, тривале сидіння, монотонність завдань або перенасичення інформацією можуть швидко спричинити втомлюваність. Перевтома в цьому віці проявляється у вигляді дратівливості, плаксивості, відмови від діяльності, труднощів у концентрації уваги. Щоб попередити такі явища, важливо забезпечити оптимальний баланс між навчанням та відпочинком, своєчасно проводити фізкультхвилинки, урізноманітнювати види активності та створювати умови для розвантаження.

Шкільний стрес може виникати не лише через навчальні труднощі, а й через соціальні фактори: страх зробити помилку, невпевненість у спілкуванні, труднощі у взаєминах з однолітками або надмірно суворі вимоги з боку дорослих. Важливо забезпечувати доброзичливе оцінювання, яке спрямоване не на порівняння дітей, а на підтримку їхніх успіхів. Корисним є використання заохочувальних висловлювань, позитивних формулювань та індивідуальних рекомендацій. Також педагог має вміти розпізнавати ознаки стресу: напруження тіла, уникання активності, підвищену тривожність або апатію. Зменшення стресу можливе через застосування ігор, технік релаксації, спокійних ритуалів на початку чи в кінці дня та чіткої структури навчального процесу.

Особливу роль у забезпеченні психологічної безпеки відіграє вчитель, який виступає для шестиліток значимою фігурою, часто навіть авторитетом і джерелом емоційної опори. Саме педагог формує у дітей навички безпечної поведінки не лише у фізичному, а й у психологічному вимірі. До цих навичок належать уміння контролювати емоції, адекватно реагувати на конфлікти, звертатися по допомогу, дотримуватися правил, а також відповідально ставитися до власних дій. Учитель має демонструвати приклад спокійної, врівноваженої та доброзичливої поведінки, що сприяє формуванню в дітей моделей взаємодії.

Роль педагога також полягає у створенні середовища, де діти можуть відчувати себе цінними, почутими та прийнятими. Формування навичок безпечної поведінки включає проведення тематичних бесід, ігрових занять, рольових ситуацій, що навчають дітей правил спілкування, самоконтролю та поваги до інших. Поступове формування цих умінь сприяє розвитку емоційної компетентності, яка є основою майбутньої психологічної стійкості.

Формування в дітей основ культури безпеки є важливим аспектом охорони праці в школі, особливо для шестилітніх учнів, які перебувають на початковому етапі своєї навчальної та соціальної адаптації. У цьому віці діти активно пізнають навколишній світ, засвоюють моделі поведінки від дорослих і однолітків, а тому потребують системного навчання правилам безпечної поведінки. Вивчення основ безпеки має охоплювати різні сфери шкільного життя: поведінку в класі та коридорах, під час ігор, на фізкультурних заняттях та під час перебування у

шкільній їдальні. Важливо, щоб навчання відбувалося систематично, з урахуванням вікових особливостей дітей та їхньої здатності до засвоєння правил.

Початковим етапом формування культури безпеки є ознайомлення дітей з базовими правилами: не штовхати інших дітей під час руху коридорами, обережно поводитися з меблями та навчальним обладнанням, дотримуватися порядку під час уроків та перерв, користуватися спортивним інвентарем правильно і безпечним чином. На цьому етапі особливо важливо поєднувати словесне пояснення з наочними демонстраціями, адже шестилітні діти краще засвоюють матеріал через практичні вправи та конкретні приклади.

Розвиток самостійності та відповідальності у дітей є наступним ключовим етапом формування культури безпеки. Педагог має створювати умови, за яких учні виконують завдання самостійно, приймають рішення у безпечних межах та відчують наслідки своїх дій. Самостійність у безпечній поведінці формується поступово: від простого дотримання правил у контрольованих умовах до здатності оцінювати ризики та діяти обачно. Водночас розвиток відповідальності передбачає не лише дисципліну, а й взаємоповагу, усвідомлення того, що порушення правил безпеки може призвести до шкоди собі або іншим.

Особливе значення у навчанні основам безпеки мають ігрові методи, які враховують вікові та психологічні особливості шестилітніх дітей. Ігрові заняття дозволяють моделювати різні ситуації та практикувати правильну поведінку у безпечних умовах. Наприклад, дидактичні ігри, сюжетно-рольові заняття, елементи драматизації допомагають дітям засвоїти правила, відпрацьовувати навички взаємодії, контролювати емоції та розвивати критичне мислення щодо потенційних небезпек. Ігрова форма навчання також підвищує мотивацію дітей до засвоєння матеріалу та зменшує рівень тривожності, що часто супроводжує нові вимоги в шкільному середовищі.

Комплексне формування культури безпеки передбачає взаємодію педагогів, батьків та дітей. Важливо, щоб у сім'ї також підтримувалися ті ж норми безпечної поведінки, що і в школі, створюючи цілісну систему виховання. Педагог має регулярно проводити бесіди з учнями, практичні заняття та тренінги, які повторюють і закріплюють знання про безпечну поведінку.

Одночасно потрібно організовувати ситуації, де діти самостійно знаходять рішення, оцінюють ризики та обирають безпечні дії, що сприяє формуванню навичок відповідального ставлення до власного здоров'я та безпеки інших.

Роль вихователя чи вчителя також полягає у систематичному контролі та підтримці, наданні зворотного зв'язку, корекції неправильних дій та заохоченні позитивних практик. У поєднанні з ігровими та практичними методами це сприяє формуванню у дітей стійких навичок безпечної поведінки, підвищує рівень їхньої самостійності та відповідальності, а також створює умови для психологічного комфорту та впевненості у шкільному середовищі.

Співпраця школи та батьків у питаннях охорони праці шестилітніх учнів є невід'ємною складовою забезпечення безпечного і здорового освітнього середовища. У початковій школі шестилітки перебувають на етапі адаптації до нового режиму, навчальних навантажень та соціальних взаємодій, що потребує підвищеної уваги з боку дорослих. Партнерство між педагогами та батьками сприяє створенню цілісної системи виховання і навчання, де дитина отримує послідовні сигнали щодо правил поведінки та безпечних практик як у школі, так і вдома. Важливим аспектом такої співпраці є регулярне інформування батьків про умови освітнього процесу, організацію робочого та відпочинкового часу, фізичні та психологічні навантаження на дитину.

Педагоги повинні надавати батькам рекомендації щодо організації безпечного навчального простору вдома, пояснювати правила поведінки під час перебування у школі, на уроках фізкультури, у коридорах та під час перерв. Інформаційна підтримка батьків включає як усні консультації, так і письмові матеріали, що містять практичні поради щодо профілактики травматизму, дотримання режиму дня та правильного харчування дитини. У цьому контексті значну роль відіграють батьківські збори, індивідуальні бесіди та електронні канали комунікації, які дозволяють своєчасно реагувати на зміни стану здоров'я та емоційного самопочуття дітей.

Спільний контроль за станом здоров'я і самопочуттям дитини є ключовим елементом безпеки. Педагоги та батьки повинні вести систематичне спостереження за фізичним розвитком дітей, їх витривалістю під час навчальних

занять, поведінкою на уроках і під час перерв. При виявленні ознак перевтоми, стресу або соматичних проявів необхідно оперативно коригувати режим навчання, зменшувати навантаження та залучати фахівців, якщо це необхідно. Спільна робота дозволяє швидко реагувати на ризики і забезпечує цілісну оцінку стану здоров'я дитини, що сприяє своєчасній профілактиці травм і хвороб.

Узгодження вимог і очікувань щодо безпечної поведінки є ще одним важливим аспектом співпраці. Дитина повинна отримувати чіткі і послідовні сигнали щодо того, що вважається безпечним і допустимим, а що – небезпечним і неприпустимим. Узгодженість між школою та сім'єю дозволяє уникати суперечностей і плутанини, які можуть викликати у дитини тривожність або небажану поведінку. Наприклад, якщо педагог наполягає на дотриманні певних правил під час фізкультхвилинки, а вдома батьки ігнорують ці норми, дитина отримує протилежні повідомлення і не розуміє меж безпечної поведінки.

Важливо залучати батьків до активного спостереження за дотриманням правил безпеки під час позакласних заходів та екскурсій, пояснювати їм особливості організації фізичної активності та відпочинку. Педагогічний колектив може проводити тренінги або інтерактивні заняття для батьків, де демонструються методи попередження травматизму та формування навичок самоконтролю у дітей 6 років. Така взаємодія сприяє формуванню у батьків відповідальності за безпечну поведінку своїх дітей та підвищує їхню компетентність у питаннях охорони праці. Узгоджені дії школи та батьків також сприяють розвитку у дітей усвідомленого ставлення до власної безпеки. Дитина, яка бачить спільне зацікавлення дорослих у її здоров'ї та безпеці, легше засвоює правила поведінки, розвиває відповідальність і самоконтроль.

Отже, охорона праці шестиліток у школі є комплексною системою заходів, спрямованих на створення безпечного, здоров'язберезувального, психологічно комфортного освітнього середовища, яке відповідає віковим можливостям і потребам наймолодших школярів. Забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов, раціональної організації навчального простору в класі, профілактики травматизму, а також формування основ безпечної поведінки є необхідними передумовами збереження здоров'я дітей та підтримки їхньої успішної адаптації

до навчання. Системність, послідовність і педагогічна чутливість у реалізації заходів охорони праці дозволяють мінімізувати ризики, зміцнити фізичне й емоційне благополуччя шестиліток та створити умови для їхнього гармонійного розвитку й ефективного включення в освітній процес.

4.2. Безпека в надзвичайних ситуаціях

Початок систематичного навчання є періодом підвищеного навантаження на організм і психіку дитини, коли вона вперше стикається з новими вимогами, режимом, соціальними контактами та навчальними обов'язками. Забезпечення безпечних умов у цей період – не лише педагогічне, а й соціально-психологічне завдання, від реалізації якого залежить адаптація дитини, її емоційне благополуччя, працездатність і бажання навчатися. Тому формування культури безпечної поведінки та створення здоров'язберезувального освітнього довкілля в закладі освіти є необхідною умовою гармонійного розвитку шестирічок.

Безпека життєдіяльності шестирічних дітей у процесі навчання у школі фізичні, психологічні, соціальні, гігієнічні та навчально-пізнавальні аспекти. Одним із найважливіших компонентів цього процесу є фізична безпека, яка забезпечує захист дітей від травматизму та створює передумови для їхнього здорового розвитку й ефективної адаптації до шкільного середовища. Фізична безпека передбачає комплексну організацію освітнього простору, який відповідає віковим та індивідуальним особливостям дітей, а також дотримання норм охорони праці і правил пожежної безпеки. У рамках фізичної безпеки надзвичайно важливою є організація безпечних умов у приміщеннях школи, де діти проводять основну частину навчального дня. Класні кімнати, коридори, спортивні зали та бібліотеки мають відповідати санітарним нормам, бути обладнаними ергономічними меблями, що враховує зріст і фізичний розвиток дітей, а також забезпечувати вільний рух без ризику травмування. Крім того, освітній простір повинен передбачати чітко позначені евакуаційні шляхи, доступ до необхідного обладнання для надання першої допомоги та наявність сигналізаційних систем у разі виникнення надзвичайних ситуацій [46].

Важливою є й безпечна організація навчальної діяльності та фізичних занять. Школа має забезпечувати оптимальний режим чергування навчальної, ігрової та фізкультурної діяльності, уникати надмірних навантажень та враховувати індивідуальні фізичні можливості дітей. Під час уроків фізичної культури необхідно дотримуватися правил безпечного користування спортивним обладнанням, забезпечувати супровід дорослого та навчати дітей правильної техніки виконання вправ. У таких умовах фізичне навантаження сприяє зміцненню здоров'я, розвитку координації рухів, витривалості та формуванню у дітей почуття відповідальності за власну безпеку. Особливу увагу слід приділяти безпеці на ігрових і спортивних майданчиках, де діти проводять активний відпочинок під час перерв та занять на свіжому повітрі. Мають бути передбачені спеціальні огороження, амортизуючі покриття, а також безпечне обладнання для лазіння та гойдання, а також постійний нагляд дорослих [54].

Особливу увагу слід приділити дотриманню правил пожежної безпеки та охорони праці. Кожна школа має проводити регулярні навчання з евакуації, забезпечувати наявність протипожежних засобів, навчати дітей правильно реагувати у разі виникнення небезпечних ситуацій. Крім того, важливо організувати безпечне використання навчального обладнання, хімічних реактивів на уроках природничих дисциплін та засобів технологічної діяльності, щоб запобігти нещасним випадкам і травмам. Реалізація фізичної безпеки вимагає координованої взаємодії педагогів, батьків і адміністрації школи. Педагоги повинні контролювати дотримання правил поведінки, своєчасно реагувати на потенційні загрози, навчати дітей елементарним навичкам безпеки.

Особливу увагу в сучасній психології приділяють психологічній безпеці, яка передбачає створення підтримуючого емоційного середовища, мінімізацію стресових факторів та формування у дітей адаптаційних механізмів для успішної взаємодії у колективі. Психологічна безпека є невід'ємною умовою не лише ефективного навчання, а й гармонійного розвитку особистості дитини, оскільки саме емоційний комфорт визначає рівень залучення дитини до навчальної діяльності, її мотивацію й інтерес до пізнання нового. Створення підтримуючого емоційного середовища передбачає системну роботу педагогів та психологів

щодо формування дружньої, доброзичливої атмосфери у класі. Важливо, щоб дитина відчувала себе почутою, мала можливість виражати власні емоції, отримувати позитивний зворотний зв'язок від дорослих та однолітків. У цьому контексті роль учителя полягає у створенні умов, за яких кожна дитина відчувається безпечно, не відчуває страху помилки чи осуду, а також здатна відкрито взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу [61].

Особливої уваги потребує попередження стресових ситуацій та конфліктів, які можуть негативно впливати на освітній процес і емоційний стан дітей. Стресові чинники можуть виникати через надмірне навчальне навантаження, неприйняття особистісних особливостей дитини однолітками або дорослими, конфлікти у колективі або невідповідність навчальної програми віковим можливостям дитини. Для мінімізації таких ситуацій школа має впроваджувати систематичні психологічні тренінги, індивідуальні консультації, а також навчати дітей ефективним способам регулювання власного емоційного стану.

Важливим аспектом психологічної безпеки є попередження булінгу та будь-яких форм насильства, що можуть спричиняти серйозні психологічні травми та знижувати рівень соціальної адаптації дітей. Педагоги та психологи повинні проводити профілактичні заходи, організовувати колективні обговорення правил поведінки, формувати у дітей культуру взаємоповаги та взаємодопомоги. Необхідно навчати дітей розпізнавати небезпечні ситуації, своєчасно повідомляти про порушення та розвивати навички конструктивного вирішення конфліктів без застосування агресії [58].

Невід'ємним елементом психологічної безпеки є розвиток адаптаційних механізмів та навичок саморегуляції. Діти мають вчитися контролювати свої емоції, керувати увагою та поведінкою, долати труднощі та невдачі, а також ефективно взаємодіяти у колективі. Для цього використовуються спеціальні психологічні вправи, ігрові та тренінгові методики, які допомагають розвивати стійкість до стресу, здатність до самоконтролю та самостійного прийняття рішень. Формування цих навичок у шестирічок дає змогу їм більш впевнено та безпечно включатися в освітній процес, зменшує рівень тривожності та запобігає психологічному дискомфорту дитини [64].

Не менш важливим є створення системи підтримки та співпраці між школою і родиною, яка дає змогу забезпечити безперервність психолого-педагогічного супроводу дитини. Батьки повинні отримувати рекомендації щодо розвитку емоційної стійкості дитини, підтримки її інтересу до навчання та формування безпечної поведінки в домашньому середовищі. Спільна діяльність педагогів і батьків створює умови для всебічного розвитку шестирічок, формує у них відчуття стабільності та надійності, що є основою психологічної безпеки.

Одним із важливих компонентів є соціальна безпека, яка спрямована на формування у дітей навичок безпечної взаємодії з однолітками та дорослими, розвиток етики спілкування, уміння вирішувати конфлікти мирним шляхом та дотримуватися правил колективного життя. Соціальна безпека забезпечує дитині комфортне середовище для навчання та розвитку, запобігає конфліктним ситуаціям і сприяє формуванню у шестирічок позитивного ставлення до шкільного колективу. Формування соціальної безпеки починається з розвитку у дітей базових комунікативних навичок. Шестирічки мають навчитися слухати співрозмовника, висловлювати власну думку, реагувати на сигнали інших людей та дотримуватися елементарних норм ввічливості. Педагоги відіграють важливу роль у цьому процесі, організовуючи групові та парні завдання, що стимулюють спільну діяльність і вчать дітей домовлятися, співпрацювати та поважати позицію інших. Через систематичне впровадження таких практик формується вміння адаптуватися до колективу та будувати конструктивні взаємини [72].

Однією з основних складових соціальної безпеки є розвиток етики спілкування та правил колективного життя. Діти мають усвідомлювати, що кожен член групи має права та обов'язки, і що взаємоповага та дотримання правил є основою безпечної взаємодії. Педагоги використовують різні методики: ігри, обговорення, моделювання ситуацій, щоб навчити дітей розпізнавати соціальні норми, уникати дій, що можуть зашкодити іншим, та формувати відповідальне ставлення до колективу. Це дає змогу створювати у класі атмосферу довіри і взаємної підтримки, що є фундаментом соціальної безпеки. Не менш важливим є навчання дітей вирішувати конфлікти мирним шляхом. У шестирічному віці діти ще недостатньо володіють навичками саморегуляції, і

будь-яка суперечка може перерости у конфлікт або агресивну поведінку. Тому педагоги мають навчати дітей розпізнавати конфліктні ситуації, висловлювати власні емоції конструктивно, шукати компромісні рішення та взаємоприйнятні способи взаємодії. Використання рольових ігор, тренінгів із соціальних навичок допомагає дітям освоїти базові способи мирного врегулювання конфліктів.

Соціальна безпека охоплює також формування навичок безпечної взаємодії з дорослими. Шестирічки повинні знати, як звертатися за допомогою до вчителя або іншого дорослого, розуміти межі дозволеної поведінки, реагувати на прохання та зауваження без страху та агресії. Педагоги, у свою чергу, мають створювати довірливі стосунки, демонструвати приклад етичної поведінки та забезпечувати позитивне спілкування, що сприяє зниженню рівня тривожності та розвитку соціальної компетентності дітей. Важливим елементом соціальної безпеки є інтеграція дітей у колектив через спільну діяльність. Проекти, ігрові завдання, колективні вправи дають змогу дітям навчитися взаємодіяти, підтримувати один одного, ділитися ресурсами, а також відчувати власну значущість у групі. Участь у спільних заходах формує у шестирічок соціальну відповідальність, здатність враховувати потреби інших [86].

Особливої уваги в освітній практиці потребує гігієнічна безпека, яка передбачає контроль за дотриманням правил особистої гігієни, організацію раціонального режиму харчування та створення безпечного освітнього простору. Гігієнічна безпека спрямована на запобігання захворюванням, фізичному виснаженню та розвитку шкільної втоми, що є надзвичайно важливим для шестирічних дітей, які лише адаптуються до нових умов навчання. Важливим аспектом гігієнічної безпеки є дотримання правил особистої гігієни. Педагоги та батьки мають координувати свої дії, щоб сформувати у дітей усвідомлення важливості гігієнічних навичок для збереження здоров'я та запобігання інфекційним захворюванням. Навчання основам особистої гігієни можна проводити через практичні заняття, ігрові вправи та інтерактивні бесіди, що дає змогу дітям краще усвідомити правила і застосовувати їх у житті [95].

Другим аспектом є раціональний режим харчування, який забезпечує необхідну енергію для активної пізнавальної та фізичної діяльності дітей.

Шестирічні діти потребують збалансованого та регулярного харчування, яке охоплює всі необхідні макро- та мікроелементи, вітаміни та мінерали. Педагоги та медичний персонал школи повинні контролювати організацію харчування, стежити за якістю продуктів та дотриманням режиму прийому їжі. Батьки, у свою чергу, повинні формувати у дітей навички самостійного вибору корисної їжі та пояснювати важливість регулярного харчування для розвитку, здоров'я та активності у школі. Третім аспектом гігієнічної безпеки є організація освітнього простору з урахуванням санітарних норм та умов, що запобігають фізичному виснаженню. Класні кімнати повинні мати достатнє природне та штучне освітлення, оптимальну температуру і вологість повітря, достатню площу для руху та ігор. Меблі та обладнання мають відповідати росту і фізичним можливостям дітей, а підлога та поверхні повинні легко піддаватися дезінфекції.

Одним із важливих компонентів цього процесу є організація освітнього процесу, яка передбачає планування навчального навантаження відповідно до вікових та індивідуальних можливостей дитини, уникнення перевантаження, а також підтримку інтересу та мотивації до навчальної діяльності. Ефективна організація освітнього процесу забезпечує не лише успішне засвоєння навчального матеріалу, а й створює умови для гармонійного розвитку особи, збереження психічного та фізичного здоров'я дитини, а також формування у неї позитивного ставлення до навчання. Планування навчального навантаження має враховувати вікові особливості шестирічних дітей, зокрема обмежену здатність до тривалої концентрації уваги, потребу у частих перервах для відпочинку та необхідність активної рухової діяльності. Надмірне навантаження може призводити до фізичної втоми, зниження мотивації, розвитку тривожності та конфліктності. Тому педагогам важливо формувати розклад уроків і навчальних завдань так, щоб забезпечити чергування інтелектуальної, рухової та ігрової активності, що дає змогу дітям засвоювати знання більш ефективно [85].

Доцільним є підтримка інтересу та мотивації до навчальної діяльності. Шестирічні діти проявляють природну допитливість і готовність до пізнання, але ця активність потребує цілеспрямованого стимулювання. Педагогам слід використовувати різноманітні інтерактивні методи навчання, дидактичні ігри,

практичні завдання та творчі проекти, які відповідають віковим можливостям дітей і сприяють активному засвоєнню знань. Важливо також враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, щоб освітній процес був персоналізованим і сприяв розвитку її сильних сторін. Важливою складовою є інтеграція рухової активності у освітній процес. Шестирічні діти мають високу потребу у рухах, іграх та фізичній активності. Використання рухових пауз, фізкультхвилинок та ігрових елементів під час уроків дає змогу підтримувати оптимальний рівень енергії, покращує концентрацію уваги, сприяє зміцненню фізичного здоров'я та попереджає втому. Організація освітнього процесу з урахуванням цих потреб підвищує ефективність навчання дитини [68].

Організація освітнього процесу охоплює систематичне планування навчальної діяльності, яке передбачає логічну послідовність засвоєння матеріалу та поступове ускладнення завдань. Діти повинні спочатку освоювати базові знання та навички, а потім переходити до більш складних завдань. Такий підхід дає змогу уникнути перевантаження, забезпечує успішне закріплення матеріалу та формує у дітей відчуття впевненості у власних можливостях. Особливу увагу слід приділяти збалансованості навантаження між різними видами діяльності. Школа повинна передбачати чергування навчальної, творчої, ігрової та рухової активності, щоб забезпечити всебічний розвиток шестирічок. Педагоги мають враховувати індивідуальні особливості дітей, рівень їх розвитку та інтереси, щоб освітній процес був доступним, цікавим і безпечним для учнів [50].

Організація освітнього процесу також охоплює моніторинг навчальної діяльності та адаптації дітей до шкільного середовища. Педагоги мають оцінювати ефективність навантаження, виявляти ознаки перевтоми або зниження мотивації, а також коригувати програми та завдання відповідно до потреб учнів. Такий системний підхід дає змогу забезпечити безпечні умови для навчання, запобігти негативним наслідкам перевантаження та підтримати психічне і фізичне здоров'я дітей. Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості дітей, включаючи рівень розвитку пізнавальних здібностей, темперамент, соціальні навички та емоційний стан. Організація освітнього

процесу має передбачати диференційовані завдання, індивідуальні консультації та підтримку, що дає змогу кожній дитині максимально реалізувати потенціал.

Одним із важливих напрямів у цьому контексті є формування культури безпечної поведінки, яке передбачає навчання дітей основам безпеки як у шкільному середовищі, так і поза ним, розвиток відповідальності за власні дії та засвоєння правил поведінки у надзвичайних ситуаціях. Формування культури безпечної поведінки є важливим чинником гармонійного розвитку дітей, запобігає травматизму та формує навички самостійного прийняття рішень у критичних умовах. Основою формування культури безпечної поведінки є систематичне навчання дітей правилам безпечної діяльності. На уроках та у позакласних заняттях педагогам необхідно пояснювати дітям, як правильно поводитися у класі, на спортивних майданчиках, під час прогулянок, у громадських місцях та на вулиці. Важливо подавати інформацію у доступній та зрозумілій формі, використовувати наочні приклади, демонстраційні матеріали, інтерактивні ігри та моделювання реальних ситуацій [35].

Шестирічні діти мають усвідомлювати, що їхні рішення можуть впливати на безпеку власну та інших людей. Педагоги повинні систематично проводити вправи на розвиток самоконтролю та відповідального ставлення до виконання завдань, а також пояснювати дитині логічні наслідки необережної поведінки. Особливої уваги потребує навчання дітей правилам поведінки у надзвичайних ситуаціях. До таких ситуацій відносяться пожежі, стихійні лиха, дорожньо-транспортні пригоди, що загрожують життю та здоров'ю. Педагоги повинні навчати дітей розпізнавати небезпечні ситуації, правильно діяти під час тривоги, евакуацій або необхідності надання першої допомоги. Важливим є використання практичних тренінгів, рольових ігор та демонстраційних занять, щоб діти могли засвоїти алгоритми дій у безпечний і зрозумілий спосіб [21].

Формування культури безпечної поведінки передбачає поєднання знань, умінь та ціннісного ставлення до безпеки. Діти не лише засвоюють правила, але й формують мотивацію до їх дотримання, розвивають уважність, обережність та здатність аналізувати потенційні небезпеки. Це забезпечує ефективну профілактику травматизму, сприяє розвитку самостійності та усвідомленої

відповідальності у шестирічок. Особливу увагу слід приділяти використанню ігрових та інтерактивних методів навчання, які дають змогу дітям засвоювати правила безпеки у природному та доступному для них форматі. Ігрові ситуації, моделювання подій та практичні вправи дають змогу формувати практичні навички, закріплювати знання і забезпечують позитивну мотивацію до дотримання правил безпечної поведінки.

Висновок до розділу 4

1. Охорона праці шестиліток у школі є комплексною системою заходів, спрямованих на створення безпечного, здоров'язбережувального, психологічно комфортного освітнього середовища, яке відповідає віковим можливостям і потребам наймолодших школярів. Забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов, раціональної організації навчального простору в класі, профілактики травматизму, а також формування основ безпечної поведінки є необхідними передумовами збереження здоров'я дітей та підтримки їхньої успішної адаптації до навчання. Системність, послідовність і педагогічна чутливість у реалізації заходів охорони праці дозволяють мінімізувати ризики, зміцнити фізичне й емоційне благополуччя шестиліток та створити умови для їхнього гармонійного розвитку й ефективного включення в освітній процес.

2. Реалізація системного підходу до безпеки життєдіяльності сприяє гармонійному розвитку шестирічок, їхній успішній адаптації до шкільного середовища та формуванню позитивного ставлення до навчання і життя в цілому. У цей період особливо важливо забезпечити умови, що відповідають віковим можливостям і потребам молодших школярів, запобігають перевантаженню, стресу та травматичним ситуаціям. Важливу роль у цьому процесі відіграє узгоджена діяльність педагогів, батьків і психологів, спрямована на формування в дітей навичок безпечної поведінки, культури здоров'я, відповідальності за власні дії. Безпека життєдіяльності шестирічних дітей у процесі навчання у школі є невід'ємною складовою ефективного освітнього середовища та передумовою збереження фізичного, психічного й емоційного здоров'я дитини.

ВИСНОВКИ

Теоретичне обґрунтування й емпіричне дослідження психологічної готовності шестиліток до навчання у школі дало змогу стверджувати наступне.

1. Визначено поняття та структурні компоненти психологічної готовності шестиліток до навчання у школі. Психологічну готовність шестиліток до навчання у школі визначено як інтегральний показник психічного, емоційного, соціального й мотиваційного розвитку дитини, який забезпечує її здатність приймати нову навчальну діяльність як провідну. Психологічна готовність шестирічних дітей до навчання у школі є багатокompонентним феноменом, що охоплює інтелектуальний, мотиваційний, емоційний та вольовий компоненти й характеризує здатність дитини до свідомої участі у навчальній діяльності, ефективної взаємодії з дорослими та однолітками, планування й організації власних дій, самоконтролю та довільного використання набутого досвіду. Структура готовності відображає взаємопов'язаність усіх основних психічних функцій дитини, у якій інтелектуальна складова забезпечує розвиток мислення, пам'яті та мовлення, емоційна – здатність до адекватного реагування та співпереживання, мотиваційна – позитивне ставлення до навчання та соціальної ролі учня, а вольова – організованість, наполегливість і здатність до довільного регулювання власної поведінки. Формування цих компонентів у дошкільному віці є важливою передумовою успішного входження дитини у шкільне життя.

2. Виявлено вікові та індивідуально-психологічні передумови психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, які охоплюють сформованість довільної уваги та пам'яті, здатність усвідомлено планувати свої дії та оцінювати їх результати, розвиток мислення, здатність до засвоєння знань, формування пізнавальних інтересів і внутрішньої мотивації до навчальної діяльності. Важливою є емоційна готовність – уміння регулювати власні почуття, проявляти співчуття, долати ревності та заздрість, а також підтримувати доброзичливі взаємини з однолітками і дорослими. Вольові якості, сформовані в дошкільному віці, дають змогу дитині підпорядковувати поведінку свідомо поставленій меті, дотримуватися правил, адекватно реагувати на оцінку дорослих і продовжувати

навчальну діяльність навіть у разі труднощів. Інтеграція гри та навчальної діяльності забезпечує природне засвоєння знань, розвиток уяви, логічного мислення та навичок соціальної взаємодії.

3. Охарактеризовано особливості формування психологічної готовності шестиліток до навчання у школі, що здійснюється через цілеспрямовану організацію освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти з використанням інноваційних педагогічних технологій, ігрових та інтегрованих форм роботи, індивідуальної та групової взаємодії з вихователем, а також гурткових та творчих занять. Особливістю такого процесу є поетапне накопичення дитиною досвіду саморегуляції, уміння планувати й оцінювати власні дії, встановлювати соціальні контакти та керувати емоційними станами, що забезпечує ефективне включення у навчальну діяльність початкової школи. Формування такої готовності відбувається на основі наступності між дошкільною та початковою освітою, що дає змогу забезпечити цілісний розвиток особистості та підвищує рівень адаптації дитини до нових освітніх умов.

4. Емпірично досліджено особливості психологічної готовності шестиліток до навчання у школі. За методикою М. Гінзбурга високий рівень мотиваційної готовності виявлено у 23 % дітей, середній – у 31 %, низький – у 23 %, що свідчить про домінування внутрішньої навчально-пізнавальної мотивації та наявність потенціалу до формування стійкого інтересу до навчальної діяльності. За методикою Керна–Йірсека високий рівень інтелектуальної готовності продемонстрували 21 % дітей, середній – 43 %, низький – 36 %, що відображає переважно достатній, але ще не стабільний рівень розвитку пізнавальних функцій. За методикою «Гарна, погана дитина і я» високий рівень емоційної готовності спостерігається у 33 % дітей, середній – у 47 %, низький – у 20 %, що свідчить про відносно сформовану здатність до емоційної саморегуляції та соціальної взаємодії. За методикою «Графічний диктант» високий рівень вольової готовності зафіксовано у 13 % дітей, середній – у 51 %, низький – у 36%, що вказує на потребу у подальшому розвитку вольових якостей, таких як наполегливість і самоконтроль. Загалом інтегральний аналіз за всіма методиками засвідчив, що 22 % дітей мають високий рівень психологічної готовності до

навчання, 47 % – середній, а 31 % – низький, що свідчить про потребу в цілеспрямованій педагогічно-психологічній підтримці дітей для забезпечення їх успішної адаптації до шкільного середовища.

5. Обґрунтовано програму формування психологічної готовності шестиліток до навчання, яка забезпечує послідовне формування важливих компонентів готовності: довільної уваги, саморегуляції поведінки, слухової та зорової пам'яті, просторового сприйняття, дрібної моторики руки, а також розвитку логічного мислення, навичок класифікації, комунікативних умінь і позитивної навчальної мотивації. Особлива увага приділяється емоційній сфері дітей: зниженню тривожності, страхів, пов'язаних із школою, формуванню відчуття безпеки та впевненості у власних здібностях. Використання методичних засобів – інтерактивних ігор, рухових вправ, творчих завдань, вправ на розвиток мислення та саморегуляції – дає змогу адаптувати заняття до індивідуальних особливостей кожної дитини та сприяє формуванню у неї самостійності, відповідальності, ініціативності в освітній діяльності. Психологічні рекомендації батькам і педагогам щодо формування психологічної готовності шестирічних дітей до навчання у школі мають бути спрямовані на створення гармонійного, емоційно безпечного та стимулюючого середовища, у якому дитина зможе поступово опановувати нову соціальну роль школяра. Важливо забезпечити єдність підходів сім'ї та закладу освіти, узгодити виховні впливи, підтримувати позитивну мотивацію до навчання і сприяти розвитку в дитини самостійності, довільності, пізнавальної активності. Ефективна реалізація таких рекомендацій дає змогу попередити труднощі адаптації, зменшити рівень тривожності, зміцнити віру дитини у власний успіх і забезпечити успішний старт у школі.

6. Описано безпеку життєдіяльності шестиліток в процесі навчання школі. Показано, що безпека життєдіяльності шестирічних дітей у процесі навчання у школі охоплює фізичні, психологічні, соціальні, гігієнічні аспекти, організацію освітнього процесу та формування культури безпечної поведінки. Забезпечення фізичної безпеки сприяє створенню безпечного шкільного середовища, запобіганню травматизму та дотриманню правил пожежної безпеки та охорони праці. Психологічна безпека передбачає підтримку емоційного комфорту,

профілактику стресових ситуацій, булінгу та конфліктів, а також розвиток навичок саморегуляції та адаптаційних механізмів у дітей. Соціальна безпека спрямована на формування навичок безпечної взаємодії з однолітками та дорослими, розвиток етики спілкування, здатності вирішувати конфлікти мирним шляхом та дотримуватися правил колективного життя. Гігієнічна безпека забезпечує контроль за особистою гігієною, режимом харчування та організацію освітнього простору, що запобігає фізичному виснаженню та розвитку захворювань. Планування освітнього процесу з урахуванням вікових можливостей дитини, уникнення перевантаження, підтримка інтересу та мотивації до навчання створюють умови для ефективної пізнавальної діяльності та гармонійного розвитку. Формування культури безпечної поведінки, що охоплює навчання основам безпеки в школі, розвиток відповідальності за власні дії та правил поведінки, закріплює практичні навички безпечної поведінки і формує у дітей усвідомлене ставлення до власного здоров'я та життя.

Перспективами подальшого дослідження є експериментальна апробація програми, а також психологічні рекомендації батькам і педагогам, спрямованих на формування психологічної готовності шестиліток до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдієвський Л.О. Готовність дитини до школи : організаційно-методичний аспект. Київ : Макро-Сервіс, 2009. 56 с.
2. Адаптація дитини до школи : посібник / упоряд. Максименко С.Д., Максименко К.С., Главвик О. П. Київ : Мікрос-СВС, 2013. 76 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : затверджений наказом МОН України від 12.01.2021р. №33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
4. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу : монографія. Київ : Слово, 2011. 320 с.
5. Білан О. І., Партико Т. Б., Хома О. Є. Методичні рекомендації для діагностики шкільної зрілості дітей 6-7 років. *Український освітній журнал*. 2017. №1. С. 13-16.
6. Богуш А. Головні аспекти підготовки дітей до школи – педагогічна спадщина В. К. Котирло. *Дошкільне виховання*. 2011. №10. С. 2-5.
7. Богуш А., Шиліна Н. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.
8. Большакова І. Проблеми психологічної готовності дитини до школи. *Початкова школа*. 2015. №4. С. 4-7.
9. Бондаренко Т.М. Підготовка дитини до навчання в школі : сучасні погляди та перспективи. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ : СДПУ, 2017. Вип. XXXIV. С. 215-222.
10. Бондаренко Т.М. Підготовка дітей до школи як педагогічна проблема в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (друга половина ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2008. 268 с.
11. Борисова Л. Готовність дитини до навчання : на що варто звернути увагу для формування шкільної зрілості дитини. *Психологічна газета*. 2015. №23 (грудень). С. 3-7.

- 12.Брикунець Л. Готовність дитини до навчання у школі. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2012. № 12. С. 32-34.
- 13.Бубін А. О. Проблеми наступності дошкільної та початкової освіти в педагогічній спадщині українських педагогів. *Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Серія : Педагогічні науки*. Луцьк, 2010. № 23. С. 131-134.
- 14.Бугайова І.А. Гра як засіб підготовки дитини до школи. *Журнал для батьків*. 2021. №1. С. 16-18.
- 15.Буцкіна С.В. Формування мотиваційної готовності дітей 6-7 років до навчання в школі. *Практична психологія та соціальна робота*. 2017. №5. С. 16-19.
- 16.Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва та ін. ; за ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.
- 17.Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416с.
- 18.Гавриш Н.В. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : монографія. Луганськ : Альма-Матер, 2006. 368 с.
- 19.Гільбух Ю.З., Коробко С.Л., Кондратенко Л. О. Визначення психологічної готовності дитини до шкільного навчання. *Початкова школа*. 1998. №7. С. 18-21.
- 20.Головань Н.О. Вікові особливості дітей дошкільного віку та їх діагностика. *Навчання і виховання шестирічних дошкільників* / за ред. О.Я. Савченко. Київ : Освіта, 2006. 348 с.
- 21.Голота Н. Підготовка дітей до школи: практика зарубіжної дошкільної освіти. *Початкова освіта*. 2021. № 48. С. 7-9.
- 22.Голота Н. Психологічна готовність старших дошкільників до викликів початкової освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 5. С. 50-54.
- 23.Гончаренко С.А., Богуславська Л. О., Кондратенко Л. О. Оцінка готовності дітей до шкільного навчання. *Психологія : збірник матеріалів Другого*

міжнародного науково-практичного семінару. Рівне, 2017. С. 48-51.

24. Готовність дитини до навчання : посібник / упоряд. Максименко С.Д., Максименко К.С, Главник О.П. Київ : Мікрос-СВС, 2013. 112 с.
25. Готовність та адаптація дитини до школи / упоряд. О. Главник. Київ : Главник, 2008. 192 с.
26. Гра дошкільника : теорія і практика / упоряд. Г.І. Григоренко. Запоріжжя : ЛПКС, 2007. 196 с.
27. Губенко О. В. Особливості підготовки та адаптації п'яти- та шестирічних дітей до школи. *Обдарована дитина*. 2020. № 9. С. 50-56.
28. Демиденко О. 10 порад батькам майбутніх першокласників. *Педагогічна майстерня*. 2015. № 12. С. 29-30.
29. Державний стандарт початкової освіти : затверджено Постановою КМУ № 87 від 21.02.2018 року. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/
30. Дитячий садок – школа : актуальні проблеми наступності : монографія / авт. кол. : Н. В. Лисенко, І. М. Шоробура, Л. С. Пісоцька та ін. ; за ред. Н. В. Лисенко. Київ : Слово, 2014. 472 с.
31. Діти і соціум : особливості соціалізації дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, М. Курінна, І.П. Печенко. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.
32. Дудник Н. Дошкільна педагогіка : навч.-метод. посіб. Дрогобич : Посвіт, 2016. 276 с.
33. Дудник Н.З. Сучасні технології дошкільного виховання : навч.-метод. посіб. Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка. Дрогобич, 2013. 208 с.
34. Дудткевич Т. В. Психологія дитяча : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. Івана Огієнка, 2016. 348 с.
35. Дусанська Л. Готуйте дитину до школи. *Початкова школа*. 2020. № 4. С. 75-76.
36. Замрозович С. Р. Формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2019. 21 с.
37. Ільман В. О. Психологічна готовність до шкільного навчання як умова успішності учня. *Обдарована дитина*. 2014. №5. С. 2-8.

- 38.Інтелектуальні здібності дитини : посібник / упоряд. Максименко С.Д., Максименко К.С., Главник О.П. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
- 39.Істинюк І. Д. Педагогічні умови підготовки дітей до школи в освітньому просторі приватного закладу позашкільної освіти ЦРД «ІриСкА». *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 188. С. 84-89.
- 40.Ключко Н. Л. Вступ до школи як загальнопедагогічна проблема в історії розвитку початкового навчання в Україні (XX століття) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2021. 20 с.
- 41.Ковшар О.В. Теоретико-методичні засади організації передшкільної освіти дітей п'яти років : дис. ... докт. пед. наук. Одеса, 2016. 652 с.
- 42.Кондратенко Л.О., Богуславська Л.О. Я хочу, можу, буду добре вчитися : діагностика та корекція готовності дитини до школи. *Все для вчителя*. 2019. №13-14. С. 4-8.
- 43.Кондратенко Р. Забезпечення життєвої компетенції старших дошкільників як передумова успішного навчання 6-річних у школі. *Основні складові неперервності дошкільної та початкової ланок освіти* : матер. міської наук.-метод. конф. : зб. наук. пр. Кривий Ріг : Вид. дім, 2016. С. 45-47.
- 44.Кононко О. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. Київ : Світич, 2009. 208 с.
- 45.Корякіна І. В. Особистісна готовність дітей 6-го року життя до школи як актуальна проблема сьогодення. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. Бердянськ : БДПУ, 2013. № 3. С. 176-185.
- 46.Косенко Ю.М. Сучасні погляди на проблему наступності дошкільної і початкової освіти. *Актуальні проблеми науки та освіти* : зб. наук.-практ. конф. викладачів МДУ / за ред. К.В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2016. 308 с. С. 19-23.
- 47.Крутії К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2-х ч. Ч. 1 : Концепції проектування, технології створення. Запоріжжя : ЛПІС, 2009. 320 с.

- 48.Левчишена О. Організована підготовка дитини до школи. *Завуч*. 2009. №28. С. 18-19.
- 49.Лісовець О. В. Врахування особливостей кризи семи років у формуванні психологічної готовності дитини до школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. № 4. С. 161-165
- 50.Лопатнюк О.М. Основні завдання підготовки дітей до школи. *Основні складові неперервності дошкільної та початкової ланок освіти* : матер. міської наук.-метод. конф. Кривий Ріг : Вид. дім, 2006. С. 12-14.
- 51.Любарська І. Співпраця дошкільного закладу і родини у контексті підготовки дитини до школи : монографія. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2011. 72 с.
- 52.Мартиненко С. Орієнтовані методики педагогічного діагностування рівнів готовності дитини до навчання в школі. *Початкова школа*. 2018. № 2. С. 39-41.
- 53.Маценко Т. М., Веткова Н. О., Мельникова А. Г., Завірюха Т. С. Система розвивальних ігор для дітей 5-6-ти років : ігротека вихователя ДНЗ. Старша група. Харків : Ранок, 2011. 144 с.
- 54.Микитейчук Х. І. Підготовка дитини до школи в системі дошкільної освіти Республіки Польща : дис. ... канд. пед. наук. Чернівці, 2020. 217 с.
- 55.Мухацька Б. Стимулювання пізнавальної активності дітей у дитячому садку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2011. 41 с.
- 56.Нагорна С., Храпова І. Методики визначення готовності дитини до школи. *Психолог. Бібліотека*. 2023. №11. С. 1-120.
- 57.Назаренко Г.І. Організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2012. 18 с.
- 58.Наступність дошкільного навчального закладу і початкової школи у вихованні дітей : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Лисенко. Київ : Слово, 2012. 296 с.
- 59.Обов'язкова освіта дітей старшого дошкільного віку : форми здобуття,

- організація і зміст роботи / упоряд.: О.П. Долинна, А.П. Бурова, О.В. Низковська, Т.П. Носачова. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 480 с.
60. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної й початкової освіти / за ред. Г.С. Тарасенко. Київ : Слово, 2010. 320 с.
61. Особливості організації навчально-виховного процесу в різновікових групах дошкільних навчальних закладів / уклад. Нечипорук Н.І., Томей О.П., Корж Т.М. Біла Церква : КОІПОПК, 2009. 152 с.
62. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 431 с.
63. Пантюк Т.І. Система підготовки дитини до школи крізь призму педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського. *Наукові записки. Серія «Педагогічні та історичні науки»*. Київ : НПУ ім. М. Драгоманова, 2014. Вип. СХV (115). С. 174-180.
64. Пантюк Т. Підготовка дітей до школи в Україні : суспільно-педагогічний контекст : монографія. Дрогобич : ДДПУ імені Івана Франка, 2016. 504 с.
65. Пантюк Т., Хало З. Зарубіжні теорії та концепції дошкільного виховання: навч.-метод. посіб. Дрогобич : ДДПУ імені Івана Франка, 2007. 75 с.
66. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2010. 516 с.
67. Підготовка дітей до школи : наступність і перспективність : збірник / В.І. Войтенко, Л.А. Грицюк, М.І. Каратаєва. Хмельницький, 2012. 140 с.
68. Підготовка вихователів до розвитку особистості дитини в дошкільному віці: монографія / Г. В. Беленька, З. Н. Борисова, М. А. Машовець [та ін.]. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 310 с.
69. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника : перспективи розвитку : навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 136 с.
70. Піроженко Т., Карабаєва І., Соловйова Л., Хартман О. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. Костюка НАПН України, 2023. 36 с.

- 71.Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2015. 447 с.
- 72.Поряд і разом : соціалізуємо старшого дошкільника : навч.-метод. посіб. / авт. кол. С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Луценко, В. Маршицька, В. Рагозіна, Н. Шкляр; за ред. Н. Гавриш. Кропивницький : Імекс, 2018. 251 с.
- 73.Програми розвитку дітей дошкільного віку. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>.
- 74.Прокопенко В. І. Підготовка дітей шостого року життя до навчально-пізнавальної діяльності у школі (на матеріалі роботи навчально-виховного комплексу дошкільний заклад – загальноосвітня школа І ступеня – гімназія) : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2012. 246 с.
- 75.Проскура О. В. Як перевірити ступінь готовності вашої дитини до навчання у школі. *Початкова школа*. 2008. №2. С. 26-27.
- 76.Проскура О.В. Психологічна підготовка вчителя до роботи з першокласниками. Київ : Освіта, 1998. 214 с.
- 77.Психолого-педагогічний супровід формування особистості дошкільника: колективна монографія / Т. Кочубей, В. Кузь, Л. Іщенко [та ін.]; за ред. В. Кузя. Умань : Візаві, 2017. 212 с.
- 78.Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід : монографія. Київ : Міленіум, 2008. 400 с.
- 79.Розвиток пізнавальних процесів дитини : посібник / упоряд. Максименко С.Д., Маценко В. Ф., Главник О. П. Київ : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
- 80.Розумне виховання сучасних дошкільнят : методичний посібник / за ред. О. Брежнєвої. Київ : Слово, 2015. 176 с. .
- 81.Савельєва С., Тарапака Н. Наступність у роботі дитсадка і школи. *Початкова школа*. 2008. № 1. С. 35-36.
- 82.Савицька Г. Про підготовку дитини до навчання в школі. *Дошкільне виховання*. 2015. №7. С. 18-24.
- 83.Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Генеза, 2012. 502 с.
- 84.Савчин М.В., Василенко П.П. Вікова психологія : підручник. Київ :

Академвидав, 2021. 360 с.

85. Сироватко О. Визначення готовності дитини до навчання у школі. *Психолог*. 2013. №13(квітень). С. 2-48.
86. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / за ред. О. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
87. Станішевська Є. Деякі питання підготовки дітей до школи. *Дошкільне виховання*. 2003. №12. С. 38-41.
88. Степанова Т.М. Еволюція змісту дошкільної освіти у другій половині ХХ століття : монографія. Київ : Слово, 2010. 184 с.
89. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори: в 5 т.* Київ : Дніпро, 1977. Т. 2. С. 149-418.
90. Таран О. Психологічна готовність дитини до школи: діагностика та формування. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2013. 126 с.
91. Улюкаєва І.Г. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки в Україні. Донецьк : Юго-Восток, 2008. 213 с.
92. Фадєєва Т. Готовність дитини до шкільного навчання. *Рідна школа*. 2013. №12. С. 14-17.
93. Фадєєва Т.О. Наступність між дошкільним та початковим навчанням. Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2012. 226 с.
94. Федорович Л.О. Підготовка дітей до школи в умовах навчально-виховного комплексу : дис. ... канд. пед. наук. Кривий Ріг, 2013. 242 с.
95. Черепаня Н. І. Підготовка дітей до школи : монографія. Херсон : Айлант, 2017. 168 с.
96. Чуб Н. В. Довідник для батьків дошкільників. Психологія дитини від А до Я. Харків: Веста, 2007. 160 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Методики для дослідження компонентів психологічної
готовності дошкільників до шкільного навчання**

***Методика вивчення мотивації шестирічок
(за М. Р. Гінзбургом)***

Інструкція. Психолог. Зараз я прочитаю тобі оповідь. Хлопчики (дівчатка) розмовляли про школу. Перший хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я піду до школи тому, що мене мама примушує. А якби не мама, я б до школи не ходив (не ходила)». (Психолог демонструє картинку, що характеризує зовнішній мотив.)

Другий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я піду до школи тому, що мені подобається вчитися, готувати домашні завдання. Навіть якби школи не існувало, я б однаково вчився (вчилася)». (Психолог демонструє картинку, що характеризує навчальний мотив.)

Третій хлопчик (дівчинка) зауважив (зауважила): «Я хотів би (хотіла б) піти до школи тому, що там весело й багато школярів, з яким можна гратися». (Психолог демонструє картинку, що характеризує ігровий мотив.)

Четвертий хлопчик (дівчинка) повідомив (повідомила): «Я піду до школи тому, що я дорослий (доросла). У школі я почуватимуся таким (такою), а в садочку я почуваюся дитиною». *(Психолог демонструє картинку, що характеризує позиційний мотив.)* П'ятий хлопчик (дівчинка) сказав (сказала): «Я прагну піти до школи тому, що потрібно вчитися. Без навчання жодної справи не зробиш, а навчишся – можеш стати будь-ким, здійснити свою мрію». *(Психолог демонструє картинку, що характеризує соціальний мотив.)*

Шостий хлопчик (дівчинка) запевнив (запевнила): «Я прагну ходити до школи, щоб отримувати відмінні оцінки». *(Психолог демонструє картинку, що характеризує мотив оцінки.)*

Після прочитання оповіді психолог ставить дитині такі запитання:

- Хто з них правий? Чому?
- З ким із них ти хотів би вчитися? Чому?

Діти послідовно тричі обирають відповіді. Якщо їх зміст дитині недостатньо зрозумілий і прозорий, їй нагадують оповідь, знову показують відповідні картинки.

Обробка результатів. Відповіді дитини (обрання дитиною конкретної картинки) експериментатор занотовує у таблицю й оцінює:

- зовнішній мотив – 0 балів;
- навчальний мотив – 5 балів;
- позиційний мотив – 3 бали;
- соціальний мотив – 4 бали;
- мотив оцінки – 2 бали;
- ігровий мотив – 1 бал.

Вибори	Мотиви, №					
	1	2	3	4	5	6
I вибір						
II вибір						
III вибір						
Контрольний вибір						

Необхідно підрахувати, скільки балів отримано окремо за кожним мотивом. Контрольний вибір збільшує кількість балів відповідного вибору.

Мотивацію навчання, що домінує, діагностують за найбільшою кількістю балів. Водночас дитина може керуватися й іншими мотивами. Про несформованість мотивації свідчить відсутність переваг, тобто різне ставлення до навчання в різних ситуаціях.

Методика «Гарна, погана дитина і я».

Мета: виявити особливості особистісного розвитку дітей, тривожності, прогнозу соціально-психологічної адаптації до школи, особливостей сімейних взаємин, можливих невротичних проблем, спрямованості особливості, сприйняття і уявлень (перцептивної зрілості) дрібної моторики, енергетичних характеристик діяльності.

Інструкція для дошкільників: «Діти, зараз ми з вами будимо малювати. Подивіться уважно на свої кольорові олівці і виберіть два найкращих. Покажіть мені, які олівці ви вибрали? (Психологу варто демонструвати дітям необхідну для них дію). А тепер переверніть свій аркуш паперу на чисту сторону і візьміть новий. Намалюйте у верхній частині два кола: одне коло – одним гарним олівцем, інше – іншим гарним олівцем. А тепер намалюйте тільки цими двома олівцями: хлопчики – найкращого хлопчика, дівчата – найкращу дівчинку. Малювати треба тільки двома гарними олівцями. Інші олівці брати не треба!»

Після того, як діти закінчили виконання цього завдання, дітям дають інструкцію наступного етапу.

«Відкладіть ваші гарні олівці. І тепер знову виберіть два олівці. Покажіть мені свій вибір. А тепер намалюйте два кола цими поганими олівцями внизу свого аркуша. Одне коло насмалюйте одним поганим олівцем, а інше – іншим поганим олівцем. Ці кола треба намалювати внизу. А тепер намалюйте цими «поганими» олівцями: хлопчики – найгіршого хлопчика, дівчата – найгіршу дівчинку. Малювати треба тільки двома поганими олівцями».

Після завершення цього етапу починається останній. «Діти, а тепер візьміть два найкрасивіших і два найгірших олівці. Покажіть мені свій вибір. А тепер – тут можна зробити паузу – намалюйте тільки цими чотирма олівцями самого себе».

Деякі діти ще на самому початку відмовлялися від малювання: «Я не вмію!». У цьому випадку необхідно було підтримати таких дітей: «Тобі дуже добре вдається! Малюй, як зможеш!». Нарешті дають остаточну інструкцію: «Поставте хрестик поруч з найкращим хлопчиком (дівчинкою), а поруч зі своїм портретом – «Я». Діти можуть малювати не тільки олівцями, а й фломастерами. Потрібно подбати, щоб у дітей був набір кольорових олівців (фломастерів). Діти малюють так, як вважають за потрібне: так малюнок стає проєктивнішим.

Орієнтовний тест Керна-Йїрасека на визначення функціональної готовності дітей до шкільного навчання

Інструкція: Дитині (групі дітей) пропонують бланк тесту. На першій стороні нелінійованого бланка у верхньому куті містяться дані про дитину і залишене вільне місце для малювання фігури чоловіка. На звороті у верхній лівій частині розміщений зразок письмових літер, а в нижній лівій частині – зразок групи крапок (або ці зразки пропонуються на окремих картках розміром 7–8 на 13–14 см). Права частина сторони аркуша залишена вільною для відтворення дитиною зразків. Олівець перед випробуванням кладуть так, щоб він був на однаковій відстані від обох рук (якщо дитина виявиться лівшею, експериментатор повинен зробити відповідний запис у протоколі).

Перед виконанням першого завдання кожній дитині пропонується зобразити фігуру чоловіка – «дядька» так, як вміє (без подальших пояснень).

Оцінка результатів завдань графічної частини тесту

Завдання 1

1 бал. Намальована фігура повинна мати голову, тулуб і кінцівки. Голова з'єднана з тулубом і не повинна бути більшою за нього на голові повинне бути волосся (можливо, воно під капелюхом чи шапкою) і вуха, на обличчі – очі, ніс і рот. Руки закінчуються п'ятипалою кистю. Ступні внизу відігнуті. Фігура має чоловічий одяг і зображена синтетичним (контурним) способом (малюється відразу як єдине, а не складається з окремих частин), при якому всю фігуру можна обвести одним контуром, не відриваючи олівця від паперу. На малюнку видно, що руки й ноги немовби «ростуть» з тулуба, а не прикріплені до нього.

На відміну від синтетичного більш примітивний аналітичний спосіб малювання припускає зображення окремо кожної зі складових частин фігури. Так, наприклад, спочатку малюється тулуб, а потім до нього «прикріплюються» руки й ноги. Фігура замальовується подвійною лінією (є об'ємною).

2 бали. Усі вимоги (крім використання синтетичного способу малювання) виконуються на одиницю. Відсутність трьох деталей (шия, волосся, один палець руки, але не частина обличчя) можна не враховувати, якщо фігура намальована синтетичним способом.

3 бали. Фігура повинна мати голову, тулуб і кінцівки. Руки і ноги намальовані двома лініями (об'ємні). Допускається відсутність шиї, волосся, вух, пальців і ступнів, одягу.

4 бали. Примітивний малюнок із головою й тулубом. Кінцівки (достатньо однієї пари) намальовані тільки однією лінією кожна.

5 балів. Відсутнє чітке зображення тулуба («головоніжка» чи перевага «головоніжки», обох чи пари кінцівок. Карлючки.

Завдання 2

1 бал. Зразок цілком скопійований. Літери перевищують розмір літер зразка не більш ніж у два рази. Перша буква по висоті відповідає прописній.

Букви чітко зв'язані у два слова. Скопійована фраза відхиляється від горизонтальної лінії не більш ніж на 30° .

2 бали. Зразок скопійований розбірливо. Розмір букв і дотримання горизонтальної лінії не враховуються.

3 бали. Явна розбивка напису на дві частини. Можна зрозуміти хоча б чотири букви зразка.

4 бали. Зі зразком збігаються хоча б дві букви. Відтворений зразок усе ще створює рядок напису.

5 балів. Карлючки.

Завдання 3

1 бал. Майже повне копіювання зразка. Допускається незначне відхилення однієї крапки від рядка чи стовпчика. Зменшення зразка припустимо, а збільшення не повинне бути більш ніж удвічі. Малюнок рівнозначний зразку.

2 бали. Кількість і розташування крапок повинні відповідати зразку, можна не враховувати відхилення не більш ніж трьох крапок на половину ширини зазору між рядком чи стовпчиком.

3 бали. Малюнок у цілому відповідає зразку, не перевищуючи його по ширині і висоті більш, ніж удвічі. Число крапок може не відповідати зразку, але їх не повинно бути більше 20 і менше 7. Допускається будь-яке розвертання – навіть на 180° .

4 бали. Контур малюнка не відповідає зразку, але все ж таки складається з крапок. Розміри зразка й число крапок не враховуються. Інші форми (наприклад, лінії) не припустимі.

5 балів. Карлючки.

Оцінювання результатів тестування

Якщо піддослідний по всіх завданнях тесту Керна–Йірсека набрав 3–6 балів, то, як правило, він є готовим до шкільного навчання.

Діти, що набрали 7–9 балів (якщо ці бали рівномірно розподіляються між усіма завданнями), мають середній рівень розвитку.

Якщо ж у сумарний бал входять дуже низькі оцінки (наприклад, бал 9 складається з оцінок 2 за перше завдання, 3 – за друге і 4 – за третє), краще

провести індивідуальне обстеження, щоб точніше уявляти собі особливості розвитку дитини.

І, звичайно ж, треба додатково обстежувати дітей, що одержали 10–15 балів (10–11 балів – нижня межа середнього розвитку, 12–15 балів – розвиток нижче норми).

Можлива і така диференціація:

3–4 бали – високий рівень

5–6 балів – достатній рівень

7–9 балів – середній рівень

10–11 балів – низький рівень

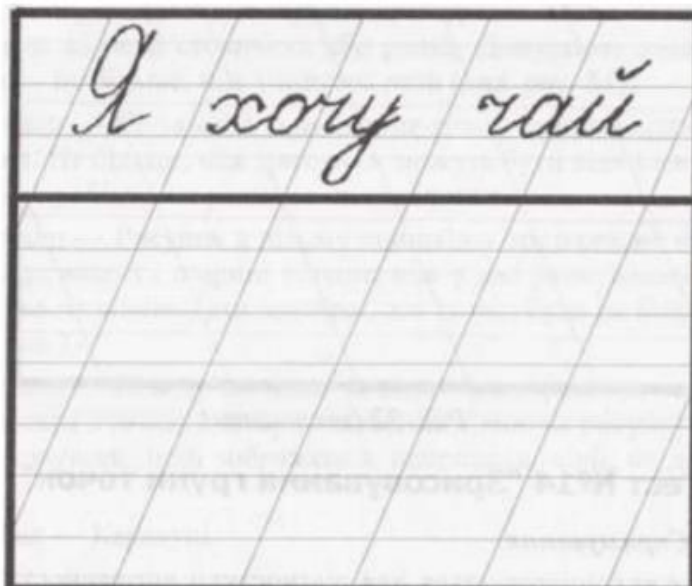
12–15 балів – дуже низький рівень готовності до шкільного навчання.

Після того, як субтести виконані, психолог збирає бланки і проводить аналіз та первинне групування за результатами тестування, відбираючи дітей з дуже слабким, слабким, середнім і сильним рівнем готовності до шкільного навчання.

Бланк (на половину аркуша)

Субтест 1 «Малювання людини»

Субтест 2 «Копіювання письмових літер»

Субтест 3 «Копіювання групи крапок»

Тест «Графічний диктант»

Спрямування: Тест призначений для діагностики вміння діяти докладно за інструкцією (методика Ельконіна).

Матеріал: Ручка або олівець. Аркуш із зошита в клітинку, на якому попередньо проставлені 3 крапки у лівій його частині. Вони знаходяться одна під одною на відстані 4–5 клітинок між ними. Від лівого краю аркуша вони віддалені на 2–3 клітинки (див. рис.8 і 9). Тест має дві форми – А і Б.

Інструкція для дорослого:

Завдання дитини полягає в тому, щоб, починаючи з вказаних крапок, спершу нарисувати узор, який ви повідомите їй під час диктанту, а потім продовжити рисування цього узору самостійно. Для кожної крапки ви диктуєте окремий узор. Тому виходить три диктанти. Під час рисування не можна відривати олівець від паперу.

Перше тестування проведіть за формою А, друге – за формою Б. В подальшому ці форми можна чергувати. Кожне повторне тестування (починаючи з другого) бажано проводити щомісяця. Результати заносьте в таблицю 2 на сторінці 51.

Інструкція для дитини:

Форма А

Диктант №1.

Постав олівець на верхню крапку і не відривай його від аркуша, поки не накреслиш той узор, який я тобі продиктую. Увага! Почали: одна клітинка вгору, одна – вправо (дитина пересуває олівець на одну клітинку вгору, потім повертає рух вправо), одна клітинка вниз, одна – вправо, одна – вгору, одна – вправо, одна – вниз...

Тепер продовжуй креслити самостійно точнісінько такий самий узор. А потім покажеш, що у тебе вийде.

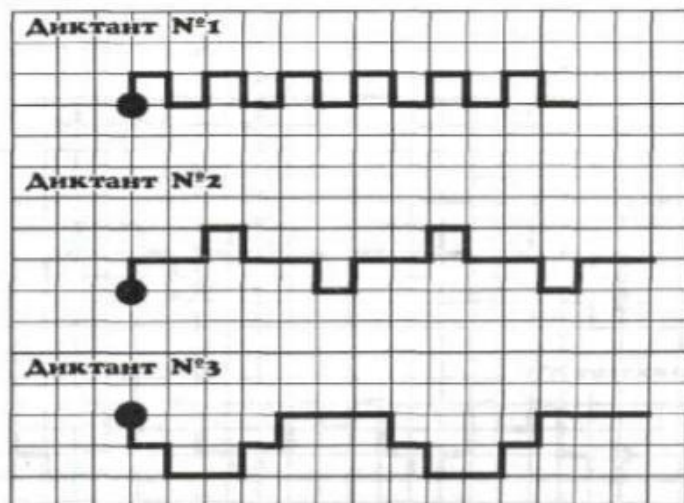
Диктант №2.

Постав олівець на другу крапку, починай креслити: одна клітинка вгору, дві клітинки – вправо, одна – вгору, одна – вправо, одна – вниз, дві – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вгору, дві – вправо, одна – вгору, одна – вправо, одна – вниз, дві – вправо, одна – вниз, одна – вправо... Далі продовжуй креслити точнісінько такий самий узор самостійно.

Диктант №3.

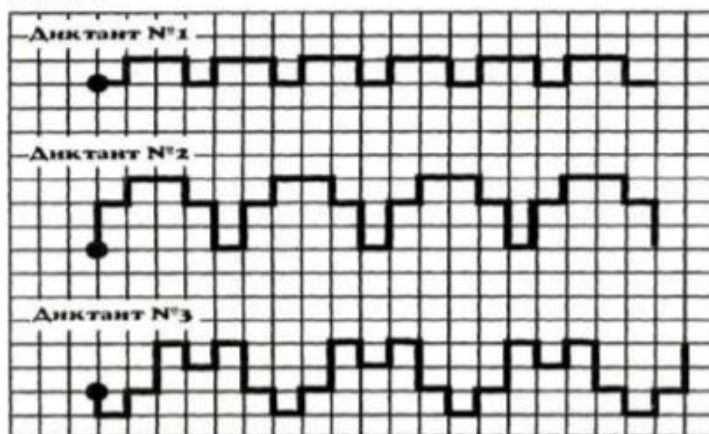
Постав олівець на третю крапку і кресли: одна клітинка – вниз, одна – вправо, одна – вниз, дві клітинки – вправо, одна – вгору, одна – вправо, одна – вгору, три клітинки – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вниз, дві – вправо, одна – вгору, одна – вправо, одна – вгору, три – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вниз, дві – вправо... Далі продовжуй креслити точнісінько такий самий узор самостійно.

Форма А

Форма Б

Форма Б

Диктант №1.

Постав олівець на верхню крапку і не відриваючи його від аркуша, поки не накреслиш той узор, який я тобі продиктую. Увага! Почали: одна клітинка вправо, одна – вгору (дитина пересуває олівець на одну клітинку вправо, потім повертає рух вгору), дві клітинки вправо, одна – вниз, одна вправо, одна вверх, дві – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вверх, дві – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вверх...

Тепер продовжуй креслити самостійно точнісінько такий самий узор.

Диктант №2.

Постав олівець на другу крапку, починай креслити: дві клітинки вгору, одна – вправо, одна – вгору, дві – вправо, одна – вниз, одна – вправо, дві – вниз, одна – вправо, дві – вгору, одна – вправо, одна – вгору, дві – вправо, одна – вниз, одна – вправо, дві – вниз...

Далі продовжуй креслити точнісінько такий самий узор самостійно.

Диктант №3.

Постав олівець на третю крапку і кресли: одна клітинка – вниз, одна – вправо, одна – вгору, одна – вправо, дві – вгору, одна – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вгору, одна – вправо, дві – вниз, одна – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вгору, одна – вправо, дві – вгору, одна – вправо, одна – вниз, одна – вправо, одна – вгору, одна – вправо, дві вниз.

Оцінювання результатів:

Показники для реєстрації: кількість допущених помилок і наявність самостійно зображених ідентичних фігур.

Помилковим вважається лише той елемент (лінія), який не відповідає певному місцю в диктанті (наприклад, в диктанті «одна – вгору», а малюк накреслив «одна – вниз»). Якщо дитина в якомусь місці помилилася, але після помилки далі виконала диктант правильно, то незважаючи на те, що весь узор спотворився, їй зараховується лише одна помилка.

5 балів – в трьох диктантах не зроблено жодної помилки і є хоча б одна ідентична фігура, зображена дитиною самостійно (після диктанту).

4 бали – допущено 1–2 помилки. 3 бали – допущено 3–4 помилки.

2 бали – більше, ніж 4 помилки, але менше, ніж половина усіх елементів.

1 бал – помилок більше, ніж правильно виконаних елементів.

Психолого-педагогічний семінар для батьків дошкільників

«Формуємо психологічну готовність дитини до школи»

Мета: обговорити з батьками проблему психологічної готовності дитини до навчання в школі; надати практичні рекомендації щодо підготовки дитини до школи, створити обстановку взаємодовіри та взаєморозуміння.

Завдання: актуалізувати знання батьків щодо проблеми психологічної готовності дитини до школи; ознайомити батьків із методами підтримки дитини під час найважливіших моментів її життя; дати змогу батькам перейнятися переживаннями дітей в очікуванні навчання в школі; ознайомити членів родин із методами підтримки дитини в найважливіші моменти її життя; привернути увагу батьків до форми подачі знань дитині дошкільного віку.

Хід зустрічі

Початок шкільного навчання – це час великих надій і великих розчарувань, перших життєвих перемог і перших життєвих поразок. Вже зовсім скоро наші діти стануть школярами, та ще є час, щоб звернути увагу на ставлення малюка до майбутнього навчання, допомогти йому підготуватися до такого важливого кроку.

«Сім'я та школа – це берег і море. На березі дитина робить свої перші кроки, а потім перед нею відкривається неосяжне море знань, де шлях їй прокладає школа, та це зовсім не означає, що дитина повинна зовсім відірватися від берега»...

Пригадайте, як зазвичай, заходить у море людина: спочатку відчуває дискомфорт. А далі хто одразу пірнає у воду, хто довго та боязко занурюється. Приблизно так входять до шкільного життя діти. Вони ростуть, змінюються і поглиблюються їхні знання та уявлення про школу. Одні сприймають школу як казкове місце, куди потрапляють старші діти, і вже там вони перетворюються на чарівників, котрі все вміють і все знають. Для інших – це заклад, куди мусить ходити старший брат чи сестра, цілими днями трудяться над уроками (а ще за навчання постійно сварять батьки), їм же, бідним, і погратися ніколи.

Послухайте, що та як про школу розповідають наші малята. (Вмикається аудіозапис розмови психолога з дітьми старших груп.)

Прислухайтеся до суджень про школу наших шестирічок. Те, як швидко дитина порине у вирій шкільного життя, які матиме переживання та емоції залежить від рівня її готовності до нового життя. Як відшукати «золоту середину» й допомогти дитині підійти до навчання максимально підготовленою, але не відбити головного – бажання вчитися? Щоб успішно навчатися, потрібні сили (фізична готовність). Перевантаження першокласника можна порівняти з перевантаженнями космонавта. Чи вистачить у дитини сили щодня нести ранець чи портфель, висидіти 30–35 хвилин на уроці й правильно тримати ручку?

Вправа «Філіппінський тест»

Батькам – учасникам семінару пропонують правою долонею через маківку голови затулити ліве вухо. Опісля практичний психолог пояснює батькам, що успішність виконання дитиною цього завдання вказує на ступінь її моторної зрілості, одним із показників якої є фізіологічний «стрибок» росту кінцівок дитини. Дитина, що не досягла шкільного віку неспроможна виконати таке завдання – її руки закороткі. Успішність виконання дитиною цього завдання вказує на ступінь сформованості її кістяка, нервової системи, здатність головного мозку сприймати і переробляти інформацію.

Вправа «Три ложки»

Практичний психолог презентує учасникам три ложки: маленьку, середню і велику. Вони символізують обсяг подачі знань дитині дошкільного віку. Дорослим хочеться, щоб дитина знала все й одразу.

Інколи ми починаємо виховання і навчання дитини не з дитячих казок, а з енциклопедичних знань. Тому нерідко «беремося за надто велику ложку» (показує столову ложку), але «проковтнути» стільки знань дитині складно. І тому вона засвоює ці знання поверхово або ж у неї взагалі зникає бажання дізнаватися щось нове чи спілкуватися з дорослими.

Пропонувати знання дітям дошкільного віку потрібно спочатку невеликими порціями, символічно ця порція – чайна ложечка. З часом, коли діти підуть у школу, порції подачі знань збільшаться. Отримувати знання школярі

будуть десертними та столовими ложками. Але іноді нам, батькам, хочеться, щоб діти знали все й одразу. Тому нерідко ми беремося за здоровенну ложку – «ополоник» для подачі нових знань дошкільникам, але проковтнути стільки знань дітям проблематично.

Інакше кажучи, розмову з дітьми починаємо не з дитячих казок, а з енциклопедичних знань. Важливо не перевантажувати дитину інформацією, яку вона через свої вікові особливості ще не може повністю сприйняти, знання подавайте відповідно до віку дошкільника. Будьте для малюка мудрим учителем, наставником, найкращим другом. Саме особистісна та соціальна готовність дитини до навчання у школі означає адекватність її поведінки у соціальному середовищі, мати відповідні навички комунікації, бути відповідальною, наполегливою, відстоювати власні позиції, приймати рішення, орієнтуватись у просторі та часі, виявляти толерантність, емпатію.

Емоційна готовність.

Шестирічна дитина дуже емоційна. Почуття панують над усім її життям, додаючи йому особливого забарвлення. Коли близькі дорослі люблять дитину, добре ставляться до неї, визнають її права, вона отримує емоційне задоволення – почуття впевненості, захищеності. Навчайте дитину взаємодії і партнерства. Перші уроки спілкування дитина отримує в сім'ї. Однак спілкування в соціумі відрізняється від звичного для неї. Програвайте з дитиною різні життєві ситуації, в яких вона виконуватиме певну роль. Так дитина навчиться розуміти стан інших, засвоювати соціальні норми поведінки тощо.

Емоційний компонент

- дитина впевнена в собі;
- відчуває задоволення, радість;
- переважають позитивні емоції;
- намагається стримувати негативні емоції.

Дитина повинна розуміти, що в школу вона йде не лише гратися з друзями, а й одержувати нові знання та вміння. У дитини до початку навчання у школі мають бути сформовані:

- адекватна самооцінка;

- потреба у спілкуванні з іншими;
- уміння підкорятися інтересам дитячих груп;
- уміння встановлювати стосунки з ровесниками і дорослими.

Виховуйте у дитині не тільки лідерські якості та навички, але й уміння підкорятися іншим, якщо це необхідно. Дитина повинна бути терплячою стосовно інших.

Вольовий компонент

- уміння керувати своєю поведінкою;
- розвиток емоційної стійкості;
- довільність сприймання (не тільки слухати, але й чути вчителя, однолітків, запам'ятовувати і відтворювати дії);
- робити не лише те, що цікаво, а й те, що потрібно, доводити почату справу до кінця.

Кожній дитині притаманний інстинкт виживання. Оскільки її виживання залежить від батьків, вона намагається робити все, щоб їм подобатися. Тобто дитина стає відображенням ставлення батьків до неї. Якщо дорослі не вірять у здібності своєї дитини, вона це відчуває і поступово стає песимістом. У такому разі їй складно досягнути будь-якої мети чи виконати навіть просте завдання, бо вона заздалегідь упевнена, що в неї нічого не вийде.

Іноді батьки несвідомо сприяють формуванню в дитини комплексу «перемога за будь-яких умов». Під час організованих змагань такі батьки відкрито демонструють, яке важливе значення вони надають перемозі. Відповідно дитина розуміє, що вона не може просто взяти участь у грі, позмагатися, – вона має максимально «викластися», щоб здобути перемогу для батьків. Саме тому поразка перетворюється для дитини на трагедію, яку вона може переживати протягом тривалого часу.

Ставте перед дитиною реальні завдання. Спрямовуйте її, допомагайте, однак у жодному разі не підганяйте. Дитина має право на помилку, на невдачу, і повинна вміти сприймати це адекватно. Не завищуйте і не занижуйте самооцінки дитини, оцінюйте її результати адекватно, доводьте це до її відома.

Тест для батьків «Сформованість вольових навичок дітей для навчання у школі»

Інструкція. Цей тест дає змогу визначити, наскільки у дитини розвинені вольові навички — стійкі способи саморегуляції діяльності (трудової, навчальної) та спілкування. Вони є основою довільного запам'ятовування, уваги, розумових навичок.

1. Чи достатньо сформовані у дитини гігієнічні навички (чистить зуби вранці, мие руки перед їжею)?

- а) Робить завжди сама, без нагадування;
- б) робить завжди, але інколи треба нагадувати;
- в) без спеціального нагадування не робить.

2. Чи допомагає дитина вдома по господарству (мие посуд, прибирає постіль, накриває на стіл)?

- а) Робить постійно;
- б) робить часто;
- в) робить дуже рідко.

3. Чи є в дитини стійкі навички самообслуговування (приготувати бутерброд, одягнутися відповідно до погоди, зав'язати шарф)? :

- а) Є достатньою мірою;
- б) є деякі;
- в) немає.

4. Чи вміє дитина утримувати увагу досить довго (15–20 хвилин) на самоті (під час читання вголос, малювання, гри)?

- а) Дуже часто;
- б) зрідка;
- в) не вміє.

5. Чи здатна дитина керувати своїми бажаннями (неїсть перед їжею цукерок, хоча вони їй доступні; не вередує, коли старші їй щось заборонили)?

- а) Вміє достатньо;
- б) здатна лише зрідка;
- в) не здатна.

6. Чи вміє дитина поводитися за столом (правильно сидить, охайно їсть)?

- а) Як правило, вміє;
- б) уміє, але робить це не завжди;
- в) не вміє.

7. Чи є в дитини більш-менш стійкі інтереси: слухання музики, малювання, заняття мовами, конструювання, ліплення з пластиліну?

- а) Є досить стійкі інтереси;
- б) інтереси є, але весь час змінюються;
- в) наявних інтересів немає.

8. Чи вміє дитина поводитися у товаристві (не перебиває старших, без нагадування вітається, прощається, дякує)?

- а) Вміє;
- б) уміє, але інколи їй доводиться нагадувати;
- в) не вміє.

9. Чи дотримується дитина певного режиму дня (часу прогулянки, прийому їжі)?

- а) Як правило, так;
- б) узагалі дотримується, але інколи й порушує;
- в) ні, не дотримується.

10. Якщо дитина запитує, чи завжди вона вислуховує відповіді?

- а) Як правило, з цікавістю вислуховує пояснення;
- б) інколи відповідей на запитання не слухає, відволікається;
- в) інколи запитує просто так, не потребуючи відповіді.

11. Чи прибирає дитина за собою іграшки після гри, альбом після малювання, книжки і зошити після читання, письма?

- а) Завжди прибирає;
- б) прибирає після нагадування;
- в) не прибирає.

Інтерпретація результатів

Перший варіант відповіді (а) в кожному запитанні – 3 бали;

другий (б) — 2 бали;

третій (в) – 1 бал.

Потім підраховують суму балів з усіх 11 запитань.

Рівень сформованості вольових навичок визначається за такими критеріями:

- високий – 33–27 балів;
- достатній – 26–22 бали;
- середній – 21–19 балів;
- низький – 18 балів і менше.

Інтелектуальний компонент

- розвинуте сприймання;
- стійка увага на предметі чи діяльності;
- наявність аналітичного мислення, що проявляється в здатності виділяти і розуміти важливі ознаки та зв'язки між предметами;
- здатність відтворювати зразок, логічно запам'ятовувати;
- оволодіння на слух розмовною мовою;
- розвиток дрібної моторики, зорово-моторної координації;
- розвиток здатності до навчання.

Та слід зазначити що, основа батьківської позиції взагалі полягає в тому, що вдома у жодному випадку не можна дублювати школу. Батько ніколи не повинен ставати другим вчителем. За місяць до школи не потрібно намагатися підтягти всі «хвости», годуючи дитину новою інформацією.

Вправа «Мозковий штурм»

– Як зробити так, щоб дитина із задоволенням пішла в школу? (Відповіді батьків.)

Поради психолога:

- Дати дітям поняття, що таке школа, перерва, урок, дзвінок.
- Грати разом із дитиною в школу.
- Читати малюку літературу про шкільне життя.
- Розповідати дитині про школу, про свій позитивний шкільний досвід.
- Заздалегідь познайомити дитину зі школою, вчителькою та майбутніми однокласниками.

- Не віддавати дитину в школу, поки їй не виповниться шість років.

Готувати дитину до школи означає:

- турбуватися про її фізичне здоров'я;
- збагатити життєвий досвід;
- закріпити побутові навички;
- розвивати правильне мовлення;
- навчити спостерігати, думати, осмислювати побачене і почуте;
- учити поважати думку іншого;
- ознайомитися з результатами психологічного дослідження;

Психолог. Пам'ятайте, що дитина – це дзеркало життя своїх батьків. Як у краплі води відбивається сонце, так і в дітях відображається духовне багатство мами й тата. Робіть усе, щоб дитинство та майбутнє ваших дітей було прекрасним. Любові, взаєморозуміння, успіхів, щастя вам і вашим дітям!